

GOVERNMENT OF INDIA
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA

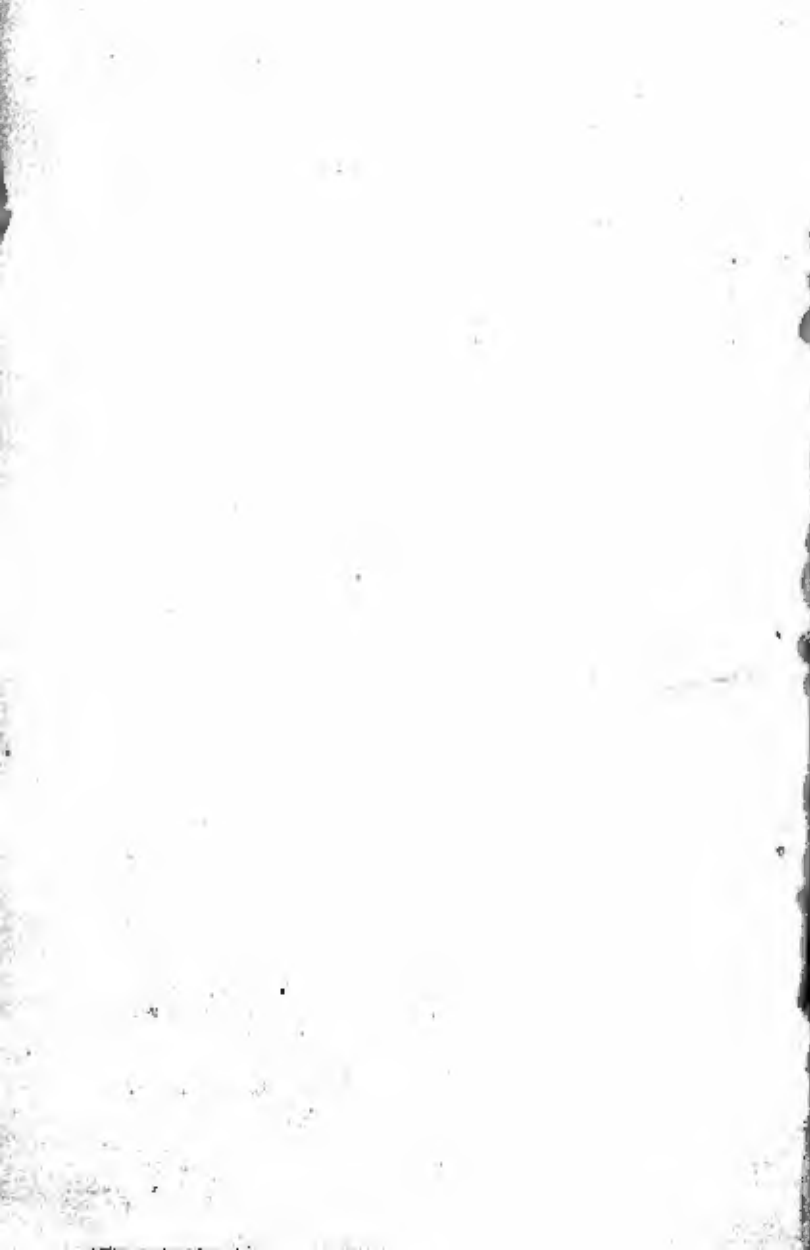
CENTRAL
ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. 23891

CALL No. Sa8N/Bha/Gan

D.G.A. 19

TRIVANDRUM SANSKRIT SERIES.

NO. XVI.

THE

PRATIJNÂYAUGANDHARÂYANA

OF

BHÂSA

EDITED WITH NOTES

BY

23891

T. GANAPATI SÂSTRÎ

Creator of the Department for the publication of Sanskrit manuscripts.

TRIVANDRUM.

Shan's Works:—No. 2.

PUBLISHED UNDER THE AUTHORITY OF THE GOVERNMENT OF
HIS HIGHNESS THE MAHARAJAH OF TRAVANCORE.

50.8N

Bha/Gan.

TRIVANDRUM,

PRINTED AT THE TRAVANCORE GOVERNMENT PRESS,

1912

(All Rights Reserved.)

ETHNOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.
Acc. No. 2389/
Date 20. 6. 56
Call No. 6aBx/ Sha/ Gan

अनन्तशयनसंस्कृतग्रन्थावलिः ।

ग्रन्थाङ्कः १६.

प्रतिज्ञायौगन्धरायणं

महाकविश्रीभासप्रणीतं

संस्कृतग्रन्थप्रकाशनकार्याध्यक्षेण

त. गणपतिशास्त्रिणा

संशोधितं

लघुटिप्पण्या च संयोजितम् ।

भासनाटकचर्चा द्वितीयम् ।

तच्च

अनन्तशयने

महामहिमश्रीमूलकरामवर्मकुलशेखरमहाराजशासनेन

राजकीयमुद्रणयन्त्रालये

मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

PREFACE.

This *Rāpaka* is styled, in the manuscripts as *Pratijñāyugandharāyana* or *Pratijñānātika*. There are three such manuscripts which form the basis of its publication; one of them, obtained from the *Manalikkara Matham* is designated ॠ, the other obtained through Pundit *A. Anantāchārya* is designated ॡ, and the third from *Thalamam Matham* ॢ. The differences in reading between the first two are noted at the foot of the page. The third manuscript ॢ was obtained only after the book was printed; hence the differences in reading noticeable therein are printed separately (at the end of the book). An old manuscript styled '*Mantrānkaryākhyaṇa*' was obtained from the Palace Library, which contains a short commentary on some portions of the third Act of *Pratijñāyugandharāyana*. It seems to me that the third Act must have been styled *Mantrāṅka* as the leading subject-matter thereof is the ministers' advice. Though the commentary is not free from defects, it may be of some value to those who may ascribe different interpretations, and is hence added at the end of the book.

Trivandrum.

T. GANAPATI SĀSTRĪ.

निवेदना ।

अस्य रूपकस्य 'मतिज्ञायौगन्धरायणम्' इति 'मतिज्ञानाटिका' इति चादर्शेषु संज्ञोपलभ्यते । अस्य मुद्रणाधारभूतास्त्रय आदर्शाः । तत्रैकः क. संज्ञो मणलिकरमठीयः, अन्यः ख. संज्ञः आ. सूरि. अनन्ताचार्यपण्डितसम्बन्धी, अपरो ग. संज्ञः तालमण्मठीयः । तत्राद्ययोः पाठभेदास्तत्पट्टेषु निवेशिताः । ग. संज्ञस्य तु मुद्रणानन्तरमुपलब्धस्य पाठभेदाः पृथक् निवेशिताः । मतिज्ञा-यौगन्धरायणसृतीयः कैकेयदेशस्य किञ्चिद् व्याख्यानं 'मन्त्राङ्गव्याख्यानम्' इति कृतव्यपदेशं बयस्वितालपत्रसंपुटकात्मकं राजकीयग्रन्थशालात उपलब्धम् । तद्वृ-त्तीयाङ्को, मन्ये, मन्त्रिमन्त्रितप्रधानत्वाद् मन्त्राङ्को व्यवहृतः । तदेतदस्य व्याख्या-नमनतिशुद्धमपि गूढार्थकल्पनप्रणयिनां किञ्चिदुपकारकं स्यादिति पुस्तकान्ते योजितम् ।

अनन्तशयनम् .

त. गणपतिशास्त्री.

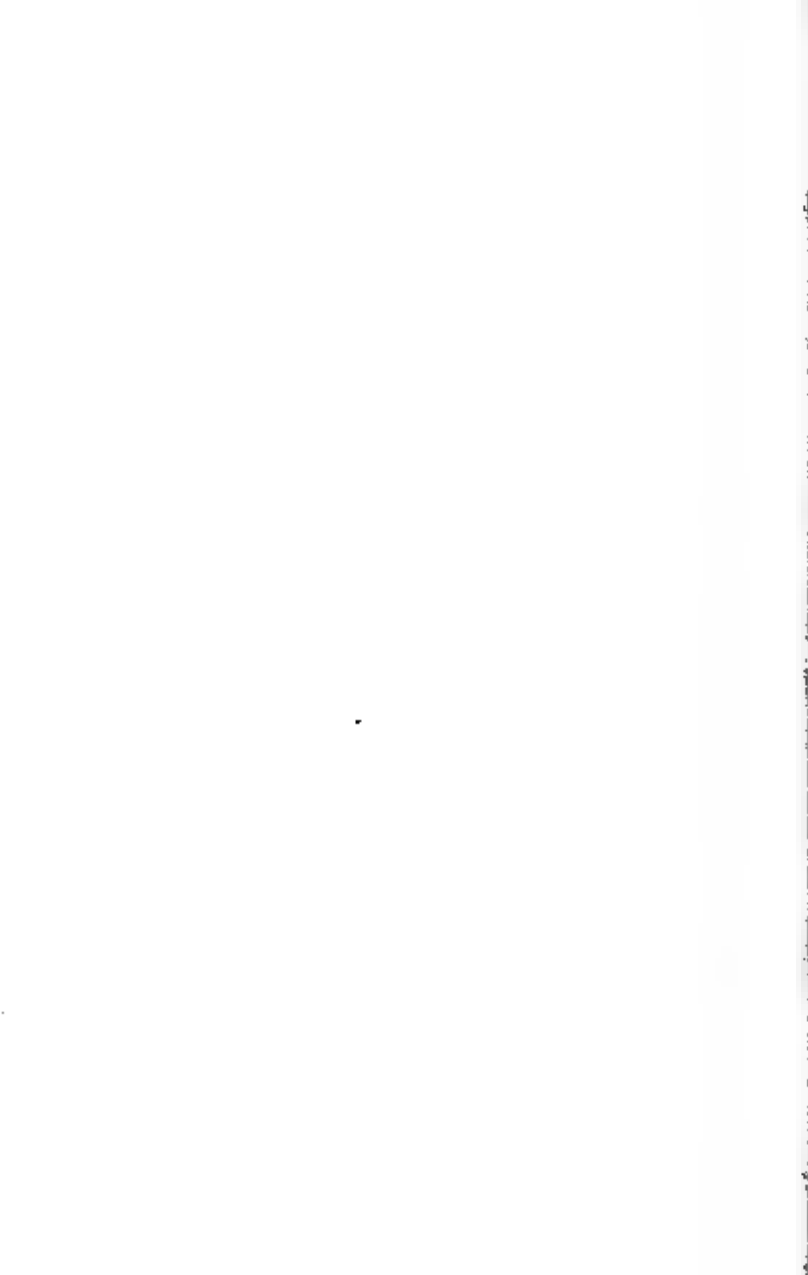
पात्राणि ।

पुरुषाः—

- यौगन्धरायणः = उदयनस्य मन्त्री ।
 उन्मत्तकः = तद्वेषो यौगन्धरायणः ।
 क्षमप्रकः = तद्वेष उदयनस्य मन्त्री रुमण्वान् ।
 विदूषकः = वसन्तकनामा उदयनस्य नर्तकसन्निवः ।
 नायकः = प्रच्छन्नो यौगन्धरायणस्य पुरुषः ।
 हंसकः = उदयनसमीपवर्ती कश्चिदुपाध्यायः ।
 गात्रसेवकः = यौगन्धरायणस्य पुरुषो वासवदत्तागृहे प्रच्छन्नो हस्तिपकः ।
 सारङ्गः = यौगन्धरायणस्य पुरुषः ।
 निर्मुण्डकः = यौगन्धरायणगृहे प्रतीहारः ।
 महासेनः = उज्जयिनीपतिर्वीरसदृशजानकः प्रद्योतो नाम ।
 भरतरोहकः = महासेनमन्त्री ।
 वादरायणः = महासेनस्य कान्तुफीयः ।
 भटः = वासवदत्ताया भृत्यः ।
 साधारणौ = भरतरोहकस्य पुरुषौ ।

स्त्रियः—

- देवी = अक्षरवती नाम महासेनस्य महिषी ।
 यिजया = यौगन्धरायणगृहे प्रतिहारी ।

॥ श्रीः ॥

श्रीगणेशाय नमः ।

महाकविश्रीभासप्रणीतं

प्रतिज्ञायौगन्धरायणम् ।

(नान्दान्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः)

सूत्रधारः —

*पातु वासवदत्तायो महासेनोऽतिवीर्यवान् ।

वत्सराजस्तु नाम्ना सशक्तियौगन्धरायणः ॥ १ ॥

(परिक्रम्य नेपथ्याभिमुखमवलोक्य) आर्ये ! इतस्तावत् ।

(प्रविश्य)

नटी — (क) अय्य ! इअहि ।

सूत्रधारः — आर्ये ! गीयतां तावत् किञ्चिद् वस्तु । तत-
स्तव गीतप्रसादिते रङ्गे वयमपि प्रकरणमारभामहे । आर्ये !
किमिदं चिन्त्यते । ननु गीयते ।

(क) आर्य ! इयमस्मि ।

* पवित्रि । वासवस्य दत्तः अयं शुभाश्वो विप्रियेन ये वधे नाम्ना तु वत्सराज इति संबन्धः, विनायको वास्य आता ज्येष्ठराज इति ध्रुतः 'ज्येष्ठराजं प्रह्वणां प्रह्वणस्त' इति । अत्र नाटिकायां नायिक्य वासववत्ता, वसिष्ठा महासेन, नायको वत्सराज, सन्ध्यायौगन्धरायण इत्येषां प्रधानपात्राणां नामानि मुद्रालङ्कारभङ्गाभिर्दिशन्ति स य वत्सराज इव फलमाप्नुत्वमात्रेण स्थितः, किवाभारवाहितं तु सत्प्रसादलब्धप्रभुसन्ध्यायौगन्धरायणस्यैवेति नामप्रदर्शयित्वा गम्यते ।

नदी — (क) अज! मए सिविणे णादिकुळस्स अस्सत्थं
विअ दिट्ठं । ता इच्छामि अय्येण कुसळविण्णाणीणमित्तं कच्चि
पुरुसं *पेक्खिदुं ।

सूत्रधारः — बाढम् ।

पुरुषं प्रेषयिष्यामि व्यक्तमात्महिते क्षमम् ।

(नेपथ्ये)

सालक! सज्जस्त्वम् ।

सूत्रधारः —

पुरुषं प्रेषयत्येष यथा यौगन्धरायणः ॥ २ ॥

(निष्क्रान्तौ)

स्थापना ।

(ततः प्रविशति यौगन्धरायणः सालकेन सह)

यौगन्धरायणः — सालक! सज्जस्त्वम् ।

सालकः — (ख) अय्य! अहइं ।

यौगन्धरायणः — महान् खल्वध्वा गन्तव्यः ।

(क) आर्य ! मया स्यमे ज्ञातिकुलस्यास्वास्थ्यमिध दृष्टम् । तदिच्छाम्यार्येण
कुशलविज्ञाननिमित्तं कश्चिन् पुरुषं प्रेक्षितुम् ।

(ख) आर्य ! अधकिम् ।

१. 'पेक्खिअस्सिदुं(३)' ख. पाठः. २. 'आमुसम् ।' ख. पाठः.

* 'पेक्खिदुं' इति स्वात् ।

सालकः — (क) महत्तरेण सिणेहेण अय्यं उवचिह्वामि ।

यौगन्धरायणः — हन्त यास्यति, बलवान् यस्य सहार्थः ।

कुतः,

स्निग्धेष्वसज्यं कर्म यद् दुष्करं स्याद्

यो वा विज्ञाता सकृत्तानां गुणानाम् ।

क्रीतं सामर्थ्यं यस्य तस्य क्रमेण

दैवप्रामाण्याद् अश्रयते वर्धते वा ॥ ३ ॥

अथ वेणुवनात् त्रिषु गहनेषु नागवनं श्वः प्रयाता स्वामी
प्रागेव सम्भावयितव्यः ।

सालकः — (ख) अय्य ! लेहो खु मं ओवञ्जइ, जहिं आअत्तं
कय्यसरीरं ।

यौगन्धरायणः — विजये !

(प्रविश्य)

विजया — (ग) अय्य ! इअस्मि ।

यौगन्धरायणः — विजये ! त्वर्यतां लेखः प्रतिसरा च ।

विजया — (घ) अय्य ! तह । (निष्क्रान्ता)

(क) महत्तरेण वेदेनार्यमुपलिष्टे ।

(ख) आर्य ! लेखः खलु मामपवहति, यस्मिन् आयत्तं कार्यक्षरीरम् ।

(ग) आर्य ! इयमस्मि ।

(घ) आर्य ! तथा ।

१. 'अ- अय्य ! म' ख. पाठः. २. 'नवन्निटेडु' ख. पाठः. ३. 'लेहो खु मय्यो पंछ
जहिं आयत्तवेअसरीरम्' (?) ख. पाठः.

* अत एव प्रयोगात् अन्धवातोरास्त्रनेपवित्वमपि ।

यौगन्धरायणः — अथ दृष्टपूर्वस्त्वयैष पन्थाः ।

सालकः — (क) णहि, सुदपुरुषो ।

यौगन्धरायणः — एतदपि मेधाविलक्षणम् । भोः ! वन-
गजप्रच्छादितशरीरं नीलहस्तिनमुपन्यस्य प्रद्योतः स्वामिनं छल-
यितुकाम इति प्रवृत्तिरुपगता नः । अपीदानीं स्वामिनो बुद्धय-
तिक्रमो न स्यात् । अहोतुखलु वत्सराजभीरुत्वं प्रद्योतस्य ।
व्यक्तीकृतमसामर्थ्यमक्षौहिण्याः । कुतः,

व्यक्तं बलं बहु च तस्य न चैककार्यं
सङ्ख्यातवीरपुरुषं च न चानुरक्तम् ।
व्याजं ततः समभिनन्दति युद्धकाले
सर्वं हि सैन्यमनुरागमृते कलत्रम् ॥ ४ ॥

(प्रविलम्ब)

विजया — (ख) छेहो खु अअं । पडिसरा सव्ववहूजण-
हत्था(दो) तुवारीअदिचि भट्टिमादा आह ।

यौगन्धरायणः — विजये ! विज्ञाप्यतां तत्रभवत्यै — सर्व-
वधूजनहस्तप्रयुक्ता वा * एका वा प्रतिसरा दीयतामिति ।

(क) नहि, सुतपूर्वः ।

(ख) छेह खल्वयम् । प्रतिसरा सर्ववधूजनहस्तात् स्वयत् इति भर्तृमाताह ।

१. कः ~ 'अप्य' । २. 'दिश' ख, पाठः. ३. 'स' ख, पाठः.
४. 'दा' क, पाठः. ५. 'तामत्र' ख पाठः. ६. 'वहूजण' ख पाठः.

* 'एका वा' इत्यस्य स्थाने 'वा वा वा' इति स्यात् ।

विजया — (क) अय्य! तह । (निष्क्रान्ता)

(प्रविश्य)

निर्मुण्डकः — (ख) सुहं अय्यस्स ।

यौगन्धरायणः — कथं निर्मुण्डकः ।

निर्मुण्डकः — (ग) अय्य! एसो भट्ठिपादमूलादा ओवट्ठि-
इओ हंसओ आअदो ।

यौगन्धरायणः — कथं हंसक एकः प्राप्त इति । सालक!
विश्रम्यतामिदानीं मुहूर्तम् । त्वरितं वा यास्यसि सविश्रमो वा ।

सालकः — (घ) अय्य! तह । (निष्क्रान्तः)

यौगन्धरायणः — निर्मुण्डक! प्रवेश्यतां हंसकः ।

निर्मुण्डकः — (ङ) अय्य! तह । (निष्क्रान्तः)

यौगन्धरायणः — स्वामिनाविरहितपूर्वो हंसक एकः प्राप्त
इति साविग्रमिव मे मनः । कुतः,

यथा नरस्याकुलबान्धवस्य गत्वान्यदेशं गृहमागतस्य ।

तथाहि मे सम्प्रति बुद्धिशङ्का श्रोष्यामि किञ्च प्रियमप्रियं वा ॥ ५ ॥

(क) आर्य! तथा ।

(ख) सुखमार्थस्य ।

(ग) आर्य! एष भर्तृपादमूलादौपस्थितिको हंसक आगतः ।

(घ) आर्य! तथा ।

(ङ) आर्य! तथा ।

१. 'इदद' स पाठः २. 'स' स. पाठः ३. 'तत्तर' स. पाठः ४. 'ति' क. पाठः.

(ततः प्रविशति हंसको निर्मुण्डकश्च)

निर्मुण्डकः — (क) एदु एदु अय्यो ।

हंसकः — (ख) कहिं कहिं अय्यो ।

निर्मुण्डकः — (ग) एसो अय्यो चिट्ठइ, उवसप्पदु णं

हंसकः — (उपर्यग्य) (घ) सुहं अय्यस्स ।

यौगन्धरायणः — हंसक ! न खलु गतः स्वामी नागवनम् ।

हंसकः — (ङ) अय्य ! हिज्जो एव्व गदो भट्टा ।

यौगन्धरायणः — हन्त निष्फलमनुप्रेषणम् । उल्लिताः स्मः ।

अथास्ति प्रत्याशा, औवैर प्राणा मोक्तव्याः ।

हंसकः — (च) धरदि खु दौव भट्टा ।

यौगन्धरायणः — धरते तावदित्यनूर्जिता विपत्तिरभिहिता ।

गृहीतेन स्वामिना भवितव्यं ननु ।

(क) एवेत्वार्य ।

(ख) कुत्र कुत्रार्यः ।

(ग) एष कार्यस्तिष्ठति, उपसर्पत्येनम् ।

(घ) सुखमार्यस्व ।

(ङ) आर्य । ह्य एष गतो भर्ता ।

(च) धरते खलु शेषद् भर्ता ।

१. 'य्यो', उ' ख. पाठः. २. 'सुख' ख. पाठः. ३. 'णः—न' क. पाठः. ४. 'ए'
क. पाठः. ५. 'चः—नि' क. पाठः. ६. 'अथ मा' ख. पाठः. ७. 'मा' ख. पाठः.
८. 'वन्' क. पाठः. ९. 'स अविदा' ख. पाठः.

हंसकः — (क) *सुदु अय्येण विण्णादं, गहोदी भट्टा ।

यौगन्धरायणः — कथं गृहीतः स्वामी । हन्त भोः ।
महान् खलु भारः प्रद्योतस्थ भाग्यैर्निस्तीर्णः । अद्यप्रभृति वत्स-
राजसचिवानां प्रतिष्ठितमसामर्थ्यमयश्च । इदानीमनुत्पन्नकार्य-
पेण्डितो रुमण्वान् कै गतः । इदानीमश्वारोहणीयं क गतम् ।
कुतः,

स्त्रिग्वं च सौहृदहतं च कुलोद्गतं च

व्यायामयोग्यपुरुषं च गुणार्जितं च ।

*क्रीतं परैर्गहनदुर्गतया प्रनष्टं

युद्धे समस्तमतिभारतया विपन्नम् ॥ ६ ॥

हंसकः — (ख) जइ समग्गजोहवळपरिवारो भट्टा, ण एसो
दोसो भवे ।

यौगन्धरायणः — कश्चमसमप्रयोधबलपरिवारो नाम स्वामी ।

हंसकः — (ग) सुणादु अय्यो ।

यौगन्धरायणः — अघ्वश्रान्तो भवान् । आस्यताम् ।

(क) सुदुर्गणेण विहातं, गृहीतो भर्ता ।

(ख) यदि समप्रयोधबलपरिवारो भर्ता, नैव दोषो भवेत् ।

(ग) शृणोत्वार्यः ।

१. 'वर्णितो' ख. पाठः २. 'क' ख. पाठः ३. 'वै' ख. पाठः ४. 'रो नाम
भ' ख. पाठः

* 'सुदु' इत्यादि 'स्वामी' इत्यन्तं न पठ्यते ख. पुस्तके । † क्रीते, प्रनष्टे, विपन्नम्
इत्येतेषु प्रश्नकार्ष्णोप्याः ।

हंसकः — (क) अय्य! तह । (उपविश्य) सुणादु अय्यो । सावसेसपच्चूसाए रअणीए चाहणसुहाए वेळाए बालुआतित्थेणं णइं णम्मदं तरिअ वेणुवणे कळत्तं आवासिअ छत्तमत्तपरिच्छदेण गजजुह्विमइजोग्गेण बळेण मग्गमदअ(णी?न्ती)ए* वीहीए-णाअवणं पआदो भट्टा ।

यौगन्धरायणः — ततस्ततः ।

हंसकः — (ख) तदो इमुक्खेवमत्तोत्थिवे सुय्ये एत्तिअमत्ताणि विअ जोअणाणि गच्छिअ कोसमत्तेण विअ मदअं(धीर?) पव्वदं अणासादिअ तडाअपडुक्खित्तं अद्धणिग्गिमदसिळाकम्मं विअ विसमदंसणं दिट्ठं णो णाअजुहं ।

यौगन्धरायणः — ततस्ततः ।

हंसकः — (ग) तदो णिज्झाअन्तीसुं सेणासु समुप्पणसङ्कापिण्डे तस्सि जूहे इमस्स अणत्थैस्स उप्पादओ कोच्चिपदादी भट्टारं एव्व उवट्ठिदो ।

(क) आर्य! तथा । शृणोत्वार्थः । सावशेषप्रत्युक्षायां रजन्वा वाहनसुखायां वेलायां बालुकातीर्थेन नदीं नर्मदां तीर्त्वा वेणुवने कळत्रमावाप्त्य छत्रमात्रपरिच्छदेन गजपू-र्वविमर्दयोग्येन बलेन मग्नमदयन्तिकया वीर्या नागवनं प्रयातो भर्ता ।

(ख) तत इक्षुक्षेपमाश्रोतित्वे सूर्यं एतावन्मात्राणीव योजनानि गत्वा कोशमात्रे-णैव मदय(न्धीर? न्ती)पर्वताम् अनासाद्य तटाकपङ्कोरिक्षमम् अर्धनिर्मितशिलाकर्मैश्च विषमदर्शनं दृष्टं नो नागव्यूयम् ।

(ग) ततो निष्प्राप्यन्तीषु सेनासु समुत्पन्नशङ्कापिण्डिते तस्मिन् यूयेऽस्थानर्थस्यो-त्पादकः कश्चित् पदाति- भर्तारमेवोपस्थितः ।

१ 'ण यणम्म' ख. पाठः. २ 'बच्छ ख. पाठः. ३ 'सव्वेणभाजहलदो' ख. पाठः. ४ 'सु स' अ. पाठः. ५ 'वीहिरे' ख. पाठः. ६ 'इ' ख. पाठः.

योगन्धरायणः— तिष्ठ । इतः क्रोशमात्रे मल्लिकासौल-
प्रच्छादितशरीरो नखदन्तवर्जमेकनीलो हस्ती मया दृश्यते
इत्युक्तवान् ननु ।

हंसकः— (क) हं पडिण्णादं खुँ अय्येण । जागत्तिं खु
समुप्पण्णो अअं दोसो ।

योगन्धरायणः— हंसक ! जाग्रतोऽपि बलवत्तरः कृतान्तः ।
ततस्ततः ।

हंसकः— (ख) तदो सुवण्णसदप्पदाणेण तं गिसंसं
पडिपूजिअ भट्टिणा उच्चं—अत्थि एसो चक्खवट्ठी हत्थी णीळ-
कुवळअतणू णाम हत्थिसिक्खाएँ पठिदो । ता अप्पमत्ता होह
तुक्को इमस्सिं जुहे । गअं तं अहं वीणादुदीओ आणेमि त्ति ।

योगन्धरायणः— अथ कथमुपेक्षितस्तदानीं स्वामी हस-
न्वता ।

हंसकः— (ग) णहि णहि । पसादिअ भट्टा अमच्चेण
विण्णाविदो—ण हु दे एळावणादीणिं वि विसागआणं गहणं ण

(क) हं परिज्ञातं स्वस्वार्पण । जाग्रति खलु समुत्पन्नोऽयं दोष

(ख) ततः सुवर्णशतप्रदानेन तं नृशंसं परिपूज्य भर्त्रोक्तम्—अस्त्वेष चक्रवर्ती
हस्ती नीलकुवलयतनुर्नाम हस्तिशिक्षायां पठितः । तद् अप्रमत्ता भवत धूयमस्मिन्
गृहे । गार्जं तमहं वीणाद्वितीय आनयामीति ।

(ग) नहि नहि । प्रसाद्य भर्तामात्रेण विज्ञापित — न खलु ते ऐश्वर्यादीनामपि
दिरागजानां ग्रहणं न सम्भावनीयम् । अपितु दुराश्रयतासन्नदोषाणि विषयान्त-

१. 'लताम्र' ख. पाठः. २. 'महन्ति न' ख. पाठः. ३. 'तथा' ख. पाठः. ४. 'ह
एवं अ' ख. पाठः. ५. 'न्ति स' ख. पाठः. ६. 'ली' ख. पाठः. ७. 'एभएय' ख. पाठः.
८. 'णं वि' क. पाठः.

सम्भावणीअं । अविदु दुरारक्खदाए आसण्णदोसाणि विसअ-
न्तराणि । तहिं णिल्लज्जो णिरभिजणो पच्चन्तवौसी जणो ।
ता पदादिमत्ताहिद्विवं इमं जूहं करिअ सच्च एव्व गच्छामो, ण
एकाइणा सामिणा गन्तव्वं ति ।

यौगन्धरायणः—अपि महाजनैसमक्षमेवमुक्तः स्वामी
रुमण्वता । एवमप्यवक्तव्यां स्वामिभक्तिमिच्छामि । ततस्ततः ।

हंसकः—(क) तदो अत्तजीविदणिदिट्ठेण सवहेण णिवा-
रिअं अमच्चं णीलवळाह्आदो हत्थिणो ओदरिअ सुन्दरपाडळं
णाम अस्सं आलुहिअ अणद्धांगए सुख्ये विंसदिमत्तेहि पदा-
दिहि सह पआदो भट्टा ।

यौगन्धरायणः—विजयाय । हा धिक्, खेहात् पूर्ववृ-
त्तान्तो नावेक्षितः । ततस्ततः ।

हंसकः—(ख) तदो दिउणं विअ अद्धाणं गच्छिअ सा-
ल्लुकखच्छाआए सवण्णणट्ठणीळदाए परुम्भासिदेहि असरीर-
राणि । तत्र निर्लज्जो निरभिजनः प्रत्यन्तवासी जनः । सत् पदासिमात्राभिहित-
मिदं पूर्णं कृत्वा सर्व एव गच्छामः, नैकाकिना स्वामिना गन्तव्यमिति ।

(क) तत आत्मजीवितनिर्दिष्टेन क्षपयेन निवार्यमात्म्यं नीलवलाहकाद् हस्तिनो-
ऽवतीर्य सुन्दरपाटलं नामाश्रमास्थानमर्गगतं सूर्ये विंशतिमात्रं पदातिभिः सह प्रयातो
भर्ता ।

(ख) ततो द्विगुणभिक्षाध्याने गत्वा सालवृक्षच्छायायां सावर्ण्यनष्टनीलतया श्रोत्रा-

१. 'णिरभिजणो निर्लज्जो' ग' ख. पाठः २. 'सी जवासी ज' ख. पाठः ३. 'दिमन्त-
दिविदे' ख. पाठः ४. 'नमहात्' ख. पाठः ५. 'अच्च' ख. पाठः ६. 'स' क, 'अण्ण' ख.
पाठः ७. 'अ' ख. पाठः ८. 'विष' ग' ख. पाठः ९. 'सिद्ध' ग' ख. पाठः

विणिक्खित्तेहि विअ वन्तजुअळेहि* सैद्धदो घणुसदमत्तेण विअ दिट्ठो सो दिव्ववारणपडिच्छन्दो ।

यौगन्धरायणः — हंसक । अस्मत्परिताप इत्युच्यताम् । ततस्ततः ।

हंसकः — (क) तदो भट्टिणा ओदरिअ अस्सादो आअमिअ देवदानं पणामं करिअ गहीदा वीणा । तदो ऐककिदणिच्चओ विअ महन्तो कण्ठीरवो समुप्पण्णो ।

यौगन्धरायणः — कण्ठीरव इति । ततस्ततः ।

हंसकः — (ख) तदो कण्ठीरवपरिण्णणमिच्चं परिवुत्ता अ वअं । महामत्तोत्तराउहीओहिट्ठिदो पच्चुग्गदो सो किदअ-हत्थी ।

यौगन्धरायणः — ततस्ततः ।

हंसकः — (ग) तदो णामगोत्तगाहणेण समस्सासिअ

सितान्यामशरीरविनिक्षितान्यामिव दन्तयुगलान्या सूचितौ धनुःशतमात्रेणैव दृष्टं स दिव्यवारणप्रतिच्छन्दः ।

(क) ततो भर्त्रावतीर्याश्वादान्मय देवतानां प्रणामं कृत्वा गृहीता वीणा । तत एककृतनिश्चय इव महान् कण्ठीरवः समुत्पन्नः ।

(ख) तत कण्ठीरवपरिज्ञाननिमित्तं परिवृत्ताश्च वयम् । महामात्रोत्तरायुधीपाधिष्ठितः प्रत्युद्गतः स कृतकहस्ती ।

(ग) ततो नामगोत्रग्रहणेन समाश्वास्य कुलपुत्रजनं सर्वथा प्रयोजनप्रयोग एव,

१. 'विणिक्खित्तेहि अस्तरिअविधि' ख. पाठः. २. 'हि अ' ख. पाठः. ३. 'आमिदो' ख. पाठः. ४. 'सु इ' ख. पाठः. ५. 'सैद्धदो एककाणि' ख. पाठः. ६. 'मा' ख. पाठः. ७. 'ओ' ख. पाठः. ८. 'हत्त' ख. पाठः.

कुलवुत्तजणं सव्वहा पव्वोदप्पओओ एसो, अणुगच्छह मं,
अहं दाणिं परस्स उवण्णासं विसमारम्भं पैरक्कमेण समीकरोमि
त्ति भणिअ भट्ठा पविट्ठो एव्व तं परबळं ।

यौगन्धरायणः — प्रविष्ट इति । अथवा ननु स्थाने,

प्रीलितो वञ्चनां प्राप्य मानी सत्त्वमुपाश्रितः ।

शूरशैकायनस्थश्च किमन्यत् प्रतिपद्यते ॥ ७ ॥

ततस्ततः ।

हंसकः — (क) तदो कीळाअमाणो विअ अत्तच्छन्दाणुव-
त्तिणा सुन्दरपाडळेण अस्सेण अत्ताभिप्पाआदो अहिअं पहरन्तो
अदिबहुकदाए परबळस्स अदिप्पउज्जमाणवाआमो विसण्णणट्ठ-
सव्वपरिजणो मए एक्काइणा, णहि णहि भट्ठिणा एव्व रक्खिअ-
माणो अणुबद्धादिवसजुद्धपरिस्सन्तो बहुप्पहारणिपडिअतुरओ
तम्माअमाणसुय्यदारुणाए वेळाए मोहं गदो भट्ठा ।

यौगन्धरायणः — कथं मोहमुपगतः स्वामी । ततस्ततः ।

अनुगच्छत माम्, अहमिदानीं परस्योपन्यासं विषमारम्भं पराक्रमेण समीकरोमीति
भणित्वा अनीं प्रविष्ट एव तत् परबलम् ।

(क) ततः कीडत्रियात्मच्छन्दानुवर्तिना सुन्दरपाटलेनाश्वनामाभिप्रायादधिकं प्रह-
रम् अतिबहुकतया परबलस्यातिप्रयुज्यमानव्यायामो विषण्णनष्टसर्वपरिजनो मपैक-
किना. नहि नहि भट्टैव रक्षमाणोऽनुबद्धदिवसयुद्धपरिभ्रान्तो बहुप्रहारनिपतिततुरा-
स्ताम्यसूर्यदारुणार्था वेलायां मोहं गतो भर्ता ।

१ 'अ' ख. पाठः. २. 'एक' क. पाठः. ३ 'दो वि अ' ख. पाठः. ४, 'छप' ख. पाठः.
५. 'दस्स' ख. पाठः.

हंसकः — (क) तदो जहासत्ति सण्णिहिदग्गहणुप्पाडिदाहि
अविण्णाअमाणजादीहि कंक्कसाहि लदाहि पाकिदो विअ सरी-
रअन्तणादो पहुँरिसिदो भट्टा ।

यौगन्धरायणः — कथं प्रधर्षितः स्वामी ।

पौनांसस्य विकृष्टपर्शमहतो नागेन्द्रहस्ताकृते-

श्वापास्थालिकरस्य दूरहरणाद् बाणाधिकारोपिणः ।

विप्राभ्यर्चयितुः श्रमेषु सुहृदां सत्कर्तुरालिङ्गनै-

र्व्यस्तं तस्य मुजह्वयस्य बलयस्थानान्तरे बन्धनम् ॥ ८ ॥

अथ कस्यां वेलायां प्रत्यागतप्राणः स्वामी ।

हंसकः — (ख) अवसिदावळेवेसु पावेसु ।

यौगन्धरायणः — दिष्ट्या शरीरं धर्षितं, न तेजः । ततस्ततः ।

हंसकः — (ग) तदो पच्चाअँदप्पाणं दाणि भट्टारं पेक्खिअ
अणेण मम भादा हँदो, अणेण मम पिदा, अणेण मम सुदो,
मम वअस्सँ चि अण्णाहा भट्टिणो परक्कमं वण्णअन्ताँ अभिहुदा
दे पावा ।

(क) ततो यथाशक्ति सन्निहितमहानोत्पाटिताभिरविहायसत्तज्ज्ञानिभिः कर्मक्षाभि-
र्कृताभिः प्राकृत इव शरीरयन्त्रणात् प्रधर्षितो भर्ता

(ख) अवसितावलेपेषु पापेषु ।

(ग) ततः प्रत्यागतप्राणमिदानीं भर्तारं प्रेक्ष्यानेन मम भ्राता हृतोऽनेन मम
पितानेन मम सुतो मम वयस्य इति अन्यथा भर्तुः पराक्रमं वर्णयन्तोऽभिद्रुतास्ते पापाः ।

१ 'कसोहि' क पाठः. २ 'द' ख. पाठः. ३ 'वीणां न्यस्य' (?) ख. पाठः.
४ 'कः — खट्वं, अ' ख. पाठः. ५. 'ग' ख. पाठः. ६ 'दो मम ह' ख. पाठः.
७. 'स्सो' ख. पाठः. ८ 'ज्जा सय्वदो अ' ख. पाठः.

* एतत्प्रकरणेतिवृत्तौचिह्नानिनामसन्ने आमहेन ग्रन्थनामाभिदिशतापि वाक्याभिदमनूदितं
शब्दतोऽर्थतश्च । यथा—'हृतोऽनेन मम भ्राता मम पुत्र पिता मम । नावृलो भागिनेयश्च कश्च
चरन्वपेत्तता' इति ।

यौगन्धरायणः — ततस्ततः ।

हंसकः — (क) अण्णं च दाणि अँच्छरिअं । एक्को ववसिदो अकँय्यं कत्तुं । सो दक्खिणाहिमुहं परिवत्तिअं भट्ठारं समरवा-
आमसद्धोहिदाणि णिरुवआरं सद्धिविअं केसाणि पीडिअं करेण
करवाळं पट्टारवेगं उप्पादइदुक्कामो आपावन्तो ।

यौगन्धरायणः — हंसक! वृत्तान्तं तावदाधारय । याव-
दैहमुच्छ्रसामि* ।

हंसकः — (ख) तदो लुहिलपडळपिच्छिळाए भूमीए सो
णिसंसओ सएण वेणुण ओघट्टिदचळणो पडिहदारम्भो हदो
पडिदो ।

यौगन्धरायणः — पतितः पाप एषः । भोः !

परचक्रैरनाकान्ता धर्मसङ्करवर्जिता ।

भूमिर्भर्तारमापदं रक्षिता परिरक्षति ॥ ९ ॥

(क) अन्मचेदानीमाश्चर्यम् । एको व्यवसितोऽकार्यं कर्तुम् । स दक्षिणाभि-
मुखं परिवर्त्य भर्तारं समरव्यायामसंशोभितान् निरुपचारं संक्षिप्य केशान् पीडयित्वा
करेण करवालं प्रहारवेगमुत्पादयितुकाम आधावन् ।

(ख) ततो रुधिरपटलपिच्छिलयां भूमीं स वृद्धसकः स्वेन नेत्रेनावघट्टितचरण-
प्रतिष्ठतारम्भो हतः पतितः ।

१ 'कः' तदो अ' क. पाठः २. 'अणाहिंवं तहिं तहिं अण्णोण्णाणुणएण ए' क. पाठः

३ 'कत्तुं' अ. पाठः ४ 'रस्सहि' ख. पाठः ५. 'हा' क. पाठः ६. 'ट्टार' ख. पाठः

७. 'वुच्छ' क. पाठः.

* उच्छ्रसामीति 'न क्षिप्तसद्विषयस्तद्विषयम्' 'आश्रयेयुर्निश्चायरा' इतिवच प्रयोगः ।
'उच्छ्रसामि' इति वा शक्यम् ।

हंसकः—(क) तदो भट्टिणा पुढमं कुन्तप्पहारजणिदमोहो
साळङ्काअणो णाम पज्जोदस्स अमच्चो 'माखु माखु साहसं' ति
भणिअ तं देसं उवट्ठिदो ।

यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।

हंसकः—(ख) तदो तक्काळदुळ्ळह पैणामं करिअ सरीर-
अन्तणादो तेण मोइदो भट्टा

यौगन्धरायणः—विमुक्तः स्वामी । साधु भोः शालङ्कायन !
साधु । अवस्था खलु नाम शत्रुमपि सुहृत्स्वै कल्पयति ।
हंसक ! व्यसनात् किञ्चिदुच्छ्रितमिव मे मनः । अथ किं प्रति-
पन्नं तेन साधुना ।

हंसकः—(ग) तदो तेण अय्येण अँणेअं सोवआरं सन्ति-
वअणं भणिअ गाढबहुप्पहारदाए असमत्थो वाहणासणत्ति
बन्धैसअणं आरोविअ उज्जइणि एव्व णीदो भट्टा ।

यौगन्धरायणः—नीतः स्वामी । एष सोऽनर्थः ।

एतत् तन्न्यैङ्गमस्माकमेष सोऽतिमनोरथः ।

प्रद्योतस्य मर्नस्वित्वात् स्वामी दुःखेषु वर्तते ॥ १० ॥

(क) ततो भर्त्रा प्रथमं कुन्तप्रहारजनितमोहं शालङ्कायनो नाम प्रद्योतस्यामात्यो
'माखलु माखलु साहसमि'ति भणित्वा तं देशमुपस्थितः ।

(ख) ततस्तत्काळदुर्कभं प्रणामं कृत्वा शरीर्यन्त्रणात् तेन मोचितो भर्ता ।

(ग) ततस्तेनार्येणानेकं सोपचारं शान्तिवचनं भणित्वा गाढबहुप्रहारतयासमर्थो
वाहनासन् इति बन्धशयनमारोप्योज्जयिनीमेव नीतो भर्ता ।

१. 'वा' (अँउ)दिदो वा' ख. पाठः. २. 'स आअदो' ख. पाठः. ३. 'प्रमाणं करिअ ते'
ख. पाठः. ४. 'अस्सोवआरस्स' ख. पाठः. ५. 'इ' ख. पाठः. ६. 'वणसस' ख. पाठः.
७. 'स्वइम' क. पाठः, 'न्यइमस्माक' ख. पाठः. ८. 'इस्सित्ति' क. पाठः.

अथ,

कथमगणितपूर्वं द्रक्ष्यतेऽ तं नरेन्द्रः

कथमपुरुषवाक्यं श्रोष्यते सिद्धवाक्यः ।

कथमविषयवन्ध्यं धारयिष्यत्यमर्षं

प्रणिपतति निरुद्धः सत्कृतो धर्षितो वा ॥ ११ ॥

(प्रविश्य)

प्रतीहारी — (क) अय्य ! ऐसा पडिसरा ।

यौगन्धरायणः —

एतानि तान्यापतितानि कालेऽ

भाग्यश्रयान्निष्फलमुद्यतानि

तुलङ्गमस्येव रणे निवृत्ते

नराजनाकौतुकमङ्गलानि ॥ १२ ॥

प्रतीहारी — (ख) अय्य ! इमा पडिसरा ।

यौगन्धरायणः — विजये ! स्थाप्यताम् ।

प्रतीहारी — (ग) किं चि भट्टिमादरं णिवेदेमि ।

(क) आर्य ! एसा प्रतिसरा ।

(ख) आर्य ! इयं प्रतिसरा

(ग) किमिति मर्तुमातरं निवेदयामि ।

१ 'बन्ध' धा' ख. पाठः. २. 'वि' क. पाठः. ३ 'इमा प' ख. पाठः.

‡ 'ततः स ददौ च तौ', 'तन्मृग्यस्य सवाक्यताम्', 'नन्दते च कुलं पुत्रात्' इति प्रयोगेष्वस्मन्नेपादानुपपत्तिमासङ्ग्य 'कर्मकर्तरि वा रूपानि' इति समाधानस्य च बुध्ददत्तो यैव गतिरिहापि दृष्टव्या 'द्रक्ष्यते' 'श्रोष्यते' इति § 'गते' इति शेषः । 'अक्षले' इति वा पाठः स्वात्.

यौगन्धरायणः — विजये ! एवमेतत् ।

प्रतीहारी — (क) किं एदं ।

यौगन्धरायणः — इदम् ।

प्रतीहारी — (ख) भणादु भणादु अय्यो भणादु ।

यौगन्धरायणः — अथवा नैतच्छक्यं परिहर्तुम् । निवेद-
यिष्याम्यत्रभवलै । विजये ! स्थिरीक्रियतामात्सा । (कणे) एवमिव ।

प्रतीहारी — हं ।

यौगन्धरायणः — विजया खल्वासि ।

प्रतीहारी — (ग) एसा गच्छामि मन्दभाआ ।

यौगन्धरायणः — विजये ! न खलु त्वयात्रभवलै गृहीतः
स्वामीति सहसा निवेदयितव्यम् । सेहदुर्वेलं मातृहृदयं रक्ष्यम् ।

प्रतीहारी — (घ) कहं दाणि निवेदेमि ।

यौगन्धरायणः — शृणु ।

पूर्वं तावद् युद्धसम्बद्धदोषाः

प्रस्तोतव्या भावनाः सशयानाम् ।

सन्दिग्धेऽर्थे चिन्त्यमाने विनाशे

रूढे शोके कार्यतत्त्वं निवेद्यम् ॥ १३ ॥

(क) किमेतत् ।

(ख) भणादु भणादु अय्यो भणादु ।

(ग) एसा गच्छामि मन्दभागा ।

(घ) कथमिदानीं निवेदयामि ।

प्रतीहारी — (क) घत्तिस्सं । (निष्कान्ता)

यौगन्धरायणः — हंसक! त्वमिदानीं स्वामिनीं किं न गतः ।

हंसकः — (ख) अय्य! ववसिदो खु अहं अत्ताणं अणु-
गहिदुं सालङ्काअणेण णिउत्तो — गच्छ, इमं उत्तन्तं कोसम्बीए
णिवेदेहि त्ति ।

यौगन्धरायणः — किन्नुखन्विदानीं निराशमनुसारं कर्तु-
कामः, उताहो स्निग्धपुरुषसन्निकर्षं परिहरति ।

हंसकः — (ग) अहइं ।

यौगन्धरायणः — स स्वकं विस्मयादात्मानमाविष्करोति,
उत्त सर्वारम्भसिद्धौ रमणीयं भवति । अथ सामन्तरेण स्वामी
न किञ्चिदाह ।

हंसकः — (घ) अय्य! अत्थि, पदविखणीकरअन्तो भट्टारं
अन्तज्जलावगाढाए दिट्ठीए बहुकं सन्दहुकामेण विअं सि भट्टिणा
उत्तो — गच्छ जोअन्ध ।

(क) ग्रहीष्यामि ।

(ख) आर्य ! व्यवसितः स्वत्वहमात्मानमनुग्रहीतुं सालङ्कायनेन नियुक्तः — गच्छेत्
वृत्तान्तं कौशाम्ब्यां निवेदयेति ।

(ग) अधकिम् ।

(घ) आर्य ! अस्ति, प्रदक्षिणीकुर्वन् भर्तारमन्तज्जलावगाढया दृष्ट्वा बहुकं सन्ते-
ष्टुकामेनैवास्मि भर्त्रेक्तः — गच्छ यौगन्ध ।

१. 'ना सह किं' स पाठः. २. 'दुमय्येण सा' स पाठः. ३. 'स' स पाठः.
४. 'सिद्धिणे र' स पाठः. ५. 'कः — अत्थि' स पाठः. ६. 'ए र' स पाठः. ७. 'अ
भ' स पाठः. ८. 'तां जो' स पाठः.

यौगन्धरायणः — स्वैरमभिधीयतां, स्वामिवाक्यमेतत् ।

हंसकः — (क) जोअन्धराअणं पेक्खेहि त्ति ।

यौगन्धरायणः — मा तावत् । सर्वसच्चिवमण्डलमतिक-
म्यैको यौगन्धरायणो द्रष्टव्य इत्याह ।

हंसकः — (ख) अहइं ।

यौगन्धरायणः — तेन हि अनर्हप्रतिक्रियमनिर्विष्टभर्तृपि-
ण्डमनुपप्लुतराजसत्कारं यदि खलु मां द्रष्टव्यं मन्यते स्वामी ।

हंसकः — (ग) आहं ।

यौगन्धरायणः — पुरुषान्नरितं मां द्रक्ष्यति स्वामी,

रिपुनृपनगरे वा बन्धने वा वने वा

समुपगतविनाशः प्रेत्य वा तुल्यनिप्रेम् ।

जितमिति कृतबुद्धिं वञ्चयित्वा नृप तं

पुनर्गन्धिगन्तव्यः पार्श्वतः श्लाघनीयम् ॥ १४ ॥

(नेपथ्ये)

(ध) हा हा भट्टा !

(क) यौगन्धरायणं प्रेक्ष्येति ।

(ख) अयमिह ।

(ग) वादम् ।

(घ) हा हा भर्ता !

यौगन्धरायणः —

एष शोकप्रतीकारो यथाशक्ति निवेद्यते ।

एतत् स्त्रीभिरसामर्थ्यं मन्त्रिणामनुवर्ष्यते ॥ १५ ॥

(प्रविश्य)

प्रतीहारी — (क) अय्य ! भट्टिमादौ ।

यौगन्धरायणः — किं किम् ।

प्रतीहारी — आह ।

यौगन्धरायणः — किमिति ।

प्रतीहारी — (ख) एवंविहस्त सुहिज्जणेण परिगिहीदस्स
वच्छराअस्स अअं वुत्तन्तो । किं सक्कं कत्तुं अन्तरेण विहारणं ।
ता सम्माणिअ सुहिज्जणं समत्थिअदु । जो खु दाणि सक्कटेसु
वा ण विसीदिदि, विसमगदो वा ण पय्यवचिड्ढदि, वच्चिदो
वा ण णिज्जेदं गच्छदि, पडिघादेसु वा प्राणा ण समुज्झदि, सो
खु बुद्धिमन्तो पुच्छिज्जइ पढमं एव्व मे वच्छस्स वअस्सो पच्चा
अमच्चो आणेहुं मे पुत्तअं पुत्तओ त्ति ।

(क) आर्य ! भर्तृमाता ।

(ख) एवंविहस्त सुहिज्जणेन परिगृहीतस्य वत्सराजस्यार्थं वृत्तान्तः । किं राज्यं
कर्तुमन्तरेण विधानम् । तत् सम्मान्य सुहिज्जनं समर्थ्यताम् । यः खल्विदानीं सक्कटेषु
वा न विषीदति, विषमगतो वा न पर्यवतिष्ठते, वच्चितो वा न निर्वेदं गच्छति, प्रति-
घातेषु वा प्राणान् न समुज्झति, स खलु बुद्धिमान् पृच्छ्यते प्रथममेव मे वत्सस्य
वयस्य पश्चादमात्य आनयतु मे पुत्रकं पुत्रक इति ।

१ 'ते' ख. पाठः. २ 'वा-आह यौगन्धरायणः-किमिति' ख. पाठः. ३, 'किं'
क. पाठः. ४ 'नं । तं' क. पाठः. ५, 'हे वा जालरीदि' ख. पाठः. ६ 'इ' ख. पाठः.
७ 'सु पा' क. पाठः. ८, 'दि' क. पाठः. ९ 'इ' क. पाठः.

यौगन्धरायणः — अहोतुखल्वन्नभवत्या राजवंशाश्रितं धी-
रवाक्यमभिहितम् । अन्नभवत्याः सम्भावनां पूजयामि । विजये !
आपस्तावत् ।

प्रतीहारी — (क) अय्य ! तह । (निष्क्रम्य प्रविश्य) इमा आवो ।

यौगन्धरायणः — आनय । (आचम्य) विजये ! किमाह
तन्नभवती ।

प्रतीहारी — (ख) आणेदु मे पुत्तअं पुत्तओ त्ति ।

यौगन्धरायणः — हंसक ! किमाह स्वामी ।

हंसकः — (ग) जोअन्धराअणं पेक्खेहि त्ति ।

यौगन्धरायणः — विजये !

यदि शत्रुबैलप्रस्तो राहुणा चन्द्रमा इव । (१)

मोचयामि न राजानं नास्मि यौगन्धरायणः ॥ १६ ॥

प्रतीहारी — (घ) अय्य ! तह । (निष्क्रान्ता)

(प्रविश्य)

निर्मुण्डकः — (ङ) अय्य ! अच्छरिअं णिवुत्तं । भट्टिणो
सन्तिणिमित्तं उवट्ठिअंभोअणं बह्मणजणं पेक्खिअ केण वि

(क) आर्य ! तथा । इमा आपः ।

(ख) आनयतु मे पुत्रकं पुत्रक इति ।

(ग) यौगन्धरायणं प्रेक्षस्वेति ।

(घ) आर्य ! तथा ।

(ङ) आर्य ! आश्चर्यं निवृत्तम् । भर्तुः शान्तिनिमित्तमुपस्थितमोजनं ब्राह्मण-

१. 'नं' क. पाठः. २. 'री-ड' क. पाठः. ३. '(आच)' क. पाठः. ४. 'पुवेदु' ख.
पाठः. ५. 'बम' क. पाठः. ६. 'अं अच्छरिअं' एदं क. ख. पाठः. ७. 'अं नं
वपार्यं ये' क. पाठः.

किंल उन्मत्तवेसधारिणा बह्मणेण उच्चं हसिअ उत्तं— सेरं सेरं
अह्णन्तु भवन्तो, अभुदअं खु इमस्स राजउळस्स भविस्सदि
त्ति । ततो वअणसमआळं एव्व अदंसणं गदो ।

यौगन्धरायणः—अपि सत्यम् ।

(ततः प्रविशति ब्राह्मणः)

ब्राह्मणः—इमेऽत्रभवता परिगृहीता आत्मप्रयोजनोत्सृ-
ष्टाः परिच्छदविशेषाः । एभिः प्रच्छादितशरीरो भगवान् द्वैपा-
यनः प्राप्तः ।

यौगन्धरायणः—एवं द्वैपायनः प्राप्तः ।

ब्राह्मणः—बौद्धम् ।

यौगन्धरायणः—तेन हि पश्यामस्तावत् ।

ब्राह्मणः—पश्यतु भवान् ।

यौगन्धरायणः—कथमन्यद् रूपमिव मे संबृत्तम् । हन्त
भोः ! गतोऽस्मि स्वामिसन्निकर्षमेव । इदानीं ममोपदेशार्थमि-
वोत्सृष्टाः ।

उन्मत्तसदृशो वेषो धागितस्तेन साधुना ।

मोचयिष्यति राजानं मां च प्रच्छादयिष्यति ॥ १७ ॥

अनं मेस्य केनापि किंल उन्मत्तवेसधारिणा ब्राह्मणेनोच्चं हसिस्तोत्तं - सेरं सेरं-
अह्णन्तु भवन्तं । अभुदअं खन्नेस्य राजकुलस्य भविष्यतीति । ततो वचनसमका-
लमेवादसर्जनं गतं ।

१ 'व' ख, पाठः. २ 'मं खेमं अहन्त मं' ख, पाठः. ३ 'दस्सणं' ख पाठः. ४ 'ह'
ख. पाठः. ५. 'न्यस्यमिदमेव वं' ख, पाठः.

(प्रविश्य)

प्रतीहारी — (क) अय्य ! भट्टिमादा आह — इच्छामि मे पुत्रं पेक्खिदुं त्ति ।

यौगन्धरायणः — अयमयमागच्छामि । आर्य ! शान्ति-
गृहे मां प्रतीक्षस्व ।

ब्राह्मणः — बाढुम् । (निष्क्रान्तः)

यौगन्धरायणः — हंसक ! विश्रम्यतामिदानीम् ।

हंसकः — (ख) अय्य ! तह । (निष्क्रान्तः)

यौगन्धरायणः — विजये ! गच्छाप्रतः ।

प्रतीहारी — (ग) अय्य ! तह ।

यौगन्धरायणः — भोः !

काष्ठादग्निर्जायते मध्यमानाद्

भूमिस्तोयं खन्यमाना ददाति ।

सोत्साहानां नास्त्यसाध्य नराणां

मार्गारब्धाः सर्वयत्नाः फलन्ति ॥ १८ ॥

(निष्क्रान्तः)

प्रथमोऽङ्कः ।

(क) आर्य ! भर्तुमाणाह इच्छामि मे पुत्रं पेक्खिदुमिति ।

(ख) आर्य ! तथा ।

(ग) आर्य ! तथा ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति काञ्चुकीयः)

काञ्चुकीयः — आभीरैक ! आभीरैक ! गच्छ महासेनवचनात् प्रतीहाररक्षकं ब्रूहि — एष काशिराजोपाध्याय आर्यजै-
वन्तिरेयं दौत्येन प्राप्तः । सामान्यदूतसत्कारं पृष्ठतः कृत्वा
सुखमिव निवेश्यताम् । यथा चातिथिसत्कारं जानीयात् तथा
प्रयतितव्यम् इति । भोः ! एवं नामाहन्यहानि गोत्रानुकूलेभ्यो
राजकुलेभ्यः कन्याप्रदानं प्रति दूतसंग्रेषणा वर्तते । न खलु
महासेनः कश्चिदपि प्रत्याचष्टे, न चाप्यनुगृह्णीते । किन्तु-
स्खल्विदम् । अथवा वैवमत्र कन्याप्रदानेऽधिकृतम् । कुतः,

व्यक्तं न तावत् समुपैति तस्य

दूतो बधूत्वेऽवहितोऽपि तस्य ।

ततो नरेन्द्रेषु गुणान् नरेन्द्रो

न वेत्ति जानन्नपि तत्प्रतीक्षः ॥ १ ॥

अये सतीयमानान्तःपुरचरः सनाथीभवत्ययं देशः । अये अयं
महासेनः । अ एषः,

दूर्वाङ्कुरस्तिमितनीलमणिप्ररोहैः

पीताङ्गदैः परिगतैः परिणीहितांसः ।

१ १. 'ह' ख. पाठः २. 'तिगार' क. पाठः ४. 'रभ्यागत । स' ख. पाठः
५. 'न' । अत्य स' क. पाठः ६. 'तम् । अयं न' क. पाठः.

* सतीरखन्दः कण्ठादिषु दृश्यम् । † स्वर्णाङ्गदैरिखर्धम् । ‡ परिनिपुर्णं इहति-
र्बोध्यः । 'परिमादिते' वि वा पाठः ।

अस्माद् घनात् कनकतालवनैकदेशा-

न्निर्धोवितः शरवणादिव कार्तिकेयः ॥ २ ॥

(निष्क्रान्तः)

विष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति राजा सपरिवारः)

राजा —

मम हयखुरभिन्नं मार्गरेणुं नरेन्द्रा

मुकुटतटविलम्बं भृत्यभूता वहन्ति ।

न च मम परितोषो यत्न मां वत्सराजः

प्रणमति गुणवाली कुञ्जरज्ञानद्वेसः ॥ ३ ॥

बादरायण !

(प्रविश्य)

काञ्चुकीयः — जयतु महासेनः ।

राजा — निवेशितो जैवन्तिः ।

काञ्चुकीयः — निवेशितोऽनुरूपैतश्च सत्कृतः ।

राजा — न्याय्यं कृतं राजर्षेयगुणाभिलाषिणा । समौग-
तानां युक्तः पूजापरिग्रहः । अथ सर्वोऽपि कन्याप्रदानं प्रति
पृष्टश्चेत् परच्छन्देन तिष्ठति । (काञ्चुकीयमवलोक्य) बादरायण !
वक्तुका(ममम) इव त्वां लक्षये ।

१. 'दु' ख. पाठः. २. 'दि' ख. पाठः. ३. 'एव' क. पाठः. ४. 'म' क. पाठः.
५. 'आसन्नप्रतीक्षारेणाय' क. पाठः. ६. 'प्रतिग्रहः' ख. पाठः. ७. 'पृष्ट' ख. पाठः.
८. 'ति वा' ख. पाठः.

काञ्चुकीयः—न खलु किञ्चित् । कन्याप्रदानं प्रति समु-
त्पन्नोऽभिमर्शः ।

राजा—अलं परिहृत्य । सर्वसाधारणो ह्येष विधिः । अभि-
धीयताम् ।

काञ्चुकीयः—महासेन ! एषा मे विवक्षा—एवं नामाह-
न्यहनि गोत्रानुकुलेभ्यो राजकुलेभ्यः कन्याप्रदानं प्रति दूतस-
म्प्रेषणा वर्तते । न च महासेनः कश्चिदपि प्रत्याचष्टे, न चाप्य-
नुगृह्णीते । किन्तु खल्विदमिति ।

राजा—बादरायण ! एवमेतत् । अतिलोभाद् वरगुणाना-
मतिस्नेहाच्च वासवदत्तायां न शक्नोमि निश्चयं गन्तुम् ।

कुलं तावच्छ्लाघ्यं प्रथममभिकाङ्क्षे हि मनसा

ततः सानुकोशं मृदुरपि शुणो ह्येष बलवान् ।

ततो रूपे कान्तिं न खलु गुणतः स्त्रीजनभयात्

ततो वीर्योदग्रं न हि न परिपाल्या युवतयः ॥ ४ ॥

काञ्चुकीयः—महासेनं वर्जयित्वा नहीदानीमेते गुणाः
कचिदेकस्था दृश्यन्ते ।

राजा—अतः खलु चिन्त्यते ।

कन्याया वरसम्पत्तिः पितुः प्रयत्नः (?) ।

भाग्येषु शेषमायत्तं दृष्टपूर्वं न चान्यथा ॥ ५ ॥

१. 'तु। क' ख. पाठः. २. 'ति इ' ख. पाठः. ३. 'जा-ए' ख. पाठः. ४. 'निश्चयार्थं
मर्दुं शक्यमि' ख. पाठः. ५. 'तावच्छ्लाघ्यं' क. पाठः. ६. 'ये कान्तिर्न' ख. पाठः. ७. 'नी'
कचिदेते गुणा एव' ख. पाठः. ८. 'तु, क क. पाठः.

* 'पितुः प्रायः प्रयत्नतः' इति द्वितीयः पाठः पाठ्ये भाति ।

दुहितुः प्रदानकाले दुःखशीला हि मातरः । तस्माद् देवी ताव-
दाहूयताम् ।

काञ्चुकीर्यः — यदाज्ञापयति महासेनः । (निष्क्रान्तः)

राजा — भोः ! कशिराजदूतसम्प्रेषणेन वत्सराजग्रहणार्थं
गतं शालङ्कायनं प्रति गता मे शुद्धिः । किमुखल्वद्यापि वृत्तान्तं
न प्रेषयति स ब्राह्मणः ।

कामं या तभ्य सा लीला तत्रैवानुगतं मनः ।

ये त्वस्य सचिवाः सर्वे यत्नमास्थौय ते स्थिताः ॥ ६ ॥

(ततः मविशति देवी सपरिवारा)

देवी — (क) जेदु महासेणो ।

राजा — आस्यताम् ।

देवी — (ख) जं महासेणो आणवेदि । (उपविशति)

राजा — वासवदत्ता क ।

देवी — (ग) उत्तराए बेदाळीए सजासे वीणं सिक्खिदुं
णारदीअं गओ आसी ।

(क) जयतु महासेनः ।

(ख) धनमहसेन आज्ञापयति ।

(ग) उत्तराया वैताल्यः सकाशे वीणां शिक्षितुं नारदीयां गतासीत् ।

१ 'यः-सो' ख. पाठः. २. 'दे सा' क. पाठः. ३ 'न ग' ख. पाठः. ४. 'द्वि-
ति' किं ख. पाठः. ५. 'ह्ला' ख. पाठः. ६ 'वी' दे' ख. पाठः. ७. 'राभो' ख.
पाठः. ८. 'आ देवि ! भो' ख. पाठः. ९. 'जा-देवि ! क वासवदत्ता' ख. पाठः.
१० 'शक्तिमाए समीपे वी' ख. पाठः. ११ 'रा' राजा-किमि' ख. पाठः.

राजा — कथमुत्पन्नोऽस्या गान्धर्वेऽभिलाषः ।

देवी — (क) केण वि किळ उग्घादेण कच्चणमाळं वीणा-
जोग्गं करअन्ति पेवेखअ सिदिखदुकामा आसी ।

राजा — सहसं बाल्यय ।

देवी — (ख) महासेणं वि किं वि विण्णविदुकामा क्षि ।

राजा — किमिति ।

देवी — (ग) आश्चर्य्यं इच्छामि त्ति ।

राजा — उपस्थितविवाहकालायाः किमिदानीमाचार्येण ।
पतिरेवैनां शिक्षयेष्यति ।

देवी — (घ) हं एसो दाणि मे दारिआएँ कालो ।

राजा — भोः । नित्यं प्रदीयतामित्यस्मानुपगृह्य किमिदानीं
सन्तप्यसे ।

देवी — (ङ) अभिप्पेदं मे पदाणं । विओओ मं सन्ता-
वेदि । अहं कस्स उण दिण्णा ।

राजा — न तावन्निश्चयो गम्यते ।

(क) केनापि किलोद्घातेन काञ्चनमाळं वीणायाग्यां कुर्वतीं प्रेक्ष्य शिक्षितुकामा-
सीत् ।

(ख) महासेनमपि किमपि विज्ञापयितुकाम ऐव ।

(ग) आचार्यमिच्छामीति ।

(घ) इह एव इदानीं मे दारिकायाः कालः ।

(ङ) अभिप्रेतं मे पदानम् । वियोगे मीं सन्तापयति अथ कस्मै पुनर्दत्ता ।

देवी — (क) इदानीं पि ण दाव ।

राजा —

अदत्तेत्यागीता लज्जा दत्तेति व्यथितं मनः ।

धर्मलोहान्तरे न्यस्ता दुःखिताः खलु मातरः ॥ ७ ॥

सर्वथा श्वशुरपरिचरणसमर्थे वयसि वर्तते वासवदत्ता । एषे
चापरः काशिराजोपाध्याय आर्यजैवन्तिरघ दौलेन प्राप्तो विलो-
भयति मां चारित्रेण । (आत्मगतम्) न किञ्चिदाहं । अश्रुपूर्वा-
भ्याकुलं कथं निश्चयं गमिष्यति । भवतु, निवेदयाम्यस्यै । (प्रका-
शम्) श्रूयन्तेऽस्मत्सम्बन्धप्रयोजनायागता राजानः ।

देवी — (ख) किं दाणि वित्तरेण । जहिं दइअ ण सन्त-
प्पामो, तहि दीअडु ।

राजा — अहो महान् खलु लीलाभिहितो दुःखविस्तर
इदानीं पश्चादुपालम्भनं श्रोतुम् । तस्माद् देवी तावन्निश्चयं
गच्छतु । श्रूयताम्,

अस्मत्सम्बन्धो मागधः काशिराजो

वाङ्मः सौरौघो मैथिलः शूरसेनः ।

एते नानार्थैर्लोभयन्तो गुणैर्मां

कर्त्ते वैसेषां पात्रतां याति राजा ॥ ८ ॥

(क) इदानीमपि न तावन् ।

(ख) किमेदानीं वित्तरेण । यत्र दत्त्वा न सन्तप्पामहे, तत्र दीयताम् ।

१ 'ह' ख. पाठः. २. 'जेऽप' ख. पाठः. ३. 'ह' दे' क. पाठः. ४ 'वि सज्ज
नि' क. पाठः. ५. 'बरो मे' ख. पाठः. ६ 'तार्थ' ख. पाठः. ७. 'स्तवन्ते' क. पाठः.
८. 'हु' ख. पाठः.

(प्रविश्य)

काञ्चुकीयः — वत्सराजः ।

राजा — किं वत्सराजः ।

काञ्चुकीयः — प्रसीदतु प्रसीदतु महासेनः । प्रियवचन-
निवेदनस्वरया क्रमविशेषो नावेक्षितः ।

राजा — प्रियवचनमिति ।

देवी — (उत्थाय) (क) जेदु महासेणो ।

राजा — (सहर्षम्) प्रियवचनपरिहार्यो हि देवी । आस्यताम् ।

देवी — (ख) जं महासेणो आणवेदि । (उपविशति)

राजा — उत्तिष्ठोत्तिष्ठ, स्वैरमभिधीयताम् ।

काञ्चुकीयः — (उत्थय) तत्रभवतामात्येन शालङ्कायनेन
गृहीतो वत्सराजः ।

राजा — (सहर्षम्) किमाह भवान् ।

काञ्चुकीयः — तत्रभवतामात्येन शालङ्कायनेन गृहीतो
वत्सराजः ।

राजा — उदयनः ।

काञ्चुकीयः — अथकिम् ।

राजा — शंतानीकस्य पुत्रः ।

(क) जयतु महासेनः ।

(ख) यद् महासेन आज्ञायपतिः ।

१ 'जम्' क. पाठः. २. 'अ-अयि त्रि' ख. पाठः. ३ 'दे' ख. पाठः, ४ 'वि'
ख. पाठः. ५. 'जा - सै' ख. पाठः. ६ 'क, त' ख. पाठः. ७ 'तो' ख. पाठः.
८ 'तः' क. पाठः. ९. 'किमुद्' ख. पाठः. १० 'सहजानीकस्य पुत्रः' ख. पाठः.

काञ्चुकीयः — हेढम् ।

राजा — सैहस्रानीकस्य नत्ता ।

काञ्चुकीयः — सै एव ।

राजा — कौशाम्बीशः ।

काञ्चुकीयः — सुव्यक्तम् ।

राजा — गौगन्धर्वविचक्रः ।

काञ्चुकीयः — एवं भुवन्ति ।

राजा — वत्सराजो ननु ।

काञ्चुकीयः — अथकिं, वत्सराजः ।

राजा — अथ किमुपरतो यौगन्धरायणः ।

काञ्चुकीयः — न खलु, कौशाम्ब्यां किल

राजा — येद्येवं न गृहीतो वत्सराजः ।

काञ्चुकीयः — श्रद्धंतां महासेनः ।

राजा —

न श्रद्धाम्युदयनग्रहणं स्वयोक्तं

व्यावर्तनं करतलैरिव मन्दरस्य ।

यस्याहवेषु रिपवः कथयन्ति शौर्यं

यौगन्धरायणमस्तानि च नः स्वनन्ति ॥ ९ ॥

१. 'एवम् ।' ख. पाठः. २. 'कौशाम्बीशः ।' ख. पाठः. ३. 'सुव्यक्तम् ।' ख. पाठः.
४. 'गौगन्धर्वविचक्रः ।' ख. पाठः. ५. 'एवं भुवन्ति ।' ख. पाठः. ६. 'वत्सराजो ननु ।' ख.
पाठः. ७. 'अथकिम् ।' ख. पाठः. ८. 'जा—अथैकपर' ख. पाठः. ९. 'तस्मात्' क.
पाठः. १०. 'ज्ञा मे' क. पाठः.

काञ्चुकीयः — प्रसीदतु महासेनः । वृद्धोऽस्मि ब्राह्मणः
खल्वहम् । न महासेनसमीपेऽनृतमभिहितपूर्वम् ।

राजा — आ अस्त्येनत् । अथ कः प्रियदूतः शालङ्काय-
नेन प्रेषितः ।

काञ्चुकीयः — न पुरुषः । अवातिशययुक्तेन स्वररथेन
वत्सराजमग्रतः कृत्वा स्वयमेवामात्यः प्राप्तः ।

राजा — एवं प्राप्तः । हन्त भोः ! अद्य विमुक्तसन्नाहौ
सुखं विश्राम्यैत्वक्षौहिणी । अद्यप्रभृति प्रच्छन्नदूतैकृतसम्प्रेषणौ
अशङ्किताः स्थास्यन्ति राजानः । एष समासः । अद्यास्मि
महासेनः ।

देवी — (क) किं अमन्त्रेण आणीदो ।

राजा — अथकिम् ।

देवी — (ख) एदणिमित्तं कस्स वि ण दिस्सामो वास-
वदत्तं ।

राजा — युद्धावजितशत्रुः खल्वेष मम । बादरत्नयण ! शाल-
ङ्कायनः कः ।

काञ्चुकीयः — आहितो भद्रद्वारे ।

(क) किमन्त्रेणानीतः ।

(ख) एतन्निमित्तं कस्मा अपि न दिस्सामो वासवदत्ताम्

१. 'लो' ख. पाठः. २. 'जा हन्त भोः, वि' ख. पाठः. ३. 'हः' ख. पाठः. ४. 'मयस्व'
ख. पाठः. ५. 'णोम् ।' ख. पाठः. ६. 'वस' ख. पाठः. ७. 'णाशङ्किताम्पान' क. क.
पाठः. ८. 'आदिधत्ते ह्य' ख. पाठः.

राजा — गच्छ । भरतरोहकं ब्रूहि — कुमारविधिविशि-
ष्टेन सत्कारेण वत्सराजमग्रतः कृत्वा प्रवेक्ष्यताममात्य इति ।

काञ्चुकीयः — यदाज्ञापयति महासेनः

राजा — एहि तावत् ।

काञ्चुकीयः — अयमस्मि ।

राजा — वत्सराजदर्शने कश्चिन्नोत्सारयितव्यः ।

शत्रुं पश्यन्तु मे पौराः श्रुतपूर्वं म्वकर्मभिः ।

सिंहमन्तर्गतामर्थं यज्ञार्थमिव संयतम् । १० ॥

काञ्चुकीयः — यदाज्ञापयति महासेनः । (निष्क्रान्तः)

देवी — (क) बहूणि अब्जुदआणि इमस्सि राअउळे अणु-
भूदाणि । ण खु अहं ईदिसं पीदिजोगं महासेणस्स सुमरामि ।

राजा — अहमप्येतादृशं प्रीतिविशेषं न श्रुतपूर्वं स्मरामि,
यथा गृहीतो वत्सराज इति ।

देवी — (ख) वच्छराओ णै ।

राजा — अथकिम् ।

देवी — (ग) बहूणि सम्बन्धोप्पओअणागदाणि राअउळाणि
सुदाणि । एदिणा ण पेसिंदपुरुवो पुरुसो ।

(क) बहवोऽब्जुदया अस्मिन् राजकुलेऽनुमृताः । न सम्बन्धीदृशं प्रीतियोग्यं महा-
सेनस्य स्मरामि ।

(ख) वत्सराजो ननु ।

(ग) बहूनि सम्बन्धप्रयोजनार्थानि राजकुलानि श्रुतानि । एतेन न प्रेषितपूर्वं
पुरुषः ।

१ 'ह' ख. पाठः. २ 'ग' ख. पाठः. ३ 'न' इ' ख. पाठः. ४ 'य' क. पाठः.
५. 'द्विओआरणि' ख. पाठः. ६. गणाणि न. पाठः. ७. 'ए' न. पाठः.

राजा — देवि! महासेनेशब्दमपि न गणयति । किं सम्बन्धमभिलषति ।

देवी^१ — (क) न गणेदि । किं बालो अपण्डितो वा ।

राजा — बालो, न त्वपण्डितः ।

देवी — (ख) किणुहु एणं उस्सेअअदि ।

राजा — उत्सेकयत्येनं प्रकाशराजर्षिनामधेयो वेदाक्षरसमवायप्रविष्टो^२ भारतो वंशः । दर्पयत्येनं^३ दाय्याद्यागतो गान्धर्वो वेदः । विभ्रमयत्येनं व्यस्महैजं रूपं । विस्मभयत्येनं कथमप्युत्पन्नोऽस्य पौरानुरागः ।

देवी — (ग) अभिळासणीओ वरगुणा । कस्स वामदाए दोसो संबुत्तो ।

राजा^४ — किमिदानीमस्थाने विस्मितासि । पश्य,

अग्निः कक्ष इवोत्पृष्टो दहन् कात्स्न्येन भेदिनीम् ।

अस्य मे शासनं दीप्तं विषयान्तेऽवसीदति ॥ ११ ॥

(क) न गणयति । किं बालः अपण्डितो वा ।

(ख) किणुखत्येनमुत्सेकयति ।

(ग) अभिलषणीया वरगुणा^५ । कस्य वामतया दोषः संबुत्तः ।

१. 'नम' ख. पाठः. २. 'क्षि'—किं ख. पाठः. ३. 'वै' ख. पाठः. ४. 'आ वर' ख. पाठः. ५. 'त' क. पाठः. ६. 'जा'—देवि। किं ख. पाठः. ७. 'तानि।' क. पाठः. 'जा' ख. पाठः. ८. 'महान्' ख. पाठः. ९. 'श' ख. पाठः.

१. 'अमन्विष्टो भारता' रेवदग्निं देवश्रवा देवनातः छुदक्षम् (ऋग्वे. अष्ट. ३ श्रम्या. १, न ११ द. २.) २. दाय्याद्यन्तगतो वेदपरम्पराप्राप्त इत्यर्थः ।

(प्रविश्य)

काञ्चुकीयः — जयतु महासेनः । यथाज्ञाप्रयुक्तैस्तकारं^१
प्रविष्टः शालङ्कायनैः । स तु विज्ञापयति— इदं भरतकुलोपमुक्तं
वत्सराजकुले द्रष्टव्यं घोषवती नाम वीणारत्नं महासेनैः प्रतिप्रा-
हयितव्यं इति । (वीणां दर्शयति)

राजा — प्रतिगृहीतं जयमङ्गलम् । (वीणां गृहीत्वा) इदं सा
घोषवती नाम । यैषा,

श्रुतिसुखमधुरा स्वभावरक्ता

करजमुखोल्लिखिताग्रवृष्टतन्त्री ।

ऋषिवचनगतेव मन्त्रविधा

गजहृदयानि बलाद् वर्शिकरोति ॥ १२ ॥

भोः ! समरावजितानां^२ रत्नानामिष्टसम्भोगः प्रीतिमुत्पादयति ।

अर्थशास्त्रगुणग्राही ज्येष्ठो गोपालकः सुतः ।

गान्धर्वद्वेषी व्यायामधाली चाप्यनुपालकः ॥ १३ ॥

कनुखल्वियं सुत्यस्ता भवेत् । देवि ! वासवदत्ता वीणासुप-
क्रान्ता ननु ।

देवी^३ — आम् ।

१. 'सा' क. ख. पाठः. २. 'कः' सत्कारः प्रविष्टः सा ख. पाठः. ३. 'रः' सा' क.
पाठः. ४. 'नो वि' स. पाठः. ५. 'लह' स. पाठः. ६. 'नेन प्र' क. ख. पाठः.
७. 'व्यम्' इ' क. ख. पाठः. ८. 'दि' स. पाठः. ९. 'लम्' (रु) ख. पाठः.
१०. 'म' । शु' स. पाठः. ११. 'ह' ख. पाठः. १२. 'नामि' क. पाठः. १३. 'वी-
वीणा' ख. पाठः.

† 'गान्धर्वद्वेषी' इति भावः पाठः. प्रहमहा द्वेषादौ द्रष्टव्यः ।

राजा — तेन हि इयमस्यै प्रदीयताम् ।

देवी — (क) वीणापदाणेन भूभो वि उम्मत्ता विअ चिट्ठदि ।

राजा — क्रीडतु क्रीडतु । नैतत् सुलभं श्वशुरकुले । बाद-
रायण ! क सैः ।

काञ्चुकीयः — अमात्येन सहै प्रविष्टः ।

राजा — अथ वत्सेष्वधिकृतैः ।

काञ्चुकीयः — आहितविनयत्वात् पादयोरङ्गे तस्य बहुप्र-
हागत्वाच्च स्वकर्मदाक्षेण शयनीयेन मर्ध्यमगृहं प्रवेशितः ।

राजा — हा धिग्, बहुप्रहौरः । एष इदानीं निरुपस्कृतस्य
तेजसो दोषः । नृशंसः स्वर्ग्यस्मिन् काल उपेक्षितवान् । बाद-
रायण ! गच्छ । भरतरोहकं ब्रूहि — क्रियतामस्य व्रणैर्प्रतिकर्मेति ।

काञ्चुकीयः — यदाज्ञापयति महासेनः ।

राजा — अथवा एहि तावत् ।

काञ्चुकीयः — अयमस्मि ।

राजा — अस्य सर्वदर्शनमविमुक्तसत्कारमवगन्तव्यम् ।
आकारमूचिता अस्य प्रीतयो विज्ञेयाः । अतिक्रान्तविग्रहाश्रिताः

(क) वीणापदानेन भूयोऽप्युन्मत्तये तिष्ठति ।

१ 'ता' ख. पाठः. २ 'होपविष्टा' ख. पाठः. ३ 'ता क' ख. पाठः. ४. 'स्वा
योरङ्गगतत्वा' (१) ख. पाठः. ५. 'व्यावर्तित' ख. पाठः. ६ 'प्यवृ' ख. पाठः. ७. 'कार
ह' क. पाठः. ८ 'पराधमना' ख. पाठः. ९ 'नृशंस' ख. पाठः. १०. 'व्रण' ख. पाठः
११ 'अविरुद्धसत्कारमविमुक्तसत्कारमविग्रहाश्रिता' क. पाठः

कथा न कथयितव्याः । क्षुतादिप्रयोगेष्वशिषोऽभिधेयाः ।
कालसंवादिना स्तवेनार्च्यः ।

काञ्चुकीयः — यदाज्ञापयति महासेनः । (निष्क्रम्य प्रविश्य)
जयतु महासेनः । पथ्येव कृतवर्णप्रतिकर्मा वत्सराजः । अका-
लस्तावदिदानीं द्वितीयस्य प्रतिकर्मणं इति । मध्याह्नमारोहति
दिवाकरः ।

राजा — अथ कस्मिन् प्रदेशे वीरमानी ।

काञ्चुकीयः — मयूरयष्टिमुखे ।

राजा — हा धिग् , अनाश्रयणीयः खल्वयं देशः । आत-
पप्रतीकृत्यार्थं मणिभूमिकायां प्रवेशयेत्ताज्ञापय ।

काञ्चुकीयः — यदाज्ञापयति महासेनः । (निष्क्रम्य प्रविश्य)
यदाज्ञप्तं महासेनेन, ततः सर्वमनुष्ठितम् । अमात्यस्तु भरतगोहको
महासेनं द्रष्टुमिच्छति ।

राजा — व्यक्तं न रोचते तस्य वत्सराजसत्क्रिया । अस्यैष
नीतेः परिश्रमः । अहमेवैनमनुनयामि ।

देवी — (क, किं सम्बन्धो णिच्छिदो ।

(क) किं सम्बन्धो निश्चितः ।

१ 'यन्मुञ्चन' ग. पाठः. २ 'पातिधेयः' । का' ग. पाठः. ३ 'न पाच्यः' । क.
ख. पाठः. ४. 'जक' ग. पाठः. ५. 'प्रणक ख. पाठः. ६. 'ज. । म' ख. पाठः.
७. 'प्रतिकृत्यार्थं ख पाठः ८ 'जयतु महासेन' तं ख. पाठः. ९. 'नि । शब्द' ख
पाठः. १० 'तिस्य' क. पाठः. ११. 'स्यैव नी' ख. पाठः.

राजा — न तावन्निश्चयो गम्यते ।

देवी — (क) अळं दाणि तुवरिअ । बाळा मे दारिअ ।

राजा — यदेभिरुचितं भवत्यै^१ । प्रविशत्वभ्यन्तरम् ।

देवी — (ख) जं महासेणो आणवेदि । (निष्क्रान्ता सपरिवारा)

राजा — (विचिन्त्य)

पूर्वं तावद् वैरमस्यावलेपा-

दानीतेऽस्मिन् स्यात् तु वैध्यस्तथा मे ।

युद्धक्लिष्टं संशयस्थं विपन्नं

श्रुत्वा त्वेनं संशयं चिन्तयामि ॥ १४ ॥

(निष्क्रान्ता)

द्वितीयोऽङ्कः ।

(क) अलमिदानीं त्वरित्वा । बाळा मे दारिका

(ख) यन्महासेन आज्ञापयति ।

१. 'कै' ख. पाठः.

२. 'ह्यै तदा अवदु प्र' ख. पाठः.

३. 'न्ता)' ख. पाठः.

४. 'मध्यस्वता मे' क. ख. पाठः.

५. 'ह्यै' ख. पाठः.

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति क्षिप्रकवेपो विदूषकः)

विदूषकः—(निक्षिप्य) (क) भो ! देवउलपीठिआए मम मोद-
अमळअं णिदिहविअ दक्खिणमासअणि गणिअ बन्धिअ
पडिणिबुत्तो दाणि मोदअमळअं ण पेक्खामि । (विचिन्त्य) आ
एकमोदअपरितोसिदो ण दाव ओळग्गो मं अणुसरदि । उच्चदाए
पाआरस्स अगई कुकुराणं । अक्खदभत्तदाए अलोहणीअं पडि-
आणं । आहु अपि णं खाआमि । भोदु ओग्गारइस्सं दाव
अहं । ही ही बुद्धो विअ सूअरर्वत्थी सुद्धवादं एव्व उगिरामि ।
अहव लोहिदकच्चाअणीए केरअं मम केरअं चि करिअ सिवेष
पडिहत्थीकिदं भवे ! (निक्षिप्य) जदि वि एसो बह्मआरी बहुकेहि
रूवेहि अविणअं करेदि । भोदु पेक्खस्सं दाव अहं । भो !

(क) भो ! देवकुलपीठिकायां मम मोदकमल्लुकं निक्षिप्य दक्षिणामागच्छामि गण-
यित्वा बद्ध्वा प्रतिनिवृत्तः इदानीं मोदकमल्लुकं न पश्यामि । आ एकमोदकपरितोषितो
न तावदवलम्बो भ्रामनुसरति । उच्चतया प्राकारस्यागतिः कुकुराणाम् । अक्षतभक्ततया-
लोभनीयः पथिकानाम् । अथवा अध्येनं खादामि । भवतु उद्गारयिष्ये तावदहम् ।
ही ही बुद्ध इव सूकरवस्ति शुद्धवातमेवोद्विरामि । अथवा लोहितकार्त्तव्याम् सम्बन्धी
मम सम्बन्धीति कृत्वा शिवेन प्रतिहस्तीकृतो भवेत् । यद्यप्येष ब्रह्मचारी बहुकै रूपै-
रविनयं करोति भवतु द्रक्ष्यामि तावदहम् । भो ! एष खलु मम मोदकमल्लुकः शिव-

१. 'ब्रह्मचर्यो वि' ख. पाठः. २. 'कः—भो' ख. पाठः. ३. 'आ न' पाठः.
४. 'रिडु' ख. पाठः. ५. 'मि । (आत्मगतम्) ए' ख. पाठः. ६. 'कि' ख.
पाठः. ७. 'भो' ख. पाठः. ८. 'पन्वी' ख. पाठः. ९. 'वि । ज' ख. पाठः.
१०. अहं । अधिहा एदस्स मम मोदकं चि' ख. पाठः.

एदं खु मम मोदअमळ्ळअं सिवस्स पादमूले चिट्ठइ । जाव णं गल्लामि । देहि भट्टा ! देहि मे मोदअमळ्ळअं । भट्टा ! तुवं वि मम चोरो सि । अविहा आळिहिदं खु मम मोदअमळ्ळअं । संदावतिमिरेणं सुद्धु ण पेक्खामि । भोदु पमज्जिस्सं दाव अहं । ही ही साहुं ले चित्तअर ! भाव ! साहु । जुत्तलेहदाए वण्णाणं जह जह पमज्जामि, तह तह उज्जळदरं होइ । भोदु उदएण पमज्जिस्सं । कहिणुहु उदअं । इद सोहणं सुद्धतडाअं । अहं विअ सिवो वि दाव एदरिंस मोदअमळ्ळए णिरासो होदु ।

(नेपथ्ये)

मोदआ ! मोदआ ! हहह ।

विदूषकः—(क) अविहा एसो उम्मत्तओ मम मोदअमळ्ळअं गल्लिअ हसमाणो फेणायमाणमल्लिणवरिसारच्छोदअं विअ इदो एव्वाहावइ । चिट्ठ चिट्ठ उम्मत्तअ ! चिट्ठ । इमिणा दण्डअट्टेण सीसं दे भिन्दामि ।

स्व पादमूले तिष्ठति । शब्द एतं गृहीष्यामि । देहि भर्त ! देहि मे मोदकमल्लकम् । भर्त ! त्वमपि मम चोरोऽसि । अविहा आलिखितः सख्यु मम मोदकमल्लकः । सन्तापतिभिरेण सुद्धु न पश्यामि । भवतु प्रमाजिष्यामि तावदस्म । ही ही साधु रे चित्रकर ! भाव ! साधु । युक्तलेखतया वर्णानां यथा यथा प्रमाजि तथा तथोज्ज्वलतरं भवति । भवतु उदकेन प्रमाजिष्यामि । कुत्र सख्यदकम् । इदं शोभन शुद्धतटाकम् । अहमिदं शिष्योऽपि तावद् एतस्मिन् मोदकमल्लके निराशो भवतु । मोदका ! मोदका ! हहह ।

(क) अविहा एष उम्मत्तको मम मोदकमल्लकं गृहीत्वा हसन् पौरुषायमाणमल्लिणवरायणोदकमिषेत एवाधावति । तिष्ठ तिष्ठोम्मत्तक ! तिष्ठ । अनेन दण्डकाद्येन शीर्षे ते भिनधि ।

१. 'किद्' क. पाठः २. 'ई म' ख. पाठः ३. 'जे भो' क. पाठः ४. 'णं ण' क. ख. पाठः, ५. 'उ' ख. पाठः ६. 'ल्ल' ख. पाठः ७. 'ल्लअच्छइ' ख. पाठः ८. 'इ वे मिदामि' ख. पाठः

(ततः प्रविशत्युन्मत्तकः)

उन्मत्तकः—(क) मोदआ ! मोदआ ! हहह ।

विदूषकः—(ख) भो उन्मत्तअ ! आणेहि मम मोदअम-
ळळं ।

उन्मत्तकः—(ग) किं मोदआ ! कहिं मोदआ । कश्श
मोदआ । किं इमे मोदआ उज्झन्ति, आदु पैणज्झन्ति, उदाहो
खज्जन्ति ।

विदूषकः—(घ) ण खज्जन्ति ण खज्जन्ति ण उज्झन्ति अ ।

उन्मत्तकः—(ङ) एसा^१ खु मम रसणा खाइदुकामा छिङ्गाणि
करेदि^२ ।

विदूषकः—(च) भो उन्मत्तअ ! आणेहि मम मोदअम-
ळळं । मा परकेरए सिणेहं करिअ ओवज्जेहि ।

उन्मत्तकः—(छ) के के मं वज्झन्ति । मोदआ खु मं
रक्खन्ति ।

(क) मोदआ ! मोदआ ! हहह ।

(ख) भो उन्मत्तक ! आनय मम मोदकमल्लकम् ।

(ग) किं मोदकाः । कुत्र मोदकाः । कस्य मोदकाः । किमिमे मोदका उत्सृज्यन्ते,
अथवा प्रणीयन्ते, उदाहो स्नायन्ते ।

(घ) न खायन्ते न स्नायन्ते नोत्सृज्यन्ते च ।

(ङ) एषा खलु मम रसना खादितुकामा छिङ्गाणि करोति

(च) भो उन्मत्तक ! आनय मम मोदकमल्लकम् । मा परकीये स्नेहं कृत्वा अप-
वाप्यस्व (अथवा) अपोवाप्य ।

(छ) के के मां बाधन्ते (अथवा) वहन्ति । मोदकाः खलु मां रक्खन्ति ।

१. 'इ' मोदआ मोदआ ग. पाठः. २. 'दि' ग. पाठः. ३. 'खे' ख. पाठः.

४. 'दि' ख. पाठः. ५. 'केके' ख. ग. पाठः.

णेवच्छविसेसमण्डिता परीदि उप्पादेदुं उवड्ढिआ ।

लाअगिइदिणमुळिअ काळवसेण मुहुत्तदुब्बळा ॥ १ ॥

विदूषकः—(क) भो उम्मत्तअ! आणेहि भम मोदअम-
ळअं । इमिणा पैच्चएण उवज्झाअउळं गन्तव्वं ।

उन्मत्तकः—(ख) मए वि इमिणा पैच्चएण जोअणसवं
गन्तव्वं ।

विदूषकः—(ग) किं एळावणे तुवं ।

उन्मत्तकः—(घ) आम एळावणे अहं । ण हुं दाव
देवळाजो म आशणं आल्लहवि । शुदं च मए पाँदपाशिएहि
इन्दे वज्झ ति धाराणिअळेहि विज्जुम्मईहि कशाहि ताल्लिअ
वाँउव्वामेण परिअमन्तेण भिन्दीअदि मेहबन्धणं ।

मैपप्यविशेषमण्डिता प्रीतिमुत्पादयितुमुपस्थिता ।

राजगृहदत्तमूल्या काल्यसेन मुहूर्तदुर्बलाः ।

(क) भो उन्मत्तक! आनय मम मोदकमल्लकम् । अनेन प्रत्ययेनोपाध्यायकुलं
गन्तव्यम् ।

(ख) मयाप्यनेन प्रत्ययेन योजनशतं गन्तव्यम् ।

(ग) किमैरातणस्त्वम् ।

(घ) आम ऐरावणोऽहम् । न खलु तत्त्वद् देवराजो मामासनमारोहति । क्षुतं
च मया पादपाशिकैरिन्द्रो बद्ध इति धारानिगलैः विजृम्भयामि । कशाभिस्ताडयित्वा
वातोद्भ्रामेण परिजमता भिद्यते मेघबन्धनम् ।

१. 'आ' ख. पाठः. २. 'प्रीदि' ख. पाठः. ३. 'विषेण' ख. पाठः. ४. 'विषेण'
ख. पाठः. ५. 'हु' ख. पाठः. ६. 'वमं' ख. पाठः. ७. 'प' ख. पाठः. ८. 'न्ति'
ख. पाठः. ९. 'दि' पान्त वे हि' ग. पाठः. १०. 'वाहुमामे तुवं' ख. पाठः. ११. 'न्ति
येण वि' ग. पाठः.

विदूषकः—(क) भो उन्मत्तअ ! ण तुवं मम दइस्सिसि,
विळविरसं दाव अहं ।

उन्मत्तकः—(ख) विळव विळव विक्कोस वा विळवे ।

विदूषकः—(ग) अब्बम्मणं भो ! अब्बम्मण !

उन्मत्तकः—(घ) अहं पि विळविरसं । इन्दे वज्जे भो !
इन्दे वज्जे भो ! ।

विदूषकः—(ङ) अब्बम्मणं भो ! अब्बम्मणं ।

(नेपथ्ये)

(च) मा भाआहि मा भाआहि बहणाउस ! मा भाआहि ।

विदूषकः—(सहस्रं) (छ) आअदे चन्दे सभाअदाणि सब्ब-
णक्खत्ताणि । अघं वड्डणभावं ! ईहामत्तैएण शमणएण अमअं
दीअदि ।

(क) भो उन्मत्तक ! न त्वं मम दास्यसि, विळविष्यामि तावदहम् ।

(ख) विळप विळप विक्कोस वा विळप ।

(ग) अत्रहस्यं भो ! अत्रहस्यम् ।

(घ) अहमपि विळविष्यामि । इन्द्रो वद्धो भो इन्द्रो वद्धो भो ! ।

(ङ) अत्रहस्यं भो ! अत्रहस्यम् ।

(च) मा विभीहि मा विभीहि ब्राह्मणोपासक ! मा विभीहि ।

(छ) आगते अग्रे समागतानि सर्वनक्षत्राणि । त्रिगु आसन्नभावम् । ईहामात्र-
केण श्रमणकेनाभयं दीयते ।

१. 'वि' अन्व' ख. पाठः. २. 'ज्जे हो ने' ख. पाठः. ३. 'भो : भा' ग. पाठः.

४. 'कः अघं' ख. पाठः. ५. 'कः अघं' ख. ग. पाठः. ६. 'तेण' ख. पाठः. ७.

अदीअदि । आअदे हि षडे सभाअदाणि सब्बणक्खत्ताणि । (तं' ख. ग. पाठः.

(ततः प्रविशति श्रमणकः)

श्रमणकः—(क) मा भाआहि मा भाआहि बह्मणाउस !
मा भाआहि । के के हह, किं कय्यं, विळवदि ।

विदूषकः—(ख) अविहा पडिहारैक्खअउत्ति खु सम-
णओ अणुहोदि । भो समणअ ! भअवं ! एसो उम्मत्तओ मम
मोदअमळ्ळअं गळ्ळिअ ण देदि ।

श्रमणकः—(ग) मोदअं पेक्खामि दाव ।

उम्मत्तकः—(घ) पेक्खदु पेक्खदु समणअ ! भवं ।

श्रमणकः—(ङ) थुं थु ।

विदूषकः—(च) हद्धि उम्मत्तअस्स हत्थे ईहामत्तैएण
सैमणएण थुत्थुकिदा अधण्णस्स मम मोदआ दिट्ठपुरुवाँ एव
संयुत्ता ।

(क) मा विभीहि मा विभीहि जाइणोपासक ! मा विभीहि । के के हह, किं
कार्यं, विव्रयति ।

(ख) अविहा प्रतीहाररक्षकवृत्तिं खलु श्रमणकोऽनुभवति । भो ! श्रमणक ! मग-
धन् ! एष उम्मत्तको मम मोदकमल्लकं गृहीत्वा न ददाति ।

(ग) मोदकं प्रेक्षे सावत् ।

(घ) प्रेक्षतां प्रेक्षतां श्रमणक ! भवान् ।

(ङ) थु थु ।

(च) ह्य धिग् उम्मत्तकस्य हस्ते ईहामात्रकेण श्रमणकेन थुत्थूकृता अधन्यस्य मम
मोदका दृष्टपूर्वा एव संयुक्ताः ।

१. 'केके' ख. ग पाठः. २. 'रक्खअउत्ति' क. ख. पाठः. ३. 'भअवं' ख. पाठः. ४.
'थुत्थु' ख. पाठः. ५. 'सैम' ख. पाठः. ६. 'अ' ख. पाठः. ७. 'वा हाँ' ख. पाठः.

श्रमणकः—(क) भो उन्मत्तआउस ! णीआदेहि णीआदेहि ।
एवाणि मोदआणि कत्थुलिआफेणपण्डराणि बहुच्चिट्ठसमिद्ध-
कोमळा णिट्ठाणिआ सुरा विअ महुराणि मा दे खाइदाणि खअं
उप्पादन्ति ।

विदूषकः—(ख) अविहा मोदआणि स्ति करिअ किण्डि-
ळळज्जुआ मे पडिच्छिदा ।

श्रमणकः—(ग) उन्मत्तआउस ! णीआदेहि णीआदेहि ।
अदि ण णीआदेहि, तुवं सवेमि ।

उन्मत्तकः—(घ) पशीददु पशीददु श्रमणअ ! भँअवं ! मा
खु मा खु मं शविदुं । गह्ण गह्ण ।

श्रमणकः—(ङ) बह्मणाउस ! पेक्ख पेक्ख ममप्पभावं ।

(क) भो उन्मत्तकोपासक ! निर्यातय निर्यातय एतानि मोदकाः कत्थुरिकाफेन-
पाण्डरा बहुचिट्ठसमुद्धकोमळा निष्ठानिता सुरेव मधुरा मा ते खादिता क्षयमु-
त्पादयन्ति ।

(ख) अविहा मोदका इति कृत्वा (किण्डिळळज्जुआ ?) मे प्रतीष्टा ।

(ग) उन्मत्तकोपासक ! निर्यातय निर्यातय । यदि न निर्यातयसि त्वां क्षामि ।

(घ) प्रसीदतु प्रसीदतु श्रमणक ! भगवन् ! मास्तु मास्तु मां शत्रुम् ।
गृहाण गृहाण ।

(ङ) आत्मणोपासक ! प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व मम प्रभावम् ।

१. 'कः—उ' क. पाठः २. 'हे' क. पाठः ३. 'वि इमुविदुं' क. पाठः ४. 'अ'
क. पाठः ५. 'दधन्ति' क. पाठः ६. 'कोइदु पुइआ' क. पाठः ७. 'अवं' क. पाठः
८. 'ह वाहु' क. पाठः

विदूषकः — (क) एसो उम्मत्तओ एदेण ईहामत्तएण समणएण उज्झिदं सावं पेक्खिअ मोदअमळ्ळअं भीदभीदं अग्ग-
ङ्गुलिआए पसारिदाए ठाविअ चिद्दइ ।

श्रमणकैः — (ख) यादु यादु भवं । एदेहि मोदएहि मं सोत्थि वाचइस्ससि ।

विदूषकः — (ग) ही ही ममकेरएहिं सोत्थि वाआएमि । मए वि कोडुम्बिअस्स हैत्थादो पडिग्गहगहीदाणि । तानि भवदो वि उवाअणं भविस्सदि । सो वि सम्मिद्धो होडु । एसो उम्म-
त्तओ अग्गिगिहं अहिमुहो गच्छइ । डिदो मज्झैल्लो । पुच्चेल्ले वि दाव अअं देसो सुण्णो भविस्सदि । जाव अहं वि इमाणि दक्खिणामासआणि मंगगेहे णिर्किअवेअ गच्छामि । एकस्स शाडिआए कय्यं अवरस्स मुळ्ळेण । (सर्वे अग्निगृहं प्रविशन्ति)

(क) एष उन्मत्तक एतेनेहामात्रकेण श्रमणकेन उज्झितं शपथं प्रेष्य मोदकमल्लकं भोतभीतमप्राहुल्यां प्रसारितायां स्थापयित्वा तिष्ठति ।

(ख) यादु यादु भवान् । एतेमोदकैर्मां स्वस्ति वाचयिष्यसि ।

(ग) ही ही मदीयैः स्वस्ति वाचयामि । मयपि कौटुम्बिकस्य हस्तात् प्रतिग्रहगृहीतानि । तानि भवतोऽप्युपायनं भविष्यति । सोऽपि समृद्धो भवतु । एष उन्मत्तकैः अग्निगृहमभिमुखो गच्छति । स्थितो मध्याह्नः । पूर्वार्द्धेऽपि सावदयं देशः शुन्यो भविष्यति । यावद्ग्रहसपीनानि दक्षिणामायकाणि मार्गेगेहे निक्षिप्य गच्छामि । एकस्य शाटिकया कार्यमपरस्य मूत्रेण ।

१ 'कः' एतुं क. पाठः. २ 'वाएमि' क. पाठः. ३ 'ज' क. पाठः. ४. 'एह-
मि मोदमाणि सो सो' क. पाठः. ५. 'ज्जे' क. पाठः. ६. 'को वा' क. पाठः. ७. 'म-
गिहे' क. ग. पाठः. ८. 'विक्कअ' क. पाठः. ९. 'विद्वान्' क. ग. पाठः.

यौगन्धरायणः — वसन्तक ! शून्यमिदमग्निरुहम् ।

श्विदूषकः — (क) आम भो ! सुणं खु इदं ।

यौगन्धरायणः — तेन हि परिष्वजेतां भवन्तौ ।

उभौ — बाढम् । (परिष्वजेते)

यौगन्धरायणः — भवतु भवतु तुल्यपरिश्रमौ भवन्तौ ।

आस्तां भवान् । भवानप्यास्ताम् ।

उभौ — बाढम् ।

(सर्वे उपविष्टाः)

यौगन्धरायणः — वसन्तक ! अपि दृष्टस्त्वया स्वामी ।

विदूषकः — (ल) आम भो ! दिङ्गो तत्तमव ।

यौगन्धरायणः — हन्त भोः । अतिक्रान्तयोगक्षेमा रात्रिः ।

दिवस इदानीं प्रतिपाल्यते ।

अहः समुत्तीर्य निशा प्रतीक्ष्यते

शुभे प्रभाते दिवसोऽनुचिन्त्यते ।

अनगतार्थीन्यशुभानि पश्यतां

गतं गतं कालमन्वेक्ष्य निर्वृत्तिः ॥ २ ॥

रुमण्वान् — सम्यग् भवानाह । तुल्येऽपि कालविशेषे
निशैव बहुवोषा बन्धनेषु । कुतः,

(ग) आम भो ! शून्यं सन्निदम् ।

(क) आम भो ! दृष्टस्तत्रभवान् ।

१ 'आं' ख. पाठः	२. 'उभौ व' क. ख. पाठः	३. 'ग' (ल) ख. पाठः
४. 'तह' ग. पाठः	५. 'विधन्ति' ख. पाठः	६. 'कः—दि' ख. पाठः
७. 'ते' कुतः, अ' ख. ग. पाठः	८. 'ती' ख. पाठः	

व्यवहारेष्वसाध्यानां लोके वाप्रतिरे(अः)ज्यताम् ।

अभाते दृष्टदोषाणां वैरिणां रजनी भयम् ॥ ३ ॥

यौगन्धरायणः — वसन्तक ! स्वामिना सह कथितं ननु ।

विदूषकैः — (क) आम भो ! चिरं एव च हि तत्तद्दोषा

ओवज्जो, अज्ज चउदसीं ह्मायमाणो एडिवाळिदो अ ।

यौगन्धरायणः — स्नातः स्वामी ।

विदूषकैः — (ख) ह्मादो अत्तभवम् ।

यौगन्धरायणः — कृतं देवकार्यम् ।

विदूषकैः — (ग) आम भो ! पणाममत्तेण पूइदा देवदा ।

यौगन्धरायणः — एतामपि बहुमतामवस्थां प्राप्तः स्वामी ।

कृतः —

स्नातस्य यस्य समुपस्थितदैवतस्य

पुण्याद्दोषविस्मे पटहा नदन्ति ।

तस्यैव कालविभवात् तिथिपूजनेषु

दैवप्रणामचलिता निगलाः स्वनन्ति ॥ ४ ॥

रुमण्वान् — भवत इदानीं प्रयत्न उचितं तिथिसंस्कारमा-
नेष्यति स्वामिनः ।

(क) आम भो ! विरमेव चास्मि तत्रभवतापोढः, एव चउदसीं ह्मायमाणः
प्रतिपालितश्च ।

(ख) स्नातोऽत्रभवान् ।

(ग) आम भो ! प्रणाममात्रेण पूजिता देवताः ।

१. 'राक्षताः' स. पाठः २. 'कः' चि' ग. पाठः ३. 'आ भो' क. पाठः.
४. 'कः— आम भो ! कः' ग. पाठः ५. 'त' ख. स. पाठः ६. 'कः— व. स. पाठः.
७. 'कः— इन्त मोः ए' ग. पाठः.

१. स्नायमान इति 'ज्जा' 'चौवे' इत्यस्य चानक्षि रूपम् ।

यौगन्धरायणः—वसन्तक ! गच्छ भूयः स्वामिनं पश्य ।
विज्ञाप्यतां च स्वामी— या सा प्रयाणं प्रतीह प्रस्तुता कथा,
तस्याः श्वः प्रयोगकालः । स्थानावगाहयवसशय्याभोगेष्वश्रयेषू-
पन्यस्तौषधिव्याजो नलागिरिर्मन्त्रौषधिनियमसम्भृतपुराणकर्मै-
व्यामोहितः । अनुकूलमारुतमोक्तव्यैः सज्जितो धूपः । रोषप्रति-
कूलोऽस्य सज्जितः प्रतिगजमदैः । शालासन्निकृष्टमल्पसाधनैः गृह-
मादीपयितुमग्नित्रासित्वाद् वारणानाम् । गजपतिचित्तोद्गमणार्थं
देवकुलेषु स्थापिताः शङ्खदुन्दुभयः । तेन नादेन सर्वसाधनप-
रिगतशरीरेणावश्यं श्वः प्रयोतेन स्वामी शरणमुपगन्तव्यः । ततः
स्वामिना शत्रोरुमुमतेनैव बन्धनान्निष्क्रम्य सह व्यापन्नां घोषवतीं
हस्तगतां कृत्वा नलागिरिः स्वाधीनः कर्तव्यः । ततो व्यवस्थि-
तासनस्तदानीं स्वामी नलागिरौ । ततः,

सैनाभिर्मनसानुबद्धजघनं कृत्वा जत्रे वारणं

सिंहानामसमाप्त एव विरुते त्यक्त्वा सविन्ध्यं वनम् ।

एकाहे व्यसने वने स्वनगरे गत्वा त्रिवर्णां दशां

येनैष द्विरदच्छलेन नियतस्तेनैव निर्वाह्यते ॥ ४ ॥

इति ।

रुमण्वान्—वसन्तक ! किमिदानीं चिन्त्यते ।

१. 'उ इति । कुतः स्या' ख. पाठः. २. 'भवेष्वा' क. पाठः. ३. 'संनि व्या'
ख. पाठः. ४. 'व्यस' ख. पाठः. ५. 'ता' ख. पाठः. ६. 'द' ख. पाठः.
७. 'नृगादी' ख. पाठः. ८. 'ते' क. पाठः. ९. 'न्ता' क. पाठः. १०. 'ति' ।
कुतः 'व' क. पाठः. ११. 'मनायेन्दयति' ख. पाठः.

विदूषकः — (क) एवं चिन्तेमि महन्तो खु भवदो पयत्तो
ब्रिवज्जिस्सिवि चि ।

उभौ — न खलु वयं विज्ञातारः ।

विदूषकः — (ख) अहं पुठमं पच्चा भवन्तो ।

यौगन्धरायणः — अथ किंकृता कार्यविपत्तिः ।

विदूषकः — (ग) वञ्छराअस्स अत्तकख्यदाए ।

यौगन्धरायणः — कथमिव ।

विदूषकः — (घ) सुणह् भवन्तो ।

उभौ — अवहितौ स्वः ।

विदूषकः — (ङ) जा सा काळट्टमी अदिक्खन्दा, तहिं तत्त-
होदी वासवदत्ता नाम राअदारिआ घत्तीदुदीआ कण्णआदंसणं
णिद्धोसं चि करिअ अवणीदकखुआए सिविआए ओघट्टिदपणा-
लीपस्सुदसल्लिविसमं राअमग्गं परिहरिअ जं तं बन्धणदुवारस्स

(क) एवं चिन्तयामि महान् खलु भवतः प्रयत्नो विपत्त्यत इति ।

(ख) अहं प्रथमं पश्चाद् भवन्तौ ।

(ग) कस्तराजस्यात्मकार्यतया ।

(घ) शृणुतां भवन्तौ ।

(ङ) या सा काळट्टमी अतिक्रान्ता, तस्यां तत्रभवती वासवदत्ता नाम राजदा-
रिका धर्माद्विहीना कन्यकादर्शनं निर्दोषमिति कृत्वापनीतकञ्जुकला शिबिकपावबद्धि-
तप्रणालीप्रभृतसल्लिविषमं राजमार्गं परिहृत्य यत्तद् बन्धनद्वारस्याग्नौ भगवत्या
पक्षिण्याः स्थानं, तस्मिन् देवकार्यं कर्तुं गतासीत् ।

अग्गदो भअवदीए अक्खिणीए द्वाणं, तस्सि देवकैय्यं कत्तुं गओ आसी ।

यौगन्धरायणः — ततस्ततः ।

विदूषकः — (क) तदो तत्तभवे तं दिअसं अब्भन्तरबन्ध-
णपरिरक्खअं सिव्वअं णाम राअदासं अणुमाणिअ बन्धणदुवारे
णिक्कन्तो ।

उभौ — ततस्ततः ।

विदूषकः — (ख) तदो पुरुसक्खेन्धपरिवट्टणाद्विदाए सिवि-
आए पकामं दिट्ठा सा राअदारिआ ।

यौगन्धरायणः — ततस्ततः ।

विदूषकः — (ग) किं तदो तदो चि । बन्धणं दारिणं पम-
दवणं सम्भाविअ पडत्तो राअलीळं कत्तुं ।

यौगन्धरायणः — न खलु तां प्रति समुत्पन्नाभिलाषः
स्वामी ।

(क) ततस्तत्रभवान् तं दिवसमभ्यन्तरबन्धनपरिरक्षकं शिवकं नाम राजदासम-
नुमान्य बन्धनद्वारे निष्क्रान्तः ।

(ख) ततः पुरुषस्कन्धपरिवर्तनस्थितायां शिविकायां प्रकामं दृष्ट्वा सा राज-
दारिका ।

(ग) किं ततस्तत इति । बन्धनमिदानीं प्रसूयने समान्यं प्रवृत्तो राजलीलं
कर्तुम् ।

१. 'ए अक्खन्तिमुन्दरीए ज' ख. पाठः. २. 'अ' ख. पाठः. ३. 'कार्यं' ख. पाठः.
४. 'आसी' ख. पाठः. ५. 'वं वि तं' ख. पाठः. ६. 'मुपअ' ख. पाठः. ७. 'इ णा'
ख. पाठः. ८. 'सिक्कन्तो यौगन्धरायणः—तं' ख. पाठः. ९. 'कन्धरप' ख. पाठः.
१०. 'ए अ मुहससं प' ख. पाठः. ११. 'तो नी' ख. पाठः.

विदूषकः — (क) भो! सङ्खआरिणो अणत्थ चि ईदिसं^१ एव्व ।

यौगन्धरायणः — सखे! रुमण्वन्! स्थिरीक्रियतामात्मा । अनेनैव वेपेण जरा गन्तव्या ।

विदूषकः — (ख) भो! अहं च एदेण उत्तो—भणेहि जोअन्धराअणस्स जहसमत्थिदा समत्थणा ण रोअदे मे । समाणे^२ गमणे पज्जोदस्स अवमाणविसेसो चिन्ती^३अदि । मा कामप्पधाण चि मे अवमण्णेहि । अवमाणस्से^४ अवजिदि^५ अण्णे-सामि चि ।

यौगन्धरायणः — अहो शत्रुजनापहास्यमभिधानम् । अहो निरपत्रपता खलु बुद्धेः । अहो सुहृज्जनसन्तापकारणम् । अदेशकाले ललितं कामयते स्वामी । कुतः,

शक्तौ दर्पयितुं स्वहस्तरचिता भूमिः कटप्रच्छदा
पर्याप्तो निगलस्वनश्चरणयोः कन्दर्पमालम्बितुम् ।
कः श्रुत्वा न भवेद्भि मन्मथपटुः प्रत्यक्षतो बन्धने
रक्षार्थं परिगण्यमानपुरुषै राजेति शब्दार्पणम् ॥ ५ ॥

(क) भो ! सङ्खचारिणोऽन्तर्था इतीदृशमेव ।

(ख) भो ! अहं चेतनेनेत्तः भण यौगन्धरायणाय यथासमर्थ्यता समर्थना न रोचते मे । समाणे गमने प्रद्योतस्यावमाननिशेषक्षिन्वते । मा कामप्रधानं हृति माम-वमन्यन्व , अवमानस्यावजितिमन्वेषे इति ।

१ 'ईदिसं सम्पुण्णं विअ' ख. पाठः २ 'जे प' ख. पाठः ३ 'चीतीअ' ख. पाठः.
४ 'स्व ख अ' ख. पाठः ५ 'द' ख. पाठः ६ 'सि । यो' क. पाठः, ७.
'कादर्पयितुः स्व' ख. पाठः ८ 'पणम्' ख. पाठः.

विदूषकः—(क) भो ! दसिदो सिणेहो । गिळ्विहं पुरुसआरं ।
साहु लज्झिअ णं गच्छामो ।

यौगन्धरायणः—वसन्तको भवान्ननु । वसन्तक ! मा
मैवम् ।

परित्यजामि सन्तप्तं दुःखेन मदनेन च ।

सुहृज्जनमुपाश्रित्य यः कालं नावबुध्यते ॥ ६ ॥

विदूषकः—(ख) एव्वं एव्व जरं गमिस्सामो ।

यौगन्धरायणः—तन्ननु श्लाघ्यम् ।

विदूषकः—(ग) सिळाघणीओ भवे, जदि लोओ जाणादि ।

यौगन्धरायणः—न नः कार्यं लोकेन, स्वामिप्रियार्थो-
ऽयमारम्भः ।

विदूषकः—(घ) सो वि दाव ण जाणादि ।

यौगन्धरायणः—काले ज्ञास्यति ।

विदूषकः—(ङ) कदमो दाणि सो काळो ।

यौगन्धरायणः—यदेयमारम्भसिद्धिः ।

(क) भो ! दर्शितं खेहः । निर्विष्टः पुरुषकारः । साधुचित्तत्वेन गच्छामः ।

(ख) एवमेव जरं गमिष्यामः ।

(ग) श्लाघनीयं भवेद्, यदि लोको जानाति ।

(घ) सोऽपि तावन्न जानाति ।

(ङ) कतम इदानीं स कालः ।

विदूषकः — (क) तदो तादिसो भवं बन्धनादाराओणं अ-
न्तेउरादो राअदारिअं उमे णिय्यावेदुं ।

रुमण्वान् — इह भवता द्रष्टव्यः ।

यौगन्धरायणः — उभयमिति, बाढम् । इयं द्वितीया
प्रतिज्ञा —

सुभद्रामिव गाण्डीवी नागः पद्मलतामिव ।

यदि तां न हरेद् राजा नास्मि यौगन्धरायणः ॥ ७ ॥

अपि च,

यदि* तां चैव तं चैव तां चैवायतलोचनाम् ।

नाहरामि नृपं चैव नास्मि यौगन्धरायणः ॥ ८ ॥

(कर्णं दृष्ट्वा) अये शब्द इव । ज्ञायतां शब्दः ।

विदूषकः — (ख) भो ! तह । (निष्काम्य प्रविश्य) भो ! पडिउ-
त्तदिवसविस्सम्भेण अविरलं सञ्चरन्तो जणो दीसइ ! किं दाणि
करह ।

रुमण्वान् — तेन हि चतुर्द्वारमभिगृहं, भिद्यतां नः स-
ङ्घातः ।

यौगन्धरायणः — न न ! अभिन्नो नः सङ्घातैः । भिद्य-
तामरिसङ्घातः । (निष्काम्य)

(क) ततस्तादृशो भवान् बन्धनादाराजानमन्त-पुत्राद्राजदारिकासुमे निर्यातयतु ।

(ख) मौस्तथा । भो परिदृत्तदिवसदिघम्भेणविरलं सञ्चरन् जनो दृश्यते । किमि-
दानीं कुर्मः ।

* 'इ'। 'वी' ख. पाठः. २ 'व'। 'तुणं छा' ख. पाठः. ३ 'तः'। स्वकार्यमनुष्ठीयताम्।
जगौ भो तह (निष्कान्तां) व' ख. पाठः.

* यदीति । तां पोषयती नाम यौगाम् । तं नडागिरिम् तां कतकपत्ताम् ।

उन्मत्तकः— (क) ही ही चन्द्रं गिलदि लाहू । मुखं मुखं चन्दं । यदि ण मुखेशि, मुहं दे पैडिअ मुखावइस्सं । एशे एशे दुट्ठअरशे परिब्भट्टे आअच्छदि । एशे एशे चउप्पहवीहिआअं । जाव णं आलुहिअ बळि भक्षिस्सं । एशे एशे दाळअमट्ठा मं ताळेह । माखु माखु मं ताळेथं । किं भण्णाशि—अह्माणं किं पि णञ्जेहि ति । दक्खह दक्खह दाळअमट्ठा । एशे दाळअमट्ठा पुणो वि मं ताळेह इट्ठिआहि । माखु माखु ताळेथ । तेण हि अहं पि ताळेमि ।

(निश्चान्ताः)

तृतीयोऽङ्कः ।

(क) ही ही चन्द्रं गिलति राहु । मुखं मुखं चन्द्रम् । यदि न मुखसि, मुखं ते पाटयित्वा मोक्षयिष्यामि । एष एष दुष्टाश्च परिभट्ट आगच्छति । एष एष चतुष्पयवीथ्याम् । वावदेनमारुह्य बलिं भक्षयिष्यामि । एते एते दारकभर्तारः । मां ताडयत । माखलु माखलु मां ताडयत । किं भणसि अस्माकं किमपि कुर्येति । पश्यत पश्यत दारकभर्तारः । एते दारकभर्तारः । पुनरपि मां ताडयत यष्टिभिः । माखलु माखलु ताडयत । तेन ह्यहमपि ताडयामि ।

१. 'क'— एशे एशे च' स पाठः. २. 'न्द' मुह । 'अदि' स. पाठः. ३. 'आलिअ मोएमि ए' स. पाठः. ४. 'इ' । जाव णं आलुहिअ चउप्पहवीडिआए ब' स पाठः. ५. 'अ...टा इडिआहि मं ताळन्ति' मा' स पाठः. ६. 'हि' स. पाठः. ७. 'अ हा' स. पाठः. ८. 'वि डि आदि मं ताळेमि' स. पाठः.

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(११)
(ततः प्रविशति भटः)

भटः — (क) को काळो अहं भट्टिदारिआए वासवदत्ताए उदए कीळिदुकामाए भद्रवदीपरिचारअं गत्तसेवअं ण पेक्खामि । भाव पुण्णदन्तअ ! गत्तसेवअं ण पेक्खसि । किं भणसि— एसो गत्तसेवओ किण्डिलसुण्डिगिणीए गेहं पविसिअ सुरं पिबदि सि । गच्छदु भावो । (पक्रिय्य) इदं किण्डिलसुण्डिगिणीए गेहं । जाव णं सद्दावेमि । गत्तसेवअ ! गत्तसेवअ !

(नेपथ्ये)

(ख) को दारिणं एसो एत्थ राअमग्गे गत्तसेवअ ! गत्तसेवअ ! सि मं सद्दावेदि ।

भटः — (ग) एसो गत्तसेवओ सुरं पिबिअ पिबिअ हसिअ हसिअ मदिअ मदिअ जवापुण्णं विअ रत्तलोअणो इदो एव्व आअच्छदि । एदस्स पुरवो ण चिद्धिस्सं । (निवृत्त्य दिशतः)

(क) क' काळोऽहं भट्टिदारिकाया वासवदत्ताया उदके कीळिदुकामाया भद्रव-
दीपरिचारकं गात्रसेवकं न प्रेक्षे भाव पुण्णदन्तक ! गात्रसेवकं न प्रेक्षसे । किं
भणसि— एष गात्रसेवकः (किण्डिलः) सुण्डिकिन्या गेहं प्रविश्य सुरां पिबतीति ।
गच्छतु भाव । इदं (किण्डिलः) सुण्डिकिन्या गेहम् । यावदेनं शब्दापये । गात्रसेवक !
गात्रसेवक ! ।

(ख) क इदानीमेवोऽत्र राजमार्गे गात्रसेवक ! गात्रसेवकेति मां शब्दापयति ।

(ग) एष गात्रसेवकः सुरां पीत्वा पीत्वा हसित्वा हसित्वा मदित्वा मदित्वा जवापुण्ण-
मिव रत्तलोचन इत एवागच्छति । एतस्य पुरतो न स्थास्यामि ।

१. 'वो इ' ख. पाठः २. 'सि। भो ग' ख. पाठः, ३. 'एवाणि एदमएवयस'
क. पाठः ४. 'विद्धिस्सं' ख. पाठः

(ततः प्रविशति गात्रसेवकः)

गात्रसेवकः—(क) को दार्णि एसो एत्थ राजमग्गे गत्त-
सेवअ! गत्तसेवअ! त्वि मं सदावेदि । पाणागारादो िक्कन्तो
दिट्ठं हि । मम सुसुरेण सुहृद्वेण असुद्वैअमळ्ळण्ण धिअमरिअ-
ळ्ळोण हँसिदे मंशखण्डे मुहे पक्खित्ते ।

अणुसारज्ज वि पीदो अत्ताणं दण्डं अज्जुआ होमि । १ ॥ (?)

धेण्णा सुराहि मत्ता धण्णा सुराहि अणुळित्ता ।

धेण्णा सुराहि ह्मादो धण्णा सुराहि संजविदा ॥ २ ॥

अँधणा अत्तणो पुत्तदाराणं कैट्ठं पिट्ठं सुणन्ता जे मूढा णरो
सुसमिद्धा सुरातडँअं ण जोजँअंति तो जाणे जमळोए वा

(क) क इदानीमेषोऽत्र राजमार्गे गात्रसेवक । गात्रसेवक । इति मां शब्दापयति ।
पाणागारान्निष्क्रान्तो दृष्टोऽस्मिन् , मम श्वशुरेण सुहृद्वेनामृतकमहृद्वेन घृतमरिचलव-
णरूपितो मंशखण्डो मुखे प्रक्षिप्तः ।

धन्याः सुराभिर्मत्ता धन्या सुराभिरनुळिताः ।

धन्याः सुराभिः स्नाता धन्या सुराभिः संजापिताः ।

अवन्त आत्मनः पुत्रदाराणां कट्ठं (पिट्ठं ?) शृण्वन्तो ये मूढा नराः सुसमृद्धा सुरा-
तटार्कं न शोजयन्ति । ....

१. कः—“(पूर्वोक्तमेव पठित्वा) पा' ख. पाठः. २. 'र' ख. पाठः. ३. 'होम' ख.
पाठः. ४. 'कुरिदे' ख. पाठः. ५. 'ण' ख. पाठः. ६. 'दा अहं अ' ख. पाठः. ७.
'हृद्व' ख. पाठः. ८. 'इ' ख. पाठः. ९. 'हिरण्णा' ख. पाठः. १०. 'हि अणु ख.
पाठः. ११. 'ए' ख. पाठः. १२. 'अ' ख. पाठः. १३. 'हि मत्ता' ख. पाठः.
१४. 'मत्ता सुराहि सङ्ग' । अथणारिअ अत्त' ख. पाठः. १५. 'ख' ख. पाठः. १६.
'अ' ख. पाठः. १७. 'आ' ख. पाठः. १८. 'अति । जमळे वा' ख. पाठः.

णरअं अत्थि ण स्थि अ । (?)

भट्टः—(उपसृत्य) (क) भो गच्छसेवअ ! को कालो तुमं अण्णे-
सामि । भट्टिइरिआए वासवदत्ताए उदए कीळिदुकामाए भट्ट-
वैदी ण विस्सदि । तुमं दाव मत्तो एत्थं आहिण्डदि ।

गात्रसेवकः—(ख) जुज्झई । सा अ णं भत्ता, सो पुरुसो
वि मत्तो, अहं वि मत्तो, तुम पि मत्तो, सच्चं मत्तसमं होइ ।

भट्टः—(ग) सच्चं दाव चिट्ठुं । राअउळे भट्टपीठिअं
(अ) ण णिक्कमिअ कुदो(अं पि ? आहि)ण्डदि त्ति ।

गात्रसेवकः—(घ) इदो (पि ? हि)ण्डे^१मि, एत्थं पिचामि,
एदेण पिचामि, मा संरम्भेण । किं करीअ^२दुं ।

(क) भो गात्रसेवक ! कः कालस्त्वामन्वेष्टे, भट्टिदारिकाया वासवदत्ताया उदके
क्षीयितुकामाया भट्टवती न दृश्यते । त्वं तावन्मत्तोऽप्राहिण्डसे ।

(ख) युज्यते ! सा च ननु मत्ता, स पुरुषोऽपि मत्तोऽहमपि मत्तः, त्वमपि
मत्तः, सर्वं मत्तसमं भवति ।

(ग) सर्वं तावत् सिद्ध्यतु । राजकुले भट्टपीठिकां न निष्काम्य कुतः आहिण्डत
इति ।

(घ) इतो हिण्डे, अत्र पिचामि, एतेन पिचामि, मा संरम्भेण । किं क्रियताम् ।

१ 'इमं अर्वागिभ्र को जाले' ख. पाठः. २ 'ए दिण्णमिस्स' क. पाठः. ३ 'स्य
सत्तो अ' ख. पाठः. ४. 'विस्सि' ख. पाठः. ५. 'इह अर्वागिभित्तिस्था सो'
ख. पाठः. ६ 'मए ता तु' ख. पाठः. ७ 'हु' अर्वा त्वं रा' ख. पाठः. ८. 'आ ण
णिक्कमदि क' ख. पाठः. ९. 'अत्र पिचार्द' ख. पाठः. १०. 'कः—कुदो
अत्र पिचदि' ख. पाठः. ११ 'वा' ख. पाठः. १२ 'म' ख. पाठः.
१३ 'मिस्स' ख. पाठः. १४. 'हुम्' क. पाठः.

भटः — (क) 'हिज्जउ असम्बन्धप्पळावो । सिग्धं भद्रवदिं पवेसेहि ।

गात्रसेवकः — (ख) पविसदु पविसदु भद्रवदी । अंधो मए भद्रवदीए अङ्कुसं आढत्तं ।

भटः — (ग) सभावविणीदाए भद्रवदीए अङ्कुसेण किं क-
प्यं । गच्छ, सिग्धं भद्रवदिं पवेसेहि ।

गात्रसेवकः — (घ) पविसदु पविसदु भद्रवदी । अंधो मए भद्रवदीए खुरप्पमाळा आढत्ता ।

भटः — (ङ) पुप्फवैन्धिआए भद्रवदीए खुरप्पमाळाए किं कप्यं । सिग्धं भद्रवदिं पवेसेहि ।

गात्रसेवकः — (च) पविसदु पविसदु भद्रवदी । अंधो मए भद्रवदीए घण्टा आढत्ता ।

(क) मन्त्रयसम्बद्धप्रलापः । शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।

(ख) प्रविशतु प्रविशतु भद्रवती । अहो मया भद्रवत्या अङ्कुसमहिगम् ।

(ग) स्वभावविनीताया भद्रवत्या अङ्कुसेन किं कार्यम् । गच्छ, शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।

(घ) प्रविशतु प्रविशतु भद्रवती । अहो मया भद्रवत्या खुरप्रमाळाहिता ।

(ङ) पुष्पवन्धनीयाया भद्रवत्या खुरप्रमाळ्या किं कार्यम् । शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।

(च) प्रविशतु प्रविशतु भद्रवती । अहो मया भद्रवत्या घण्टाहिता ।

१ 'हिज्जउ' क. पाठः. २ 'वो गच्छ' सि. क. पाठः. ३ 'गात्रसेवकः' स' क. पाठः. ४ 'प्यं । सि' स. पाठः. ५ 'वांदिदाए' स. पाठः. ६. 'अंधो' स. पाठः.

* भवमित्यर्थे 'होवइ' इति न्याय्यं, भवतुप्रत्ययसम्बन्धे विप्यादिषु लशब्दविधानान्

† दुःखसूचके निपातोऽयं स्यात्. 'अन्धा दुःखसूचनासंभावनेषु' इति ध्रु प्रकृतप्रकरणं. एवम्.

भटः—(क) उदए कीळिदुकामाए भद्रवदीए घण्टाए किं कर्यं । सिग्धं भद्रवदिं पवेसेहि ।

गात्रसेवकः—(ख) पविसदुपविसदु भद्रवदी । अंघो मए भद्रवदीए कसिअ आढेत्तं ।

भटः—(ग) कसिएण किं कर्यं । सिग्धं भद्रवदिं पवेसेहि ।

गात्रसेवकः—(घ) पविसदुपविसदु भद्रवदी । अंघो ।

भटः—(ङ) किं अंघो ।

गात्रसेवकः—(च) अंघो मए ।

भटः—(छ) किं तुए ।

गात्रसेवकः—(ज) अंघो भद्र ।

भटः—(झ) किं भद्रत्ति ।

(क) उदके किळिदुकामाया भद्रवत्या घण्टया किं कार्यम् । शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।

(ख) प्रविशतु प्रविशतु भद्रवती । अहो मया भद्रवत्या कश्चिन्ना आदिता ।

(ग) कश्चिन्ना किं कार्यम् । शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।

(घ) प्रविशतु प्रविशतु भद्रवती । अहो ।

(ङ) किम् अहो ।

(च) अहो मया ।

(छ) किं त्वया ।

(ज) अहो भद्र ।

(झ) किं भद्र इति ।

१ 'अंघो म' ख पाठ. २, 'ध' ख पाठ. ३ 'अंघो । भटः—किं' ख पाठ, अया मए भद्र भटः—किं मए । गात्रसेवकः—अहो मया । भटः—किं मया' ख पाठ.

गात्रसेवकः—(क) अंगो भद्रवदी ।

भटः—(ख) किं भद्रवदी ।

गात्रसेवकः—(ग) भद्रवदी पि आढत्ता ।

भटः—(घ) ण तुजं एत्थ अवरज्जो । (किण्डिल^१) सुण्डिगिणी
खु अवरज्जा, जा राअवाहणं गल्लिअ सुरं देदि ।

गात्रसेवकः—(ङ) अंगो मए उच्चं । मा मूलवृद्धि^२ विणा-
सेहि चि ।

भटः—(च) हं सद्दो विअ ।

गात्रसेवकः—(छ) अंगो जानामि जानामि, (किण्डिल^३)
सुण्डिगिणीए गेहं भिन्दिअ^४ भद्रवदी पळाअदि^५ ।

(क) अहो भद्रवती ।

(ख) किं भद्रवती ।

(ग) भद्रवत्यप्याहिता ।

(घ) न त्वमत्रापराह । (किण्डिल^१) सुण्डिकिनी सत्वपरादा, या राजपाहनं
गृहीत्वा सुरां ददाति ।

(ङ) अहो भयोक्तम् । मा मूलवृद्धिं विनादायेति ।

(च) हा शब्द इव ।

(छ) अहो जानामि जानामि, (किण्डिल^३) सुण्डिकिन्या गेहं भित्वा भद्रवती
पलायते ।

१. 'दी' गा' ख. पाठः. २. 'किण्डिलवृद्धिर्नि' ख' ख. पाठः. ३. 'न सुण्डि' ख.
पाठः. ४. 'कः—उत्ता मए किण्डिलसुण्डिगिणी मा' ख. पाठः. ५. 'केदुं वि' ख. पाठः.
६. 'नि' ख. पाठः. ७. 'इत्थ' ख. पाठः. ८. 'अंगो जानामि किण्डिलसुण्डि' ख. पाठः.
९. 'इ' ख. पाठः. १०. 'इति ।' ख. पाठः.

भटः — (क) किं भणसि — (आकाशे) एसो भट्टा वञ्छराओ
वासवदत्तं गह्निअं णिग्गदो त्ति ।

गात्रसेवकः — (सर्वम्) अविम्वमस्तु स्वामिनः ।

भटः — (ख) पिबं पिय । अज्ज वि तुमं मत्तो आहिण्डेहि ।

गात्रसेवकः — आः को मत्तः, कस्य वा मदः, वयं
खल्वार्ययौगन्धरायणेन स्वेषु स्वेषु स्थानेषु स्थापिताश्चारपुरुषाः ।
यावदहमपि सुहज्जनस्य सज्ञां करोमि । एतै ने सुहदो निरोध-
मुक्ता इव कृष्णसर्पा इतस्ततो निर्वावन्ति । भो भोः सुहदः!
मृष्वन्तु भवन्तः —

नवं शरावं सलिलैः सुपूर्णं

सुसस्कृतं दर्भकृतोत्तरीयम् ।

तत्तस्य मा भूद्धरकं स गच्छेद्

यो भर्तृपिण्डस्य कृते न युध्येत् ॥ ३ ॥

कनुरखल्वार्ययौगन्धरायणः । अये आर्ययौगन्धरायणः । य एषः,

निशितविमलखड्गः संहतोन्मत्तवेषः

कनकरचित्तैर्चर्मव्यग्रवामाग्रहस्तः ।

(क) किं भणसि — एष भर्ता कसरराजो वासवदत्तां गृहीत्वा निर्गत इति ।

(ख) पिब पिय । अद्यापि त्वं भक्त आहिण्डस्व ।

१. 'अ ग' ख. पाठः. २. 'मि । गच्छन्तु भावो वा' क. पाठः. ३. 'वत्त अ' ख.
पाठः. ४. 'हिण्डसि' इ' ख. पाठः. ५. 'क — को भत्त वा' ख. पाठः. ६. 'ते एते
ख. पाठः. ७. 'क' ख. पाठः.

विरचितबहुचीरः पाण्डुरावरूपट्टः

सतटिदिव पयोदः किञ्चिदुद्रीर्णचन्द्रः ॥ ४ ॥

अहो महत् प्रवृत्तं युद्धम् ।

हत्वा गर्जान् सगजिनः सहयांश्च यौधान्

अक्षौहिणीमतिविगाह्य बलान्मुहूर्तम् ।

नागेन्द्रदन्तमुसलाहतभस्मबाहु-

र्धष्टामुश्रोऽपि न निवृत्तपद्मेऽभिधातः ॥ ५ ॥

हा धिग्, ग्रहणमुपगतः खरवार्ययौगन्धरायणः । यावदहमप्या-
र्ययौगन्धरायणस्य प्रत्यन्तरीभाविष्यामि । (निष्क्रान्तः)

भटः—(क) किंणुखु इदं । वाआरतोरणवज्जं सर्व्वं
कोसम्भी खु इदं । होदु, इम वुत्तन्तं अमच्चस्स णिवेदेमि ।

(निष्क्रान्तः)

प्रवेशकः ।

(सतः प्रविशतः सावत्तणः)

उभो—(ख) उत्सरह उत्सरह अय्या ! उत्सरह ।

(क) किन्तुसखेतत् आकारतोरणवर्जं सर्व्वं कौशम्भी सखिदम् । भवत्विमं वृत्ता-
न्तमयास्याय निवेदयामि ।

(ख) उत्सरतोत्सरतार्का ! उत्सरत ।

प्रथमः—(क) अंघो कण्ठस्स दीअमाणस्स ण उच्चं विरमदि ।

द्वितीयः (ख) अंघो भट्टिदारिआए वासवदत्ताए अवणअणविब्भमदाए^१ विरुवन्तस्स मे वअणं कोच्चि ण सुणादि । अंघो किं भणह — किण्णिमित्तं उस्सारणा वत्तदि त्ति । गहीदो अय्यजोअन्धराअणो^२ । किं भणह — कहां गहीव त्ति । सुणोन्तु अय्या ! । अय्यजोअन्धराअणेण असिदुदीएण अक्खोहिणीए अग्गवेगो मुहुत्तं^३ धारिदो । विजयसुन्दरस्स हस्तिणो दन्तन्तं^४चोदिदो अत्ती विवण्णो । अत्तिदोसेग गहीदो, ण पुरुसदोसेण ।

प्रथमः—(ग) अंघो अप्पमत्ता होहं तुहो । वाआस्तोरणवज्जं सन्नं कोसम्भी खु इअं ।

(क) अहो कण्ठस्य दीर्घमाणस्य लोचं विरमति ।

(ख) अहो भट्टिदारिकाया वासवदत्ताया अपनयनविभ्रमस्य प्रियतो मे वचनं कश्चिन्न शृणोति । अहो किं भणथ — किन्निमित्तमुत्सारणा वर्तत इति । गृहीत आर्ययौगन्धरायण । किं भणथ — कथं गृहीत इति । शृण्वन्वार्यः । आर्ययौगन्धरायणेनासिद्वितीयेनाहोहिण्या अग्रवेगो मुहुर्त्तं धारितः । विजयसुन्दरस्य हस्तिनो दन्तान्तचोदितोऽसिर्विपन्नः । असिदायेण गृहीतो, न पुरुषदोयेण ।

(ग) अहो अप्रमत्ता भवत यूयम् । प्राकारतोरणवर्जं सर्वं कौशाम्भी खल्विदम् ।

१. 'ह' ख. पाठः. २. 'ए उज्जयेणीए जणो वि' ख. पाठः, 'एको' क. पाठः.

३. 'दि' प्रथमः — किं क. पाठः. ४. 'णो' क. पाठः. ५. 'णादु अय्यो' अ. क.

पाठः. ६. 'तो धारिअ दि' ख. पाठः. ७. 'स्तर पाण्डो' ख. पाठः. ८. 'अयमा' ख. पाठः.

९. 'व' 'व' क. पाठः.

उभौ — (क) ओदरदु ओदरदु अय्यो ओदरदु ।

(तत् प्रविशति यौगन्धरायण बद्धबाहुः कल्येकैर्नारीयमानः,

यौगन्धरायणः — अयम(यः)हमवतरामि ।

रिपुगतमपनीय वस्तराजं

ग्रहणमुपेत्य रणे स्वशस्त्रदोषात् ।

अयमहमपनीतभर्तृदुःखो

जितमिति राजकुले सुखं विशामि ॥ ६ ॥

भोः ! सुखं खलु निष्कलत्राणां कान्तारप्रवेशः, रमणीयतरः खलु
प्राप्तमनोरथानां विनिर्पातः, अपश्चात्तापकरः खलु सञ्चितधर्माणां
मृत्युः । मया हि,

वैरं भयं परिभवं च समं विहाय

कृत्वा नयैश्च विनयैश्च शरैश्च कर्म ।

शत्रोः श्रियं च सुहृदामयशश्च हित्वा

प्राप्तो जयश्च नृपतिश्च भहांश्च शब्दः ॥ ७ ॥

उभौ — (ख) उत्सरह उत्सरह अय्या ! उत्सरह ।

यौगन्धरायणः — मदृशनाभिलाषी जनो न कश्चिद्वैता-
रयितव्यः ।

(क) अवतरस्ववतरत्वार्थोऽवतरदु ।

(ख) उत्सरतोत्सरतार्थः ! उत्सरत ।

पश्यन्तु मां नरक्षतेः पुरुषाः ससस्वा
 राजानुरागनियमेन विपथमानम् ।
 ये प्रार्थयन्ति च मनोभिरमात्यशब्द
 तेषां स्थिरीभवतु नश्यतु घामिलाषः ॥ ८ ॥

उभौ — (क) उत्सरह उत्सरह । किं तुह्येहि ण दिद्वपुरुषो
 अध्यजोअन्धराजणो ।

यौगन्धरायणः — दृष्टः पूर्वं, न त्वंचम् ।
 उन्मत्तच्छन्नवेषस्य रथ्यास्तु परिधावतः ।
 अवगीतमिदं रूपं कर्म सम्प्रति दृश्यते ॥ ९ ॥
 (प्रविश्य)

भटः — (ख, अध्य ! पिअं दे णिवेदेमि । गहीदो किल
 वच्छराओ ।

यौगन्धरायणः — नैतदस्ति ।

चित्रमरिनगरे निरोधमुक्तः
 स किल वनान्युपलभ्य भद्रवत्या ।
 ग्रहणमुपगमिष्यति प्रयातो
 निमिषितमात्रगतेषु योजनेषु ॥ १० ॥

भद्र ! कथं गृहीत इति श्रुतम् ।

(क) उत्सरतोत्सरत किं गुष्माभिर्न दृष्टपूर्वं आर्ययौगन्धरायणः ।

(ख) आर्य ! प्रियं ते निवेदयामि । गृहीत किल वत्सराजः ।

भटः — (क) अणुसारिअ णळगिरिण गहीदो किळ ।

यौगन्धरायणः — अस्ति वाहनसामर्थ्यम् । अममायुक्तस्तु
सः ।

गजस्याघोरणायुक्तो जवो भवति शिक्षया ।

*विमुक्तं वत्सराजेन क एनै वाहायिष्यति ॥ ११ ॥

भटः — (ख) अय्य ! अमच्चो आह — आयुधागारे चिट्टुदु
किळ अय्यो । पुरसगुत्तो अत्र देसो चि ।

यौगन्धरायणः — अहो हाग्यमभिधानम् ।

अभि बद्धा वत्सराजाभिधान

यस्मिन् काले सर्वतो रक्षितव्यम् ।

तस्मिन् काले सुप्तमासीदभात्य-

नीति रत्ने भोजने को निरोधः ॥ १२ ॥

(पाठान्तरः)

भटः — (ग) इदं आउहागाग्म । एविसदु अय्यो ।

(क) अनुसारी नल्लगिरिणा गृहीत किन्तु ।

(ख) आर्य ! अमल्य आह — आयुधागारं सिद्धुं चित्ताय पुरसगुप्तोऽयं देश
इति ।

(ग) इदमायुधागाम् । प्रविशन्वार्यः ।

१ 'जो' च पाठः. २ 'इ' अ. पाठः. ३ 'सा' । ४ 'जो' अ. पाठः.

५ 'अय्यो' अय्य ! अ. अ. पाठः.

* विमुक्तं विमुक्तम् । गजं भद्रवलाकृषमनुकूलनिर्देशः ।

(प्रविश्य)

भटः — (क) अमञ्चो आह — अवणीअहु बन्धणं स्ति ।

यौगन्धरायणैः — अक्षीणं मां कुरु । व्यक्तं भरतरोहको
मां द्रष्टुमिच्छति, अहमपि तावद् भरतरोहकं द्रष्टुमिच्छामि ।

मैद्वाक्यैः परिभिद्यमानहृदयं रोषात् प्रमत्ताक्षरैः

प्रारब्धेषु नयच्छलेषु चैलित तुल्याधिकारोज्झितम् ।

सूक्तैः शास्त्रविनिश्चितैर्विरहितं बुद्ध्याधिकं वञ्चितं

द्रष्टुं मह्यमपक्रियाविनिर्हृतं व्रीळादिबाधोमुखम् ॥ १३ ॥

(ततः प्रविशति भरतरोहकः)

भरतरोहकः — कासौ कासौ यौगन्धरायणः ।

अवसितनिजकार्यं ब्रह्मनैर्दुर्निरीक्षं

कथमिव परिभाषे भर्तुरर्थे विपन्नम् ।

चिरमवनतकार्यं चापि निर्युक्तमन्त्रं

भुजगमिव सरोषं घर्षितं चोच्छ्रितं च ॥ १४ ॥

भटः — (ख) अय्यजोअन्धराअणो अय्यं पडिवाळअन्तो
आउहागारे चिट्ठइ ।

भरतरोहकः — भवतु भवतु ।

(क) अमञ्चो आह — अवणीअहु बन्धणमिति ।

(ख) आर्ययौगन्धरायण आर्यं प्रतिपालयन् आपुत्रागारे तिष्ठति ।

मन्त्रित्वे वञ्चितो ह्येष सव्याजं नीलहस्तिना ।

प्रत्नादेष्टुं स तद्वैरं मामिदानीं प्रतीक्षते ॥ १५ ॥

भटः — (क) अय्य ! एसो अमच्चो ।

भरतरोहकः — (उपगम्य) भो ! यौगन्धरायण ! ।

यौगन्धरायणः — भोः ! ।

भटः — (ख) अहो सरस्स गम्भीरदा । अय्यस्स एकक्ख-
रेण पूरितो अयं देसो ।

भरतरोहकः — (उपविश्य) भोः ! यौगन्धरायण इत्यशरीरा-
प्यक्षराणि श्रूयन्ते । दिष्ट्या भवान् दृश्यते ।

यौगन्धरायणः — दिष्ट्या भवान् दृश्यत इति । पश्यतु
माम्,

एवं रुधिरदिग्बाहुं वैरं नियममास्थितम् ।

गुरोरर्बजितं ह्येत्वा शान्तं द्रौणिमिव स्थितम् ॥ १६ ॥

भरतारोहकः — अहो छलेनागतगजारम्भस्यात्मसम्भा-
वना ।

यौगन्धरायणः — किं छलेनेति । तत् पुनरिदानीं युक्तम् ।

या सा मल्लिकमालवृक्षरचिता नागाश्रिता वञ्चना

बद्धः सेवितवान् हि नो नरपतिर्बाहूपधानां क्षितिम् ।

(क) आपे । एषोऽमल्य ।

(ख) अहो सरस्स गम्भीरता । कार्यस्यैकाक्षरेण पूरितोऽयं देशः ।

राज्ञो धारणनिग्रहे परिचयाद् व्रीणाश्रिता वञ्चना

पूर्वं प्रस्तुतमेव यामि भवतां नैवोपराधो मम ॥ १७ ॥

भरतरोहकः — भोः ! यदामिसाक्षिकं महासेनस्य दुहितरं
शिष्यां प्रतिगृह्य अदत्तापनयनं कृतं, युक्त्यं भोस्तत्कारप्र-
वृत्तिः ।

यौगन्धरायणः — मा मा भवानेवम् । विवाहः खल्वेष
स्वामिनः ।

भारतानां कुले जातो वत्सानामूर्जितः पतिः ।

अकृत्वा दारनिर्देशमुपदेशं करिष्यति ॥ १८ ॥

भरतरोहकः — अद्यापि महासेनेन प्रयुक्तसत्कारो वत्सरा-
जः । तदिदानीं किं नावेक्षते ।

यौगन्धरायणः — मा मा भवानेवम् ।

यदस्य चाज्ञां कुरुते नलागिरिः

स शिक्षितानां वचनेषु तिष्ठति ।

ततो विमुक्तः स्वशरीररक्षणे

यशः प्रदातुं सुहृदां च जीवितम् ॥ १९ ॥

भरतरोहकः — यद्येव नलागिरिग्रहणार्थं विमुक्तश्चेद्, न
पुनर्बद्धोऽस्ते स्वामी ।

यौगन्धरायणः — नेति पश्यत्युपेक्षोऽभयात् ।

१. 'तो' क. पाठः. २. 'वात्र दोषो म' क. पाठः. ३. '१५' ख. पाठः. ४. 'ना'
ख. पाठः. ५. 'त्यवानि' स. पाठः. ६. 'नी नापञ्च' ख. पाठः. ७. 'यदस्य राज्ञो'
ख. पाठः. ८. 'ख' क. पाठः. ९. 'न' ख. पाठः. १०. 'ल' ख. पाठः.

भरतरोहकः — अपरोक्षराज्यव्यवहारो भवानिति व्रवीति ।
समरावजितेषु शत्रुषु किमाह शास्त्रम् ।

यौगन्धरायणः — वधः ।

भरतरोहकः — वधाहो वत्सराजश्चेत् किमस्माभिः सै स-
त्कृतः ।

यौगन्धरायणः — एतद्वेक्ष्य खलु यदस्य शरीरं नाप-
हृतम् ।

भरतरोहकः — एतदपि सम्भाव्यं मन्यते स्वामी ।

यौगन्धरायणः — कः संशयः ।

हस्तप्राप्तो हि वो राजा रक्षितस्तेन साधुना ।

नह्यनारुह्य नागेन्द्रं वैजयन्तीं निपात्यते ॥ २० ॥

भरतरोहकः — भवतु भवतु । महासेनस्य प्रतिकूलं कृत्वा
कौशाम्बीं प्रति का कृता ते बुद्धिः ।

यौगन्धरायणः — अहो ! हास्यमभिधानम् ।

भवन्तां चाग्रतो यातः शेषकार्येषु का कथा ।

समूलं वृक्षमुत्पाट्य शाखावैलेचुं कुतः श्रमः ॥ २१ ॥

(प्रविश्य)

काञ्चुकीयः — (कर्णे) एवमिव ।

भरतरोहकः — प्रकाशमुप्यताम् ।

काञ्चुकीयः —

कारणैर्बहुभिर्युक्तैः कामं नापकृत त्वया ।

गुणेषु न तु मे द्वेषो भृङ्गारः प्रतिगृह्यताम् ॥ २२ ॥

इति ।

यौगन्धरायणः — हा धिक्,

गृहा न निर्वाप्ति मया प्रदीपिता-

स्तथैव तव हृदयानि मन्त्रिणाम् ।

इयं तु पूजा मम दण्डधारिणः

कृतापराधस्य हि सत्कृतिर्वधः ॥ २३ ॥

(निषधे हाहाकारं कियते)

भरतरोहकः — अये,

को नु खल्वेष सहसा प्रासादाग्राद् विनिस्तृतः ।

श्येनपक्षाभिमृष्टानां कुररीणामिव ध्वनिः ॥ २४ ॥

भोः! ज्ञायतां शब्दः ।

काञ्चुकीयः — यदाज्ञापयत्यार्यः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) एषा

तत्रभवत्यङ्गारवती शोकाभिभूतहृदया प्रासादाच्छरीरं मोचुकामा

महासेनेनाभिहिता यथा — क्षत्रधर्मेणोद्विष्टस्ते दुहितुर्विवाहः ।

किमिदानीं हर्षकाले सन्तप्यसे । तच्चित्रफलकस्थयोर्वत्सराज-

वासवदत्तयोर्विवाहोऽनुष्ठीयताम् इति । तत्र हि

स्त्रीजेनेनास्य* सहसा प्रहर्षव्याकुलक्रमा ।

क्रियते मङ्गलाकीर्णा सबाष्पा कौतुकक्रिया ॥ २५ ॥

१. 'हुः' खः का' क. पाठः

२. 'कुरीणामिव निषधे' ख. पाठः

३. 'ती प्रा' क. पाठः

४. '३ विमो' ख. पाठः

५. 'ति । कुतः अत्र' ख. पाठः

६. 'य' ख. पाठः

* अस्य विवाहस्य ।

यौगन्धरायणः — एवं सम्बन्धं मन्यते महासेनः । तेन ह्यानीयतां भृङ्गारः ।

काञ्चुकीयः — गृह्यताम् । (उपनयाते)

भरतरोहकः — भो यौगन्धरायण ! किं ते भूयः प्रियमुप-
हरोमीति महासेनः ।

यौगन्धरायणः — यदि मे महासेनः प्रमत्तः, किमतः पर-
मिच्छामि ।

(भरतवाक्यम्)

भवन्त्वरजसो गावः परचक्रं प्रशाम्यतु ।

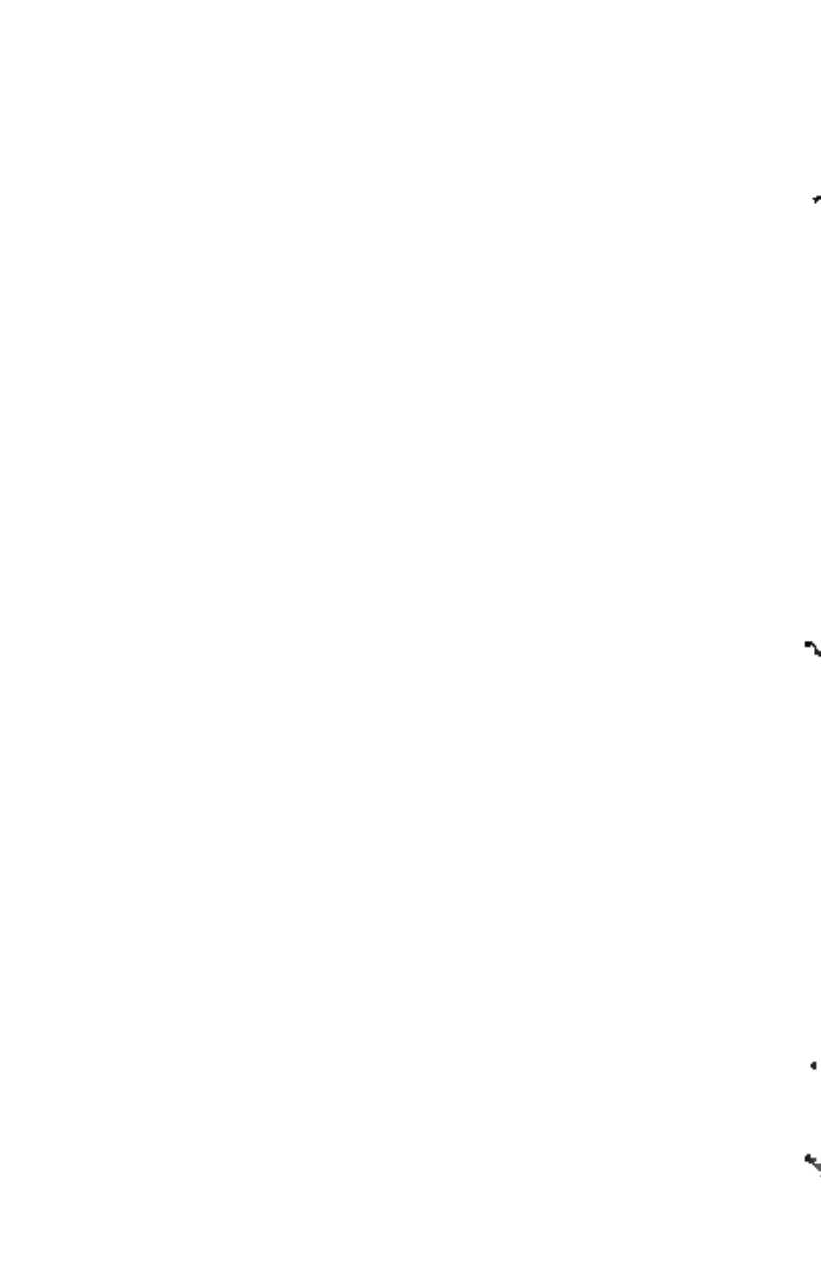
इमामपि मही कुत्स्ना राजसिंहः प्रशास्तु नः ॥ २६ ॥

(निष्क्रान्ताः स्त्रियः)

चतुर्थोऽङ्कः ।

प्रेतिज्ञानाटिकावसिता ।

शुभं भूयान् ।

मन्त्राङ्गव्याख्यानम्

अर्थात्

प्रतिज्ञायौगन्धरायणतृतीयाङ्गव्याख्यानम् ।

(ततः प्रवृत्तिरिति लिखितम्)

डिण्डिकः — भो 'देवउलपीडिआए मम मोदअमल्लअं
णिक्खविअ दक्खिणमासआणि माणिअ वन्निअ पडिणिवुनो दाणि
मोदअमल्लअं अ पेक्खामि ।

व्याख्या देवकुलपीडिकायाम् उज्जयिन्या महाकालमिति प्रसिद्धस्य
चामुण्डीमन्दिरस्य परिसरवर्तिनः शून्यसिंहालयस्य पीठिकायाम् अकिन्दे । मम
मोदकमल्लकम् अपूपविशेषं निक्षिप्य दक्षिणामापकाणि माषराट्टद्विवरचितकनक-
मेदा(निः) तान्यपि ग(णिः)णयि(त्वा) नदध्वा प्रतिनिवृत्त इदानीं मोदकमल्लकं न
पश्यामीति नाह्वयार्थः । पश्चादाभ्यन्तरार्थः । ओ इति वितर्कः । देवो महासेनः,
तस्य कुलं नगरं वंशोऽपि तयोः पीठिकायामलङ्कारमूलायामिति विशेषणम्योक्त-
त्वाद् विशेष्यस्यापि सिद्धेर्वासवदत्तायामिति सिद्धम् । तस्यां मम मोदकमल्लकं
निक्षिप्य तस्यां मन्मथादिदृष्टिं महीपतिं विज्ञाय दक्षिणामापकाणि नृपतेर्वाक्या-
नि राज्ञा बौगन्धरायणं प्रत्युपदिष्टानि ग(णिः)णयि(त्वा) मदधृदये नदध्वा । अथवा
दक्षिणानि माषकाजंति विदग्धाः सुहृदः विज्ञास्तादात्मतहाया । ते पूर्वमेव श्लो-
ऽस्माकं कौशाम्बीगमनमिति निश्चितवन्तः । तानभिगम्य यत्र यत्र ते वर्तन्ते,
तत्र तत्र गत्वा परेद्युर्म(नोऽन्त्यानमस्त्व)स्माक(मित्ये)षां विज्ञाप्य प्रतिनिवृत्त
इदानीं मोदकमल्लकं न पश्यामि । मोदकमिति मूढानां संज्ञा । कथमिति चेद्,
राजसचिवसुहृदयोऽजनविरोधोपद्रवनीतयः (?) । तेषां विवक्षिते वस्तुमीदृशं
यद्यत्, तत्तन्मोदकसंज्ञितं भवति । तस्मादत्र मोदकमल्लकमिति सन्तोषप्राप्त-
त्वाद् यौगन्धरायणः । बौगन्धरायणं न पश्यामि ।

आ एकमोदअपरिदोसिदो ण दाव ओळ्ळगो म अणुसरदि ।

अम्मन्मोदकापहारी क इति विचिन्त्यते । आ ज्ञातम् एकमोदकपरि-
तोषितो न तावदवलम्बन् । कथमिति चेद् गुळनालिकेरतण्डुलविमिश्रितानां मधुर-
कराणां मोदकानाम् एकदानेन परितोषितः । अवलम्बः सक्तः । भक्षणलालसो
भैक्षवादी मां नानुसरति । इति प्रहसनार्थं प्रयुज्य पुनराम्यन्तरमाह । ततः अनाग-
तो यौगन्धरायणः, कस्मादनगतवान्, यावन्मनसा विचिन्त्य निर्णेप्यामि ।
'आलावदर्थेऽभिव्याप्ती सीमार्थे घातुयोगजे । आ प्रगृह्य स्मृतौ वाक्ये' इति
सिंह । आ इति स्मरणे । स्मृतं मया । कथमिति चेद् एकमोदकेन प्रयान-
मोदकेन उदयनप्रहणेन परितोषितो न तावन्महासेन केवलं ग्रहणमात्रेण प्रद्यो-
तस्य कृतकृत्यता नास्ति तस्मात् कृतप्रयत्नतया मामनुसरति । अवलम्बः अवन-
रक्षणं तस्मिन् लभ्य रक्षणतत्पर राजा महासेन इत्यर्थः । बुद्धिमान् मच्छक्ष-
बोजनविपुणः । तस्मादस्माकं प्रयोजनान्तरेणापि तेन विज्ञातेन भवितव्यमिति
चिन्तयन्नाह । न महासेनेन विज्ञातम् । कथमिति चेद् एकमोदकेन परितोषितो मां
नावलम्बस्तावदनुसरति गृहीत वत्सपतिं रक्षितुमेव शक्तः । 'यावत् तावच्च
साकल्येऽवधौ मनेऽवधारणे' इति सिंह । वत्सराजरक्षणार्थमेव प्रवृत्तिं करोति ।
अन्यस्मिन् प्रयोजनेऽप्रवृत्तिमानिति व्यक्तोऽभिप्रायः ।

लब्धदाण पाआरस्म अगई कुकुराणं

अथवा कुत्सितैः फौलेयैः कथं परिगृहीतानि मोदकानि । कुकुराणामपि
स्वीकर्तुं न शक्यम् । कथमिति चेत् प्राकारस्योच्चतया सप्तस्योन्नतत्वेन कुकु-
राणामगतिः गतिर्नास्ति । 'गतिर्नाडीत्रणे पथि । उपाये' इति केशवः ।
तेषां प्राप्तुं न मार्ग इति वाच्यार्थः । महासेनो नः प्रयोजनविरोधकारी न ।
अनु च वत्सचित्रा भरतरोहकादयो बुद्धिमलोपेताः । तैरस्माकं प्रयोजनं नष्टम् ।
तेषामपि क्षम्यं (तदपि) न । कथमिति चेद् प्राकारमृतो यौगन्धरायणस्य
बुद्धिमार्थः । तत्पतिकमिष्टं न शक्ता प्रयोजनसहिषा, यथा (स्वस्य ! श्वान)-
साया कुत्सितवृत्तयः । तस्मात् तेभ्योऽस्माकं विरोधो नास्तीति सिद्धान्तः ।

अवस्वदभक्तदाप् अलोहणीजं परिभाणम् ।

उताहो पथिकैरप्यपहतानि किम् । इतस्ततः सर्वकलं सञ्चरन्तः क्षुत्ति-
पाप्सामिभूताः सहसा स्वादूनि मोदकानि दृष्ट्वा बुभुक्षितास्ते अदितुं ! शु-
युक्ता इति व्यवहृत्य देशशोषनं कुर्वन्नाह । तैरपि नापहतानि, कथम् । असत्-
भक्ततया पथिकानामलोमनीयम् । पाथेयप्रचुरा अध्वन्या बहुविधैः साधैरप्युपे-
ताः । तस्मात् तेषामपि न प्रापणीयानीति बाह्यार्थः, ततः स्वार्थमवलम्ब्याह ।
पथिका इति चाराः सततसञ्चारशीलतया परस्परमदृष्टाः, प्रणिधिभिः (रवि ? वि-
रोधं कर्तुं युक्तमिति चिन्तयन्नाह । तैरप्यभ्यर्द्धस्य विरोधो नास्ति । चारैस्म-
क्षीतिमार्गस्य विरोधो न कृतः । कथं, तेषामप्यशतं भक्तं प्रभूतभोदनम् । भूति-
मन्तस्ते वत्सराजग्रहणपरितुष्टेन प्रबोतेन मदतैर्भूषणदुकूलानुलेपनाम्बवद्दारादिभि-
रुपभोक्तृमेव प्रवृत्ताः । असत्भक्ततया पथिकानां चाराणामप्यलोमनीयं नाभिल-
षितमित्यर्थः । 'स्वयमभयं हः' इति प्राकृतवज्राद् अलोहणीयमिति (समाश-
ब्देन विना सर्वत्र) इत्वं भवति भक्तारम्भ प्राकृते ।

आदु अपि न स्वाधायि । भोदु उगारइस्तं दाव अहं । ही ही
बृद्धो विजं सुअरवन्वी सुद्धवादं एव उगिरापि ।

अथवा अप्यहं स्वाधायि ननु । भवतु उद्गारस्थित्ये तावदेवम् । ही ही इति
हीशब्दोऽत्र सम्माने । बृद्धो ध्मातः सूकरवन्तिरिव शुद्धवातमेवोद्विरापि ।
मौत्रकापह(रिणा ! रण)वितर्केण व्यवहरन् 'हारे' प्रहसनार्थं बाह्यार्थं प्रथमं प्रयुज्य
स्वार्थो विचिन्त्यते परपक्षसम्बन्धिभिर्जनैरस्माकं विरोधो नास्तीति (वक्तव्यम् ?
उक्तम्) । किमस्मत्पक्षसम्बन्धिभिर्निष्ठमिति निरूप्यते । कथं, (परैर्न नाहोऽस्माकं
विशेषोऽस्ति ?) मम यौगन्धरावज्ज्यापि प्रनिपशिञ्जन्तमेवाहं मन्वे । अन्ये
न सम्भवाः । तत्र मयापि नष्टेन भवितव्यम् । परेषां गेहेषु सततगतिरहं
नहुमापी । तस्मादस्मद्गृहवहादोकेन नष्टितुं युक्तम् । भवतु तत्तादृशमस्तु ।
उद्गारस्थित्ये चिन्तयामि । ही हीति पूर्ववत् । स्वाप्रमत्ततया दीर्घविहीनकार्यतया
च सन्तोषातिशेकतया हीहीति द्वितयप्रयोगः । बृद्ध ध्मातः सूकरवन्तिरिव ।
बराहमूत्राश्लक्ष्मणे ध्यायमाने तस्मिन् वात एव बहिर्निर्गच्छति । तथोद्गारमयागो-
ऽहमपि केवलं वातमेवोद्विरापि । अस्थिन् नगरे प्राप्नो यदा, तदाभयति समीर-

गणेषकोलाहलस्तु सर्वत्र व्यवहर्ता । तस्मादस्मत्पर्यविरोधो नास्तीति ।

अथवा लोहितकार्यायनी केरवं मम केरवं चि करिअ सिनेण
पडिहन्तीकिदं भवे ।

अथवा लोहितकार्यायनी भद्रकार्या केरवं वस्तु मम वस्त्विति परि-
कल्प्य शिवेन प्रतिहन्तीकृतं भवेत् । शिवो महादेव । चासुष्णपूजायाः (सिद्धिः
मर्षितमामस्तुभ्या मोदकं ममेति विचिन्त्य स्वयं गृहीतवानयं शूलीति वाक्षार्थमती-
त्य स्वकार्यमपभुवदति वसन्तक । अथवा लोहितकार्यायनी वासवदत्ता ।
तस्या द्रव्यमूतो भवति स्वामी । तस्य तादृशीमवस्थां न जानात्येव युगन्धरसूनुः ।
अनवरतसस्माकमनुग्रहशीलतया शिव इत्युक्तो योगन्धरायण , तेन स्वेन नि-
जोद्धतममस्तवान् मधोवनमपि नष्टीकृतं भवेदित्यर्थः

जदि वि एमो वसअरी बहुकेहि रुवेहि अविणअ करेदि ।

आहोस्विवेश ब्रह्मचारी रुद्रवदाचरतीत्यर्थः । ब्रह्मसूक्तो रुद्रेऽपि वर्तते ,
बहुकै रूपैराकारैरमश्रय करोति । असौ गणपतिर्भोदकं हर्तुं योग्य इति वा-
क्षार्थः । (यद्यपि स्वेन स्वस्थो निघनं गतो यदि ?) असौ योगन्धरायण ब्रह्म-
चारी । ब्रह्मसूक्तो वरेऽपि वर्तते । वलेनानुतिष्ठतीत्यर्थः । अनेकै रूपै सामा-
दिभिरुपायैर्विनयं करोति नियमितं स्वामिन्मादाय गन्तुं समर्थः ।

भोदु पेन्निवरसं दाव अई ।

भवतु गर्भगृहं प्रविश्य द्रक्ष्यामि तावदहमित्युक्त्वा प्रविदयाद् —

अविह, एदं खु मम मोदअमळ्ळअ सिवस्स पादमूले चिड्ड ।

एतन्मम मोदकमळकं शिवस्य पादमूल इति बाह्यदेशागतजनविश्वासायै
वक्ष्ये एव ।

अ य र्णं गङ्गाभि ।

यावदेनं गङ्गीप्यामि ।

देहि भट्टा! मम मोदअमळ्ळअं ।

देव! त्वामिन्! देहि मम मोदकमल्लभम् ।

तुमं वि मम चोरो सि ।

त्वमपि मम चोरोऽसि इति बद्धं गृहसोषनं कुर्वते ।

अविह आत्रिहिदं सु इदं मम मोदकमल्लभं सन्दावतिमि-
रेण गुह्यं न पेक्षामि ।

एतन्मम मोदकमल्लभं मित्तावालिखितं सन्तु सन्तापतिमिरेण व्यक्तं न
पश्यामि ।

भोदु, यमज्जिस्सं दाव अहं ।

भवतु प्रमार्जनं कर्हिप्ये । तपोभन्वीषधसिद्धा आलेख्यच्छेलेन मित्ताववि-
ज्ञाता निश्चला वर्तन्ते चेत् स्पर्शेन प्रकाशकृदिप्ये । मृष्टा ही ही 'अहो ही इति
विस्मये' इति संह । तस्माद् विस्मितो वदति—

भादु छे चित्तअर! भाव! सादु । जुत्तलेहदाए यण्णाणं
जह जह यमज्जामि, तह तह उज्जळदरं होइ ।

वर्णानां श्वेताश्वपीनमेचकादीनां सुकलेसतया उचितनिष्करणवैचि-
त्यकुशलतया जह जह यमज्जामि यथा यथा प्रमार्जनं करोमि, तह तह उज्ज-
ळदरं होइ तथा तथोज्जळतरम् अत्यर्थमुज्ज्वलं भवति । हीप्रभृतेभ्य नाम्ना-
र्थ एवं भवति । त्वामिमांशम्यार्पतिस्तु) —(अब्दा'अ)र्भः पूर्वम् साधुशब्द-
स्य(पि?), हे यौगन्धरायण! चित्रकर! विचित्रकर्मकुशलेत्यर्थः । त्वया त्वामिमो-
क्षणोपायकृतिस्त'योपक्रान्ताभ्यः कार्यस्य यत्र यत्र विरोधः प्रकीर्तितः, तत्र तत्र
शोभनवर्णा प्रकारा विधानविशेषा विश्रम्भादीनां केषाच्छादनादयः । तेषां
यथायो(म्य'ग) कर(णतया येन) स्वतन्त्रान् कश्चिन्मन्त्री लोके नास्तीत्यर्थः ।
मितिशोषनं कुर्वन्नाह—

भोदु उदएण यमज्जिस्सं ।

उदकमानीय प्रमार्जिष्ये' इति भाष्यार्थः । भवतु, उदकेन प्रमार्जिष्ये । यद्
द्रव तत् स्निग्धमाहुः, यत् कठिनं तक्षरमाहुः । उदकेन वासवदत्तया प्रमार्जित-
व्यं भित्तिं मदनं प्रमार्जिष्ये । अतिविचित्राङ्ग्या मालवेन्द्रसुतया स्वामिबुद्धेः शुद्धिं
करिष्ये । कामातिरिक्तस्य मनसः शोधनं (तद्गुह्यं तत्^१) करिष्ये ।

कर्हिणुहु उदकं ।

कुत्रनुलब्धकम् ।

इदं सोहणं सुदुत्तरार्थं ।

वस्य शोधनात् क्रोमनं शुद्धतटाकम् ।

अहं विअ सिवो वि दाव एदस्सि मोदअमळ्ळए णिरासो होदु ।

शिवोऽपि यौगन्धरायणोऽपि एतस्मिन् मोदकमल्लके श्वः कौशाम्बीगमने
निराशो विगताशो भवतु । अपिच एतस्मिन् मोदकमल्लके वासवदत्तायां निराशो
भवतु मन्त्रिमुख्यः ।

(नेपथ्ये)

मोदआ! मोदआ! हहह ।

हहहेति हे मोदआ मोदआ इत्युन्मत्तकस्य नेपथ्यश्रवणादाह ढिण्डिक —

अविह, एसो उम्मत्तओ मम मोदअमळ्ळअं गळ्ळिअ हसमाणो
केनाअमाणमळ्ळिणवरिसारच्छोदअं विअ इदो एव्व आहावह ।

असौ भ्रान्तः । अवलम्बसारमेयपान्थाशिवगणाधिपानामनुलाप(नं तु)धाकृ-
तं मया । भ्रान्तहस्तमोदकं मम मोदकमल्लकम् । मोदकापहारी उन्मत्तकः । एव
मम मोदकमल्लकं गृहीत्वा हसमानः इत्तं हसनं करोति । केनायमानमल्लिनवर्षा-
भ्योदकमिव, केनायमानमल्लिनं ढिण्डीरपरिमिलितकार्पाशं, वर्षासु रथ्यायां सरलित-
हलद्वलकोलाहलाविलगलसञ्चय इव इत् एवागच्छति ।

चिह्व चिह्व उम्मत्तअ ! चिह्व ।

तिह्व तिह्व उन्मत्तक ! तिह्व ।

इमिणा दण्डअट्ठेण सीसं वे भिन्दामि ।

अमुना दण्डकाष्ठेन ते मूर्धनं भिन्नेषि । मूर्ध्ने भेदनं क्रुष्यामीति भा-
ष्यार्थः । ततो वसन्तकः कार्याभिनिविष्टः पूर्वमेवागम्य तदागमनमेव चिन्तयन्

सस्य नेषधययणात् सन्तोषित आह — एष यौगन्धरायण उन्मत्तकोऽनैरपरि-
च्छेद्यवेषभाषाचारयान् । मम मोदकमेतत् । श्व कौशाम्बीगमनाभिनिविष्टोऽहम् ।
तद्विरोधविज्ञानेन निराशोऽहम् । तद् गृहीत्वा हसमानोऽसौ । स्वनगरयानमेवा-
नेन निर्धारितम् । तन्मित्रेव निश्चयबुद्ध्या हसितं करोति । राजपुत्र्या सह राजेन्द्रं
कौशाम्बीं नेतुमीप्सितोऽहम् । तदपि साधयितुमसौ समर्थः । करीषमिलितरथ्यो-
दकवदित एवामिवर्तते यावत् स्वाभिप्रायविरोधसूचनं करिष्ये । हे मन्त्रिप्रवर !
तिष्ठ तिष्ठ आन्त तिष्ठ । गमनविरोधो नास्तीति यम् त्वया निश्चितम् एतद्, (ह्राः
मा' न्तिज्ञानं त्वद्विभ्रमोऽयम् । अमुना दण्डकोष्ठेन अनया जिह्वया ते शिरश्चाभि-
मायस्तस्थ मेदनं करोमीत्यमर्थः ।

उन्मत्तकः—मोदआ ! मोदआ ! हहह ।

अयोन्मत्तक आह — हे मोदकाः । । मोदकशब्दो नरकण्ठयोर्वर्तते ।
तस्मान्मोदको मोदकमिति रूपद्वयम् । हे मोदकाः । इत्युपाख्यानं चाकार्यं तथा
हे तुहदः । इति स्वेनोपकामितकार्यान्तिप्राप्त्या मुत्प्राचुर्येण मोदका इति तुहदामा-
ख्यानं करोति । हहहेति हास एव आर्थोऽपि ।

विदूषकः—भो उन्मत्तक ! आणेहि मम मोदकमञ्ज्ज्वलं ।

भो उन्मत्तक ! मम मोदकमल्लकं देहि । भो यौगन्धरायण ! मम मन्त्रा-
वसरं देहि ।

उन्मत्तकः—किं मोदआ, कहिं मोदआ, कथं मोदआ, किं
इमे मोदआ वञ्जन्ति, आहु पिणज्जन्ति, उदाहो खञ्जन्ति ।

किं मोदका, कुत्र मोदकाः, कस्य मोदकाः, किमेतान् मोदकानुत्सृजामि,
उताहो एतान् प्रणयामि, किमुत खादामि इत्युन्मत्तसदृशैर्भाषणैर्विकल्पमानो यथा-
र्थमाह । भो वसन्तक ! दृष्टसमये ते मन्त्रावसरप्रार्थनायाः को हेतुः । किमस्माक-
मर्थस्य विरोधोऽस्तीति विचार्यमाणे तस्य मौनितया विरोधनिर्णयं कृत्वा कास्मिन्
पक्षे पक्षेऽथवास्माकं पक्षे (कथं कुत्र) सविरोधस्य इति तद्विचारेऽपि न

प्रत्युत्तरवान् स यावत्, स्वरूपस्य विज्ञानं करोतीति मतिं कृत्वा कस्य विधेयं स्वामिवो हृदयमिति मन्त्रिमुख्यस्य तृतीये प्रश्नेऽप्यभावां करोति (मेः) यदा, तदै तत् शब्दं स्वामिमोक्षणोपायहेतुकं समस्तमपोक्ष बाधानां प्रवृत्तिं कर्तव्ये इति वि-
चार्यमाणे तत्रापि निरुत्तरतया पुनरप्याह — आदु अथवास्योपक्रामितकार्यस्य
कालातिक्रमोऽनेन । प्रच्छजबाहस्पत्य किं साध्यम् । अस्मिन्नपि वसन्तकः ।
प्रत्युत्तरं न करोषीति । भवतु, एवं तावत् करिष्ये । अहं सुहृद्भिः पविष्टं कृपाणहस्तः
हस्तपरिकर निःशेषबलबान्धवै सह तं महासेनं हनिष्ये इत्यभिप्रायः ।

विदूषकः—ण खज्जन्ति ण खज्जन्ति ण उज्जन्ति अ ।

भवतो न खाद्यानि भोत्सुज्यानि च । एतेषां भदनम् (?) अवश्य-
(मा! म् ।) उपेक्षणमप्युक्तम् । भो यौगन्धरायण! महासेनं प्रति (ते) निमग्नप्रवृ-
त्तिः तत्रैव मे निर्वन्धः । (त्वयोत्सुज्यानि जलमुपेक्षितुमपि प्रवृत्तवान् ? !)

के के मे वज्जन्ति । मोदथा खु मे रक्खन्ति ।

गेवच्छविसेसमण्डिआ परीदि उप्पादेदुं जवदिआ ।

राअगिहदिणमुळिआ कालवसेण मुहुत्तदुब्बजा ॥

के के मां बा(ध्यः घ)ज्ये मोदका खलु मां रक्षन्ति । कीदृक्श्रुता मोद-
काः, नैपथ्यविशेषमण्डिता विविधभेदविरचितमुल्लभालिके यदिमधुरद्रव्यविभिन्निता ।
तस्माद्भव्यवहारे (भक्षणे?) मीतिमुत्पाद(ने?)यितुं समर्था । राजगृहे दत्तमूल्याः
राजगृहे रक्षयाया जहद्वज्रदानेन स्वीकृताः । कालवशान्मुहूर्तदुर्बलाः चिरकालो-
पितरक्त किञ्चित्कालदुर्बलाः । बाधार्थः । भो वसन्तक! के मम मतिबलम-
तिक्रणितुं शक्ताः मुद्गिरुशुकादयो वा कथं मद्वज्रघटिशयं समर्थाः ।
(इत्युक्तस्यैवभूता मतिरासीत् ? !) अहङ्कार(निन्दा)पुचकोऽस्मच्छब्दः । तस्मा-
दाच्छादनं कर्तव्यं मयेति पुनराह । सहायबलेनाहमेव ब्रवीमि । मे रक्षाः सुहृदो
मां रक्षन्ति खलु । ते कीदृग्भूताः, गेवच्छविसेसमण्डिआ, 'त्यथ्यचां चच्छा' इति
छत्वं युक्तम् । नैपथ्यविशेषा भूषणविशेषाः तैर्मण्डिताः । स्वैरवलम्बिता(नामाच्छा-
दिता) जां नेयान्तराणां भेदैः सहजैरिवालङ्कृताः परैरपरिच्छेया इत्यर्थः । मीतिमु-

त्वादयितुमुपस्थितां स्वामिनः सन्तोषं वर्धयितुं समर्था राजगृहदत्तमूल्याः
कौशाभ्यां दत्तमूल्याः । मूल्यं वेत्तनम् । कालवशान्मुहूर्तदुर्बलाः कालः समयः
मुनिशपसमयः तद्वशात् तद्विधेयतया कश्चित् कालः दुर्बलाः । मन्त्रियोगसमये
समर्था इत्यर्थः । एवम्भूताः सुहृदो भवं रक्षन्ति ।

**भो उन्मत्तका आणेहि मम मोदकमल्लकं । इमिणा पक्षेण
उवञ्जाअउल्लं गन्तव्वं ।**

भो उन्मत्तका मे मोदकमल्लकं देहि । एतेन प्रत्ययेन स्वाद्यसाधनमोदक-
हेतुना उपाध्यायकुलं गन्तव्यं मया इति वाक्यार्थः । भो यौगन्धरायण! विदित-
वर्त्तनं देहि । प्रत्ययेन भवतः स्वाभ्यभिप्रायविज्ञापनसमयेन । उपाध्यायः स्वामी ।
राजानमुपाध्यायमाहुः प्रजानां कृत्यनिर्वर्तकः अकृत्यनिर्वर्तकश्चेति । तस्य कुलं
मिलयो गन्तव्यमिति ।

उन्मत्तकः—मए वि इमिणा पक्षेण जोअणसदं गन्तव्वं ।

मयाध्यमुना प्रत्ययेन मोदकहेतुना योजनशते गन्तव्यम् । भो वसन्तका
अमुना गुप्तभाषणकार्यविज्ञानेन सह । योजनशतमिति बहुयोजनम् । योजनश्चन-
मित्यनेन कौशाभ्यामनगरं संज्ञाप्यते । (इमिणेतीहशं शब्दस्य गुणादेशः इणस्या-
दितमेतत् किं यत्तत् छ इति हवेति भोजवचनविभिना दिणणादेशः ?) पक्षेणेति
प्रत्ययेन प्रतियानेन । प्रत्ययशब्दः प्रतियाने वर्तते । श्वोऽमुना प्रतियानेनास्माकं
नगरं गन्तव्यमित्यर्थः ।

विदूषकः—किं एळावणे त्वं ।

पेरावतस्स पर्यायः पेरावणः । किमैरावतस्त्वम् । अनेकयोजनातिक्रमण-
सामर्थ्योऽस्त्यैरावतस्य ! तस्य त्वमिति तद्वत् समर्थोऽसि किमिति वाक्यार्थः । आ,
अनेना(ना)गताहि स्वामिनं रिपुवशगतमादाय गन्तुं त्वं शक्त इत्यर्थः ।

उन्मत्तकः—आय, एळावणे अहं । ण दु दाव

देवळाजो मं आशर्षं आळुहदि । शुद्धं च यण पादपाशिणहि इन्दे
वज्राति धाराणिअळेहि विज्जुम्मयीहि कन्नाहि ताळिअ वाजम्भा-
मेण परिब्भमन्तेण भिन्दीअदि भेहवन्धणं ।

महध्वगमनशक्तोऽहं सामाद्युपायै कर्म कर्तुं समर्थोऽस्मि । न तु तावद्
देवराजो मामासत् कृत्यारोहति न तु तावदिति । तुनिपातोऽत्र विदोषपक्षाद् व्या-
वृत्तौ । देवराज इति देव स्वामी राजा यः स तथोक्तः । मामिति मत्प्रयासकृत-
कर्म तस्य राज्ञो मतिर्ना(वः)रोहति । तान्निपातोऽत्रावधौ । स्वामिनो मतिर्म-
स्कन्मनुसरति अपसरति वेति मयाज्ञातं याव(त् ताव)म समर्थः , सति ज्ञाते
(तावत्) समर्थ इत्यर्थः । आ, अन्यार्थव्यवहारात् स्वार्थ(पराभिज्ञया)परैरभि-
ज्ञायेतेति शङ्कया केवलं भौ(क्षिक/व्य)मयलम्ब्याघटमानमाह सर्वेषां (स्व)
भ्रान्तं ज्ञापयितुं प्रस्तुतं देवर जमधि—किन्तु मया श्रुतं च पादपाशिकैर्भारानिग-
लैर्मन्त्रितैरिन्द्रो मय विज्जुम्मयीभिरभिताज्य वातोव्रमणेन परिभ्रमणेन भेषव-
न्धनं भेषते ।

विदूषकः— भो उम्मत्तभ ! यं तुवं दइस्सिसि । विज-
विस्सं दाव अहं ।

भो उम्मत्तक ! मम मोदकमण्डकं न दास्यसि, तर्हि तस्य रुमण्वत अस्म-
दागमनं रुदितव्यपदेशेन निवेदयिष्येऽहमित्यर्थः ।

उम्मत्तकः— विजव विजव विकोश वा विजव विकोश
विकोश वा ।

विलुपेति । रुमण्वदागमनेऽत्यभिनिवेशितया पुन पुनराह—विलुप विलुपे-
ति । शिलाय परिदेवनम् । अथवा विकोश वा 'कुश आह्वाने च' इति धात्वर्थ-
विधानाद् विकोशं कुर्वाह्वानं कुर्विति भावः ।

विदूषकः— अब्बम्हणं भो !

अत्राज्ञाप्यं भो । अत्राज्ञाप्यम् अधर्म इत्यर्थः ।

उन्मत्तकः—अहं पि विध्विस्तं इन्द्रे वज्रो भो! इन्द्रे वज्रो भो!

अहमपि विलुपिष्यामि । पूर्वमस्तुतमिन्द्रमहणमधिकृत्येन्द्रो वद इति निजागमननिवेदनं करोमीति भावः (अवध्वज्जणं अवध्वज्जणं ?)

(नेपथ्ये)

मा भाभाहि मा भाभाहि वम्हणाउस ! मा भाभाहि ।

हे ब्राह्मणोपासक ! मा भैषी

तेनोक्तवचनद्वारा उक्तिं प्रयुज्यमान आह

आयादे हि चन्द्रे वामाअदाणि सव्वणवस्सत्ताणि । अयं वम्ह-
णभावं । ईहामत्तेण समणएण अमअं दीअदि ।

सतो नेपथ्यध्वजणादाह - धिगू ब्राह्मणभावम् । चेष्टामात्रेणेति । चेष्टा क्रिया कर्म, मात्रा परिच्छेदनम्, आत्ममिथ्यात्वं (विवक्षितेन) वस्तुमिच्छतेति भावः । ब्राह्मणभावमिति ब्राह्मण्यम् । अथवा भायसकरो जन्मनि च वर्तते । ब्राह्मणानां जन्म (जननमिति!) धिगिति वा (पाठः ?) । अथ द्विजातिमात्रमपि न हितं ज्ञातम् । (अन्यथाद्यगमनार्थः । समर्थकस्याहंतापसदस्यादिति ?) निकृष्टवृत्तैः अभयप्रदानाद् । इत आरम्भ 'पुण्यहे वि दाप अयं देसो सुण्णो भयिस्सदि' इत्यवसानादेकस्वीकोऽर्थः । (किमस्य हेतुर्मध्याह्नपूरणमेषासाध्यं तस्माद्) अस आरम्भ एवं दिविधोऽर्थः ।

सो पि समिद्धो होदु ।

सोऽपि समृद्धो भवत्वित्यत्र स उदयनः समृद्ध इति । अधिका कद्रिः वासवदत्ताप्राप्तिः । सा तस्य भवत्वित्यर्थः ।

जाव अहं पि इमाणि दक्खिणामासआणि यन्नागेहे णिक्खि-
विअ गच्छामि । एकस्स साहेआए कय्यं अवरस्स भूलेण ।

यावदहमपि । यावच्छब्दोऽवधारणेऽर्थे । दक्षिणामाषकाणि इमानि मार्ग-
 गृहे निक्षिप्य गच्छामि । मार्गगृहं चत्वरम् । दक्षिणामाषकाणि चाशुण्डीमन्दिरे
 युक्तदक्षिणाङ्गतानि माषमात्रकनकविरचितानि चत्वरे निक्षिप्य यास्यामीति वा-
 च्यार्थः । आभ्यन्तरार्थः । दक्षिणामाषकाणि कारास्थसङ्गीक्षितोक्तानि । मार्गगृहे
 मार्गाणामुपायानां गृहभूते मन्त्रियौगन्धरायणे विज्ञाप्य पश्चात् स्वस्थचित्त उद्दिष्ट-
 देशं गमिष्यामीत्यर्थः । अथ कार्यवैधेयं विचिन्त्याह — एकस्य शाटिकया
 कार्यमपरस्य मूल्येनेति । एकः प्रधानो राजा उदयनः । शाटिकयेति शाटिकासं-
 ज्ञया वासवदत्ता निर्दिश्यते । तथा कार्यं राज्ञः प्रयोजनम् । अपरस्य मूल्येन
 प्रयोजनम् । अपरो यौगन्धरायणः, तस्य मूल्येन स्वामिमोक्षेणेति ।

मन्त्राङ्गव्याख्यानं समाप्तम्

Appendix II

पाठभेदः ।

पृष्ठं पाङ्क्तिः	मुद्रितपुस्तकपाठः	ख. पुस्तकादृष्टो ग. पुस्तकपाठः
१ ९	(५) आ	आ
११ १२	ततस्तव	तव
२ २	णे णा	णे मम णा
११ ११	अस्तत्थं विअ दि	अणत्थं दि
११ ४	पेसिहं	पेसिहं
३ ३	न यस्य सहार्थः	नस्य सौहार्दम्
११ ९	नात् त्रिषु गहनेषु ना	ने त्रिष्वहान्यतीत्य ना
११ १६	णः— विजये! त्व	णः— त्व
४ ६	रुप	रुपा
११ ८	व्य	अहो व्य
११ १४	लेहो खु अअं	अय्य! लेहो
११ ११	सज्जवहुजणहत्था(दो)	बहुजणहत्थादो
११ १७	नहस्तम	नम
५ ३	(प्रविश्य)	(ततः प्रविशति
११ ४	स्स । .. अय्य!	स्स । अय्य!
११ ६	ओविट्ठिओ	उज्झाओ
११ ८	णः— कथं हं	णः— हं
११ १४	न । कुतः, य	नः । य
६ ९	णः— हन्त नि	णः— कथं गत इति । हन्त भोः नि
११ १०	शा, ष	शा । अयवा अ
७ २	विण्णा	पडिण्णा

पृष्ठं पाङ्क्तिः	मुद्रितपुस्तकपाठः.	स पुस्तकदृष्टो	म. पुस्तकपाठः.
७ ३	तः स्वामी । इ	तः । इ	
११ १२	सो म	सो भवे म	
११ १३	सो भवे ।	सो ।	
८ १	मद्व(णीन्ती)ए	पदकण्ठीए	
११ ८	कः— तदो इ	कः— इ	
११ ९	अ	गं	
११ १०	इ	रुं	
११ १६	रं एव्व ज	रं ज	
९ ३	स्ती मया इ	स्ती इ	
११ ५	ई पडिण्णाव् खु अ	कई पडिण्णाव् अ	
११ १३	णः —अथ कयमुपे	णः— अथोपे	
१० १	क्त स्वामी रु	क्तो रु	
११ ७	च्छामि	च्छति	
११ ११	पआदो	आअदो	
११ २	विगिक्खि	पडिक्खि	
११ ४	णः— अ	णः—अ	
११ ७	तदो ए	पिट्ठो ए	
१२ ११	रणिपडिअतुं	रपरिठ्ठमट्ठप्पहरणो णावपाडितु	
११ १५	मादा हदो, अणेण मम पिदा अणेण मम सुदो	मादा, मम पिदा, मम सुदो	
११ १७	पादा]... अ	पादा । अ	
१४ १	सक्खो	विक्खो	
१५ १	दो म	दो पदिदो वि सा से म	
११ ६	दो त	दो तेण अय्येण त	
११ ७	जादो तेण मो	णादो मो	
११ १३	त्ति व	त्ति भणिअ व	
११ १५	णः— , प	णः— ए	

बृह पञ्चिः मुद्रितपुस्तकपाठः.

स्व पुस्तकादौ ग पुस्तकपाठः.

१६	८	प्रतीहारी	विजभा
१७	१५	णः— .....स्था	णः— स्था
१७	७	एवभि	ईदृशभि
१८	४	कः—अप्या व	कः— व
१९	१०	कं	यं
१९	१५	न्य , यौ	न्यराभणं (इत्यर्थेके तिष्ठति) । यौ
१९	४	मतिकम्ये	भपोद्ये
१९	७	णः—तेन हि अ	णः—अ
१९	१०	भी, रि	भी। कुतः, रि
२०	६	प्रतीहारी—अप्य ' भट्टि मादा ।	विजया— हा हा भट्ट।
१९	८	ह ।	ह भट्टिमादा ।
१९	९	ति ।	ति किमिति ।
१९	१०	एवंविहस	एवं भवदो
२१	१२	स्तो न्द्रना ह्य	स्तं न्द्रमिष
१९	१३	यामि	विप्याभि
२१	३	अं खु	ओ खु
१९	४	तदो	तदो वणसकाळं तेण उग्मसभजओ मविस्सदि । यौ
१९	७	गृहीता	वृता
१९	८	रो म	रः पूर्वमविज्ञा म
१९	१४	कथम	कथं कथम
२३	११	ह ।	ह । (निष्कान्ता)
१९	१७	न्तौ)	न्तः)
२४	६	मिष	मुष
१९	८	सल्ल	अ
१९	९	मि प्र	मि जतुं प्र
१९	१३	न आप्य	नाप्य

४४ पाणिः सुदितपुस्तकपाठः.

ख. पुस्तकपाठो

ग. पुस्तकपाठः.

२४	१०	दैवमत्र क	दैवमत्र प्रमाणं क
"	"	नेऽधिकृतम् । कुतः, व्य	नेनाधिकृतम् । व्य
"	११	तस्य	दूतो
"	१२	दूतो	राज्ञो
"	"	स्वेऽवहितोऽपि तस्य	स्वे विहिता हि यस्य
"	१४	क्ष	क्षयः
"	१५	सर्तायमानान्त पुरचरः स	सल्लयमानान्त पुरस
"	१६	न । य एषः, दू	नः । दू
"	१७	प्ररोहैः	प्रदीपैः
"	१८	पीता	पीना
२१	४	लं प	लमकं प
"	"	णो ह्येष वि	णो वि
"	१०	जा— .. .. कु	जा— कु
"	२०	त्ति पितुः प्रयत्नः(?)	त् पितुः प्रयत्नेन(?)
२७	१०	(वतः ..)	(प्रविष्टा देवी चेटी च)
२८	३	केण वि किल	अगणेण वि
"	"	कच्चज्जमालं	अत्ताणं
"	४	न्ति पेविस्सअ सि	न्ति विअ सि
"	६	णं वि किं वि वि	णं सु सा वि
"	"	मा सि ।	मा ।
"	७	ति ।	ति किमिति ।
"	१२	रुध्य	गृह्य
२९	१	जा—अ	जा—अत्रापि, अ
"	७	चापरः का	च का
"	८	अधुपूर्वाभ्याकु	श्रुतपूर्वा व्याकु
"	१०	अयतोऽस्मत्सम्बन्धप्रयोज-	देवि । अयतामस्मत्सम्बन्धप्रयोक्तारो
		नायायता रा	रा

पृष्ठं पङ्क्तिः	मुद्रितपुस्तकपाठः.	ख. पुस्तकादौ ग. पुस्तकपाठः.
२९ १९	महान्	बलवान्
३० ६	तः ।	तः पतितः ।
३१ ७	नभिति ।	नम् ।
३१ ८	वी—...जे	वी—जे
३१ ११	गो ।	गो । (उत्थिता)
३१ ९	र्या हि देवी । आस्यताम् ।	र्या । आस्यतामास्यताम् ।
३१ १६	जः ।	ज इति ।
३१ १०	किं, व	किमथकिं, व
३१ ११	जा —अथ कि	जा —कि
३१ २	दोऽस्मि मा	दो मा
३१ ४	जा—आ ज	जा—अ
३१ ५	तः ।... ..युक्तेन	तः । पुरुषजवातिशयेन
३१ ८	य वि	य मेऽप्रतिहतं शासनमथ वि
३१ २	कुमारविधिविधिहेन स-	कुमारप्रत्युद्गमनप्रपुक्तस्तकारं समौप-
	त्कारेण व	वाक्काविशिष्टो व
३१ ११	णि ज	णि मे अ
३१ १२	सु अहं ई	हु इ
३१ ११	जोर्मा	योहं
३१ १३	ह.....न	हमीदृशं मिमं न
३१ १७	णि स	णि मे स
३१ ३	दो वा ।	दो ।
३१ ६	उत्सेजजदि ।	उत्साहेदि
३१ ७	उत्सेक्य	उत्साहय
३१ ८	प्रविष्टः	प्रतिष्ठितः
३६ ३	णेन भू	णे भू
३७ १०	अनाधयणीयः	गताग्रयः
३७ ११	कार्वा मा	कां म

पृष्ठं पङ्क्तिः सुदितपुस्तकपाठः.

३८ १ वा—... पू

३९ १२ अहं । भो ।

४० १ मि । तु

॥ ११ आ । हहह ।

४१ ४ कः—सो उ

४५ ४ स्वादिवाणि

४७ ३ आम भो । सु

॥ ११ आम भो ! दि

४८ ५ कः— . नि

॥ ८ कः—ह्रा

॥ १० कः— प

॥ ११ णः—ए

४९ ९ यः । ते

५० ४ तारः ।

॥ ६ किङ्क

॥ ७ च

५४ २ दु ।

॥ १० तं

॥ १४ संचरंतो

॥ १९ तः । (निष्क्रम्य) उन्म

५१ २ ह । सु

॥ ४ प्यहवीहिआजे । आ

५१ ६ किण्डिलसुण्डकिण्णिण

॥ १४ स्तं । (निवृत्त्य स्थितः) त

५८ ८ टः— . रा

ख पुस्तकादृष्टो ग. पुस्तकपाठः

जा—पू

अहं । अविह

मि । तु

आ ।

कः—उ

खादिअमाणाणि

आम सु

आम दि

कः—चि

कः—आम भो । ह्रा

कः प

णः हन्त भो ! ए

यः । ततस्ते

तात्पत्न्यः ।

का क

ण

तुं गमिस्सह ।

तां

संपादयंतो

त । स्वकार्यमनुष्ठीयताम् । इमौ—

तह । (निष्क्रान्तौ) उन्म

ह । अवि आणाणि चेत्रे गह्वरीदपि ।

प्यपीठिआए । आ

कण्डिलसुण्डकिण्णिणए

स्तं । त

टः—जदा एत्थ रा

पृष्ठं पङ्क्तिः शुद्धितपुस्तकपाठः.

स. पुस्तकादृष्टो ग. पुस्तकपाठः.

१९ २ हिज्ज

छज्जदु

२१ १० अंधो जाणामि आणामि

अंधो तकेमि तकेमि

१२ ८ मि । भट — किं पु

मि । भटः अप्यमत्ता होथ । पा-

सु पर्व । वाआर

कार

२३ १९ देमि

दस्सं

॥ १९ न्तः) म

न्तः) गान्धेवक् — एते एते सुहृदः

निरोधमुक्तकृष्णसर्पा इवेतन्ततो निर्वाय-

न्ति । ओ भो सुहृदः ! शृण्वन्तु शृण्वन्तु

भवन्तः — नवं शगवं सलिले सुपूर्णं

सुसंस्कृतं दमंक्रतोत्तरीयम् । तत् तस्य

मा भूत्तस्कं च गच्छेद् यो मर्तृपिण्डस्य

कृते न सुध्येत् । कनुस्सन्दु रातः सल्लस-

र्ययौगन्धरायणः, (विलोक्य) अये अयम-

ब्रमवानार्यो यौगन्धरायणः । य एष, नि-

शितविमलस्वप्न संछतोन्मत्तरेष कनक-

गनितसंलक्ष्यग्रवाभाग्रहस्तः । विरचितसह-

चीनः पाण्डगवद्वपटः सतटिदिव पयोदः

किञ्चिदुद्वीर्णचन्द्रः ॥ अहो प्रतिसय-

मिदं युद्धम् । हन्वा गजान् सगजिनः

सहस्रांश्च योयानश्रीहिणीमतिविगाह्य ब-

लान्मुहूर्तम् । नागेन्द्रदन्तप्रसलाहृतमम-

बाहुर्भष्टायुधोऽपि न मित्रृत्तपदोऽभियतः ॥

हा धिग् ग्रहणमुपगतः खल्वार्ययौगन्ध-

रायणः । यावदहमप्यार्ययौगन्धरायण-

स्य प्रत्यन्तरीभविष्यामि । (निष्क्रान्तः) म

२४ २ ण्ह

णसि

॥ ७ ण्ह

णसि

पृष्ठं पङ्क्तिः मुद्रितपुस्तकपाठः.

ख. पुस्तकादृष्टो ग. पुस्तकपाठः.

६४	७	सुगन्तु अय्या! अय्यजो	सुगन्ति दाव । अय्यजो
६५	८	ले	ले
६६	२	ससत्त्वा	समर्था
॥	१०	वगी	पगी
६८	३	टः — अ	टः — अय्य! क
॥	१२	निज	नृप
॥	११	परिभाषे	परपक्षे
॥	१४	सं	त्र
६९	९	इत्यथ	इत्येतान्मश
॥	११	तु माम्	तु भवान् माम्
७०	४	भो । य	भो दौमन्धरायण! य
॥	७	मा मा भवनेवम् ।	शान्तं शान्तं पापम् ।
७१	१६	कथा	व्यथा
७२	१	कृतं स्व	कृतं न
॥	१३	ते) ... को	ते) को
॥	१४	नि ॥ भो ।	नि ॥ भरतरोहक — भो !
॥	१८	ह । ... शिव	ह । तयोश्चित्र
॥	२०	ताम्	ते
७३	२	न । तेन दानी	न । आनी

Appendix III.

कथावस्तुसंक्षेपः ।

गजमृगमात्रोपलभागमनं गतो वत्सराजस्तं वचनमा कन्यार्थे स्वपुरमानि-
नीषो. प्रघोतस्व बोदनया तन्मन्त्रिसालङ्कार्यनेन तत्र स्थापितं कपटगजं प्रगार्थ-
इस्तिनं यत्वा बीणागानेन तं वशीकर्तुं यतमानो झटिति युद्धाय प्रत्युद्गतेषु कपट-
हस्तपक्षिणानुषु परपोषेषु प्रविश्यौजायमानोऽप्येकाकिंत्वात् तैर्बहुभिर्बलवद् बद्ध्वा
मद्धतः सालङ्कार्यनेन मोचितोज्जीवितः प्रघोताय समर्पितः । प्रघोतश्च तस्य बोध-
वर्ती नाम बीणारत्नं स्वकन्यायै दत्त्वा तमन्त पुरेऽवकरोष । कदाचिदुपनतेन
वर्धनेनाभ्योर्न्यं प्रत्युपजातानुरागौ वासवदत्तावत्सराजौ प्रच्छन्नं वाग्यस्य प्रतिपद्य
तत्र सुखमनुभवन्तौ स्थितौ । अथ वत्सराजमन्त्री यौगन्धरायणधारमुत्तबिदित-
प्रघोतच्छलवार्ताप्रेषणात् प्रागेव स्वामिनो नागदनममनं परकृतधर्षणं च
श्रुत्वा विषण्णः पश्चात् तस्य शत्रुपुत्रीसन्मोगलममानिर्भूतत्वश्रवणेन विषण्णतरः
वत्सराजस्य बोधवत्याश्च वासवदत्तया सह प्रत्यानयनं प्रतिजज्ञे । ततः स गूढरूपै-
स्वपुरुषैः कर्मक्षमैर्न केवलं प्रघोतस्वान्तःपुरं, यावत् सर्वामपि नगरीं व्यापयाम्बभूव ।
स्वयं चोन्मत्तवेष उज्जयिन्यां परिभ्रमन् काले सर्वान् स्वपुरुषान् युद्धाय सज्ज-
स्वदत्तसमयानुरोधेन स्वामिनि वासवदत्तया सह करेणुं मदवतीमधिरुद्ध उज्जयिन्या
निर्गते शत्रुभिर्दुष्यमान एव परिवार्य गृहीतः । अथ तदीयनीतिप्रयोगेनैपुणीममि-
नन्दता प्रघोतेन स्वकन्यानुरूपवरलाभमुप्रीतेन वत्सराजमन्त्री यौगन्धरायण-
सकृत्स्य कौशान्तीं प्रेषितः ।

तदेतद् यौगन्धरायणस्य लोकोत्तरं नीतिप्रयोगकौशलमेव वत्सराजेन प्रति-
पन्न्यते —

“मिथ्योन्मादैश्च युदैश्च साक्षदृष्टैश्च मन्त्रितैः ।

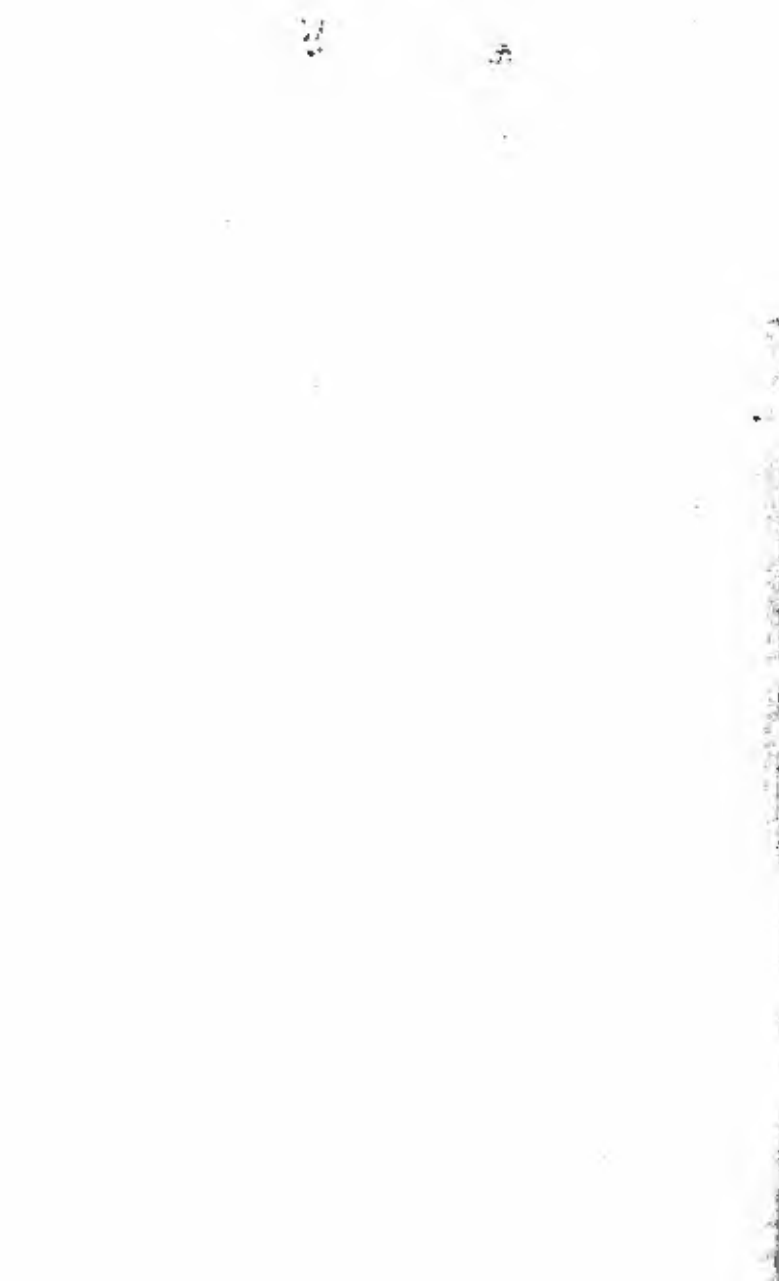
प्रकथ्यते खलु वयं मज्जमानाः समुद्धृताः ॥” (म्वम. अ. १. सू. १८)

Appendix IV.

श्लोकानुक्रमणिका ।

	पृष्ठम्		पृष्ठम्
भूमिं बद्ध्वा क्लृप्त	६७	धण्यां शुभदि	५७
धमिः कक्ष इवो	३४	नवं कारवं स	६२
क्षणसारम् वि	५७	न दक्षान्मुदय	३१
मधुसौधालता	६९	निक्षिप्तविमल	६२
मरुतेश्वरगुण	३५	परचक्रिता	१४
मधुसूतनिध	६८	परिस्फुल्ल	५३
मधुसूतम्बुद्धो	२९	पश्यन्तु सां नर	६६
अहः समुत्तीर्य	८७	पातु वासवद	१
उन्मत्तच्छब्दे	६६	पीनोसस्य दिक्क	१३
उन्मत्तसदृशो	२२	पुरुषं श्रेष्ठि	१
एतत् तन्मयद्वय	१५	पूर्वं तावद् शुद्ध	१७
एतानि साम्याय	१६	पूर्वं तावद् वै	३८
एवं चधिरदि	६९	अधस्तां आधतो	७१
एवं श्लोकप्रती	२०	भदन्तवरजलो गावः	७३
कथमप्रकृत	१६	भारतानां मुक्ते	७५
कन्याया वर	२६	महामयै परिधि	६८
कामे या तस्य	२७	मन्त्रित्वे वधितो	६९
कारणैर्वैभुभिः	७२	मम हयश्वर	२५
स्मृष्टमितिर्ज्ञेय	२३	✓ यथा नरस्वाङ्ग	५
कुलं तत्त्वच्छब्दं	२६	वदस्व चात्रो कु	७०
क्षं तु सत्त्वेष	५२	यदि तत्रैव त	६४
गजस्वाधोदण	६७	✓ यदि शत्रुमक	२१
शुद्ध न निर्बान्ति	७२	या सा मणिमता	६९
विरमरिनगरे	६६	रिपुगतमप	६५
मेवच्छदितेस	४२	रिपुनृपता	१९
पूर्वाङ्कुरस्तिभि	२४	चैरे भयं परि	६५

	पृष्ठम्		पृष्ठम्
व्यप्यं न तावत्	१४	तेनाभिर्मेवता	४९
व्यप्यं बलं बहु	४	लीलमेवाह	४१
व्यवहारेभ्यसा	४८	आगतस्य चक्ष	४८
प्रीलितो वधना	१२	सिग्धं न सौदृढ	५
सप्ता वर्षयिदु	५२	क्षिग्धेन्द्राद्यज्य	३
पार्श्वं पश्यन्तु मे	३३	इत्या गजान् स	११
भुविदुस्समष्ट	३५	हस्तप्राप्तो हि वो	७१
अभ्यामिष	५४	..	

शुद्धिपत्रम् ।

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
२	३	णानि	णानि
७	२	होदी	हीनो
५४	"	दाराभो	दो राभा
६९	१५	ता	त

Cal
M 161206

Central Archaeological Library,
NEW DELHI.

23891

Call No. Sa & N/Bla/Gra.

Author—Ganapati Sastri, T

Title—Pratimayangandharayana.

Borrower No.

Date of Issue

Date of Return

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI

Please help us to keep the book
clean and moving.